

4.4. Inleiding tot de huidige wijsbegeerte

Deel 2 : 4.4.2. p. 115 tot 228.

Vierde type

volgorde: Oordeel:

- (1) Goddelijk oordeel (duel).
- (2) Heroïsch (streng formules).
- (3) Menselijk (de feiten).

Vijfde boek:

gaat over de cyclus der geschiedenis: deze herbegint telkens wanneer de volkeren uit hun verval opstaan, 'corso e ricorso' (d.i. verloop en herverloop van de cyclus).

De voormiddeneeuwse wereld kende deze drie stadia. Maar de West Europese mensheid is op haar manier moeten herbeginnen: de Middeleeuwen waren de terugkeer van het goddelijk en heroïsch tijdvak. Laat-Romeins Rijk was in het begin van het derde stadium. De inval van de barbaren betekende de terugval naar 1ste en 2de stadium.

Zo wordt het Platonisme van Vico duidelijk: de cyclus "goddelijk, heroïsch, menselijk" is de leidende idee, het grondplan, de godgewilde organisatie der cultuurgeschiedenis. Daar de Bijbelse God centraal is, staan wij hier voor een christelijk Platonisme. De cyclus, in zijn driedelige volgorde,

a/ is ante rem (// Platon);

b/ Juist daarom wordt hij (//Aristoteles) in re teruggevonden door het geschiedkundig onderzoek van het materiaal en de gegevens en

c/ wordt hij post rem (// nominalisme: Protagoras) vastgelegd in de menselijke geest en het historisch onderzoek dat deze uitvoert. Vgl. preconstitutief (ante, voor), constitutief (in), informatief (epistemologisch) en normatief (ethisch-politisch, na).

Bibl.

J.-B.Vico, Principes de la philosophie de l'histoire, - Paris, Colin, 1963, (heruitgave van de vertaling door Michelet uitgegeven te Parijs in 1827).

René Lavollée, La morale dans l'histoire (Etude sur les principaux systèmes de philosophie de l' histoire depuis l' antiquité jusqu' à nos jours), Paris, Plon, 1892, pp.129/168 (een oud maar degelijk en nog zeer bruikbaar werk).

Opm.-- De historische triade van Vico heeft navolgers gevonden:

L. Feuerbach (1804/1872) zegt "God was mijn eerste gedachte; de rede mijn tweede; de mensen mijn derde". Dit omtrent zijn eigen ontwikkelingsgang.

(ii) A. Comte (1798/1857) onderscheidt, in de mensheidsontwikkeling, drie stadia: het 'theologische' (verbeelding en gemeenschapszin), het 'metafysische' (abstract denken en anarchie), het 'positieve' (zin voor 'feiten' en nieuwe gemeenschapszin). Vgl. C.S. Peirce's **(a)** koppigheids- en gezagsmethode, **(b)** a-priori methode (der metafysiekers), **(c)** wetenschappelijke methode.

Na deze gedetailleerde analyse om reden van het groot belang voor later - zij het type van geschiedopvatting van Vico even gesitueerd in breder verband.

Fr. Engel-Janosi, Weltgeschichte im Grenzen (Universalhistorische Versuche von Vico bis Spengler), in Wort und Wahrheit XIX (164): 11 (nov.), S. 685/697, schrijft dat er, in het Westen, fundamenteel drie geschiedenisstructuren bloot komen:

de cyclische (kringlopige), zoals bij Polubios (-203/-120; 43 supra; Polubios is de eerste die bewust de universele geschiedenis als kader van de particuliere geschiedenissen beoefent) en bij Machiavelli (vgl. blz. 43 supra), alsook bij Vico (doch religieuzer): een opeenvolging van noodzakelijk verlopende fasen herhaalt zich in de loop der totale geschiedenis;

de progressistische, zoals bij de voorlichters (o.m. Kant): de vervolmaakbaarheid van de menselijke soort is onbepaald; er is indefiniëte, lineaire, onomkeerbare vooruitgang en ontwikkeling;

de particulariserende, zoals bij von Ranke, die ieder tijdvak als werkelijkheid op zich beschouwt en als waarde hebbend op zich (het individuele van zijn tijdvak, - zienswijze verwant met de romantiek).

a/ Men verwijt aan de cyclische dat zijn stilstand en antiprogressisme aankweekt;

b/ men verwijt de progressistische dat zij de duurzame waarden van het verleden onderschat;

c/ de particulariserende dat zij de globaal-planetaire visie onderwaardeert. Zij vullen ten slotte elkander aan.

Natuurwetenschap en geesteswetenschap (menswetenschappen).

K. Vorländer, Geschiedenis van de wijsbegeerte, Utrecht / Antwerpen, 1971, 3 (Nieuwe tijd tot Kant), blz. 187vv; merkt op dat Vico,

A/ voor Herder (1744/1803) en Hegel (1770/1831), geschiedfilosoof was - en daardoor tegen Descartes, die in geschiedwetenschap geen wetenschap zag, in ging - en, vooral

B/ een eigen epistemologie ontwikkeld heeft, waardoor hij, tegenover de natuurwetenschap, met haar

a/ hetzij causaal inductievisme (Bacon)

b/ hetzij mathematisme (Galilei, Descartes), geen of te weinig begrip voor menselijke feiten opbracht, de geesteswetenschappen stichtte. Basis van Vico's epistemologie is: het 'verum' (het ware) is het 'factum' (het voortgebrachte, verwezenlijkte). De (reeds bij Bacon opgemerkte) oorzakelijkheid staat centraal:

'kennen' is 'kennen van oorzaken' (een oude stelling); Vico vertaalt deze oude stelling in de moderne zin: wij kennen - zoals ieder kennend wezen overigens (God inbegrepen) slechts wat wij zelf hebben gemaakt, vervaardigd, veroorzaakt: de eigen oorzakelijkheid is meteen de kenbasis.

Gevolg

de Galileiaans-Cartesiaanse geometrie (en al wat wiskundig is) is een door de mens zelf gemaakte, construeerde reeks objecten en bewerkingen (van fictieve aard); daarom kent de mens getallen en figuren.

Doch de concrete werkelijkheid verschilt van die mathematische entiteiten: **(ii)a.** de ons omringende kosmos is niet door de mens gemaakt;

alleen de Schepper, God, is dan ook in staat de natuur te kennen, de mens, zelf slechts 'n schepsel, kan dan ook niet op 'n makerskennis bogen: de natuur is ondoorzichtig. Descartes beweert dat hij 'n wetenschap der natuur gesticht heeft (in de lijn van Galilei); toch:

1) is slechts de 'res extensa', het uitgebreide lichaam (en dan nog in z 'n machinale structuur), echt toegankelijk voor de rede;

2) wat betreft het bewustzijn, aldus Vico, bereikt Descartes slechts de formele zijde, niet het echte 'intelligere', het 'inzicht', dat doordringt tot in de structuur zelf. Zo bereikt hij eerder 'n tweevoudig formeel weten:

(a) het wiskundig-fysische en

(b) het introspectief-axiomatische;

(ii)b. de menselijke werkelijkheid - en deze dan nog begrepen als filologische wetenschap

der talen en literaturen en, langs deze om,

der gebruiken, wetten, instellingen, denkbeelden, enz. - is met Cartesiaanse wetenschap of filosofie niet te benaderen: de gemeenschappelijke natuur der volkeren

Vico denkt wat de mensen verrichten, wezenlijk sociaal en niet individueel zoals Descartes e.a. - is iets dat aan de methodische twijfel ontsnapt! Waarom? Omdat wij die natuur der volkeren zelf gemaakt hebben en ze nog steeds mee maken. Boven alle twijfel is verheven het feit dat de 'geschiedenis der volkeren' door mensen zoals wij is ontstaan, veroorzaakt. Deze mede-oorzakelijkheid is de vaste en zekere kennisbasis.

"De Nieuwe Wetenschap is volgens (Vico) 'n filosofie en tegelijk 'n geschiedenis van het mensdom; en zij is mogelijk, aangezien de natuur der mensen en der volken zelf menselijk en historisch is. Zij is niet eens en voor altijd, bij voorbaat gegeven door haar fysische gesteldheid, maar de 'natura' van de mens is geworden tot wat zij is, 'nascendo' (door te ontstaan, geboren te worden) door de historische wet van haar even natuurlijke als providentiële ontwikkeling". (K. Löwith, *Wereldgeschiedenis (wijsgerig en Bijbels gezien)*, Utrecht/Antwerpen, 1960 (// Dt: *Weltgeschichte und Heilsgeschehen*), blz. 111).

Samengevat: a/ de mens kan alleen zeker weten wat hij zelf veroorzaakt;

b/ gevolg:

de natuur buiten de mens is ofwel als wiskunde kenbaar ofwel als gemathematiseerde fysiek (Descartes).

de geschiedenis, de cultuur, als door de mens veroorzaakt, is echt kenbaar (niet irrationeel maar de historische wereld der cultuur is werkelijker dan de punten, lijnen, vlakken en getallen en symbolen der wiskunde, al zijn zij beiden cultureel product. Vgl. K. Löwith, *Weltgeschichte und Heilsgeschehen*, in *Anteile M. Heidegger zum 60. Geburtstag*, Frankf. a. M., 1950, S. 106/108.

Opgemerkt zij dat, net als Descartes, Vico van S. Augustinus afhankelijk is (*De civitate Dei*; zie hoger blz. 8), al was het maar omdat Vico

als Augustinus, het enge kader der 'politische' geschiedenis van Herodotos, Thoeukidides en Polubios overschrijdt en, ook

het moderne besef bezit dat de mens niet alleen geschiedenis heeft, doch ze actief ook maakt, o. m. door de natuurbeheersing.

Invloed

K. Löwith, *Wereldgeschiedenis*, blz. 106, vat Vico's invloed samen:

- (i)a. inzake mythologie (mythanalyse) liep hij vooruit op Schelling en Bachofen,
- (i)b. inzake Homeroskennis op Wolf's theorie omtrent Homeros, inzake Romeinse geschiedenis op Niebuhr en Mommsen, inzake kennis van het antieke leven op *Fustel de Coulanges (La cité antique)* en op de reconstructie via de etymologie van Grimm,
- (ii)a. op de historische interpretatie van het recht door von Savigny, op de klassenstrijdleer van K. Marx en G. Sorel,
- (ii)b. op de geschiedfilosofie (historiologie) van Herder, Hegel, Dilthey, Spengler;

hierbij te voegen is het feit dat het onderscheid tussen natuur- en geesteswetenschap (Dilthey) en tussen natuur- en cultuurwetenschap (Rickert, van de Badener Schule) bij Vico duidelijk aanwezig is (en zonder het historisme of sciëntisme dat bij de XIX-d'eeuwers aanwezig is).

Hier weze nog bijgevoegd dat Pascal, als Descarteskritieker, de natuur als voorwerp van exacte wetenschap (experimenteel en wiskundig) had bestudeerd,

de menselijke werkelijkheid had uitgediept in waarneming en analyse van het zieleleven in z 'n 'ellende' en 'sprong' in Gods armen: daardoor baande hij 'n parallelle weg naar de menselijke werkelijkheid en de menswetenschap, doch zeer introspectief en individueel, - waardoor hij in het hedendaags existentialisme 'gezag' verwierf.

Over de taalkundige zijde van Vico zal 'n woord gezegd worden; hier dit nog:

Descartes zag het individueel-creatieve van het spreken en de taal;

Vico ziet het sociaal-historische: de sapienza volgare, de sensus communis, de volksgeest uit zich onmiddellijk in de taal, die de uitspraak is van het begrijpen der werkelijkheid (de Romantiek en de historische school zullen dit inzicht uitwerken).

De zgn. 'tijdgenoten van Leibniz'.

Even te vernoemen zijn Amos Comenius (1592/1670) - vgl. hoger blz. 49 (Rozekeiserschap) -, de bekende opvoedkundige en didactieker; Angelus Silesius (= J. Scheffler (1624/1677)) de mystieker; Tschirnhaus (1651/1709), die 'n soort mentale hygiëne (Medicina mentis) voorstaat, nl. de logica als heuristiek (vindingskunst).

De Engelse 'Natural Philosophy'.- Zoals men weet, is 'natural philosophy'

a) zowel positieve wetenschap der natuur

b) als natuurfilosofie. Twee figuren zijn hier te vernoemen.

J. Rosmorduc, *Histoire de la physique et de la chimie (De Thalès à Einstein)*, Paris/ Montréal, 1979, pp. 21/22, zegt dat, na de wetenschappelijke revolutie (Galilei, Bacon), in de Renaissance, het moderne type van (vak)wetenschap ontstaat:

wetenschap wordt meer en meer onafhankelijk van theologie en zelfs van filosofie (wat niet belet dat Descartes, Leibniz, Pascal e.a. tegelijk filosofen zijn): "de wetenschappen zijn autonome materies geworden en zijn geen onderdeel meer van filosofie" (o.c., 22);

de wetenschappelijke vooruitgang geraakt steeds meer vast aan de techniek: sedert de Renaissance is de techniek 'n wezenlijke rol gaan spelen in de wetenschappelijke revolutie (zie hoger blz. 31/32; men denke aan het instrumentarium der theoretici die willen experimenteren en inzonderheid meten, wegen e.d.m.);

Er is meer: de wetenschap zelf, als daad van de mens, is ergens in wezen 'technocratie' d.i. die grondhouding t.o.v. van het zijnde (zowel natuur als mensheid die alles

- a) 'rationeel' (vooral mathematisch en experimenteel,
- b) doch ook breder, 'oorzakelijk' ('effectivistisch') wil benaderen; de 'rationele' mens voelt de werkelijkheid als beheersbaar d.m.v. theoretische en praktische technieken.

J. Rosmorduc noteert dat

in de Renaissance de astronomie en de wiskunde (vooral de geometrie) aloude wetenschappen waren, die, sinds eeuwen haar weg hadden gebaand.

Galilei sticht de mechanica.

De andere wetenschappen zullen nu, na 'n tastende empirische fase, één voor één ontstaan.

Robert Boyle (1622/1691) sticht de chemie: hij voert 'n atomistische theorie in doch situeert deze in 'n teleologische of finalistische natuurfilosofie (met hem worden de vier 'wortels' van Empedokles, aarde, water, lucht, vuur, - definitief verlaten).

Isaac Newton (1642/1727), met z' n beroemde '*Philosophiae naturalis principia mathematica*' (1682) sticht de gravitatie-theorie. Daarmee is het wereldbeeld der Renaissance enigszins afgerond. - De ruimte vat Newton op in min of meer theosofische zin: zij is 'absoluut' (men vergelijk met Einstein's 'relatieve' ruimte); zij is het onbegrensde 'sensorium Dei', Gods alles waarnemende aanwezigheid, waardoor Hij de dingen ('ipsas res') van binnen ziet ('intime cernit'), ze helemaal doorschouwt en zich omvat. God is alomtegenwoordig niet enkel door z'n virtus, kracht, doch ook door z 'n substantie (z 'n zelfstandige wezenheid zelf), doordat er geen 'kracht' kan zijn zonder 'substantie'.

Daarmee staat de actio in distans, de werking op afstand, zo karakteristiek voor Newton (reeds opgevat door Alexander van Afrodisias, overigens), van het ene lichaam op het andere in verband.

Opvallend is ook de neiging de heelalwetten, tronend, eeuwig en onveranderlijk, boven alle fenomenen, die veranderen, te hypostasiëren (zoiets als hoge, ongenaakbare 'ideeën' à la Platon te maken).

Deze wetten beheersen de structura, de bouw, van het planetenstelsel, waarin men God als de doelrichtende Schepper, die de machine de beginstoot geeft, aan het werk ziet (analoge teleologie als bij Boyle). Er is iets van de Cambridger Platoniekers in Newton (vgl. blz. 106) De teleologische natuurfilosofie zal ontstaan uit dat finalisme (William Derham: 'fysico-theologie'; Samuel Glarke: Godsbewijzen). Vgl. O. Willmann, III, S. 97/101. - Newton, Boyle zijn 'barokke' denkers, nog geen Aufklärer. Pas de XVIII-de e. (men denke aan Voltaire) zal Newton e.a. omduiden.

HW. 120

Dit is des te duidelijker, wanneer men weet dat

R. Boyle bekend is voor z 'n wedergeboorteproof ('palingenesis' ook geheten in occulte middens: die erin bestaat de ziele-schijn van plant, dier of zelfs mens (homunculus geheten) in 'n bewerkte stof neer te slaan: Boyle zelf bericht dat hij koper had laten uitbijten met 'wijngeest'; hij liet dit met vele deeltjes wijngeest gedrenkte koper oplossen; de zo verkregen oplossing vermengde hij met sneeuw en zout; deze drie samen liet hij bevriezen; resultaat: op het ijs nam hij kleine wijnstokjes waar.

I. Newton 's faam als wetenschapper belet niet dat het vaststaat dat hij 'n gepassioneerd liefhebber was van 'alchemie'. Schrik niet. Welnu, de toenmalige alchemie was onvermijdelijk verweven met astrologie. Hij hield zich op met 'n geschiedenis van het ontstaan van de wereld, zoals dat in zijn tijd gangbaar was (allesbehalve zuiver wetenschappelijk); ja, hij schreef over de voorspellingen van het Oude Testament en de Apocalyps.

Dat alles wordt, natuurlijk, door de 'officiële', 'rationalistische' geschiedschrijving op 'redelijke' wijze verzwegen.

(IV) De zgn. irrationele of niet-rationalistische filosofieën.

Wij gaan daar kort over zijn.

Voorop dit: 'n telling van de heel uitdrukkelijk of gedeeltelijk uitdrukkelijk occultistische boeken, uitgegeven in de XVII de e., geeft 'n procent van 11,3 of iets in die zin. Voeg daarbij de andere werken die uitdrukkelijk occulte gegevens verwerken of ze stiekem aanhangen, en men kan zich 'n nauwkeurig oordeel vormen omtrent de nog steeds grote aanwezigheid van occultisme in al z 'n vormen (magie, spiritisme, demonie, reïncarnisme).

Dr. L.Büchner, de grote Duitse materialist, in z 'n *Feiten en theorieën uit de natuurwetenschappelijke wereld van de tegenwoordige tijd*, Amsterdam, s.d., blz. 183, verneemt de Brusselaar en scheikundige J.-B. van Helmont (1579/1644) als de uitdenker van de 'archeüs' (= levensgeest; vgl. Paracelsus supra 57/58): volgens Büchner, die onverdacht is terzake, "verrichtte van Helmont (met die fijnstoffelijke schijn of archeüs) goed geslaagde genezingen".

Büchner vergist zich: van Helmont was aanhanger van Paracelsus, die reeds over de 'archeüs' sprak en daaraan 'n (op het minerale magnetisme gelijkend) 'dierlijk' (eigenlijk 'levend', - want ook de planteschem of -archeüs straalt uit) magnetisme verbond.

Büchner, o.c., 177, vermeldt dat de naam 'dierlijk magnetisme' afkomstig is van de polyhistor A. Kircher, S.J. (1602/1680) en dat de fameuze Mesmer, in de XVIII-de e., dit verzwijgt. Kircher,-- dat is de volle XVII-de eeuw! En hij staat verre van alleen met z 'n experimenten op alle gebieden van het occultisme.

Vgl. J. Godwin, A. Kircher (*Un homme de la Renaissance à la quête du savoir perdu*), Paris, 1980 (// Eng. 1979) De Cambridger Platonisten verwerkten deze occulte begrippen in hun eigentijds systeem, zoals O. Willmann, III, S. 94, niet zonder ongenoegen, zegt.

Huidige wijsbegeerte (XVIII-de / XXste eeuw.).

De Verlichting.

Het zal misschien verwonderen dat wij de hedendaagse wijsbegeerte laten beginnen met de Verlichting (Aufklärung, Enlightenment, Lumières); doch men vergeet niet dat, met de Verlichting, ook de onderstroom 'Preromantiek' geheten, ter sprake komt.

Wij steunen hierin op A. Bolckmans, *Overzicht der wijsgerige stromingen in de wereldliteratuur*, Gent, 1972, II, blz. 1/24 (het valt op dat het werk z 'n tweede deel begint met de XVIII-de e.).

De reden: tot op heden **(a)** leven wij ofwel van de Verlichting en de Preromantiek ofwel wij leven er tegen in **(c)** ofwel staan wij in de crisis ervan; - in alle geval: die twee cultuurmachten laten zich, voor wie ogen heeft, dagelijks voelen in alle levensdomeinen, **1)** zowel bij de intelligentsia en de ontwikkelden, **2)** als bij het volk.

Een tweede reden waarom wij het heden nu laten beginnen, komt bloot wanneer wij Th. Geiger, *de creatieve voorhoede (Over de maatschappelijke functies van de intelligentsia)*, Rotterdam/Antwerpen, 1970, blz. 74 lezen:

"De economische veranderingen die, als gevolg van de kruistochten, plaatsvonden, begunstigten de groei der steden; in de steden komt een hoge welvaart tot ontplooiing; hier ontwikkelt zich een trots burgerdom, waarvan het gezichtsveld zich met het bereik van zijn economische betrekkingen verruimt.

Op deze basis ontstaat

a/ enerzijds, de territoriale staat;

b/ anderzijds kan hier een profane representatieve cultuur tot ontwikkeling komen, ten behoeve waarvan een welvarende maatschappij een klein deel van haar leden vrijstelt (...): de intelligentsia". Wat hoger zegt Geiger: "De intelligentsia zowel als de territoriale staat behoren tot de industriële en stedelijke beschaving". (ibid.)

Welnu, E. Jünger, *Der Arbeiter*, Hamburg, 1932, ziet de preromantiek en de romantiek als 'n poging om de stedelijk-rationele begrenzing van het leven binnen de veiligheid ervan, te doorbreken om zodoende in contact te komen met de 'andere' en z 'n andere levensruimte, die Jünger graag 'elementar' (met de natuurelementen uitstaans hebbend) heet.

Het gevoel van de compacte ijsberg waaronder het geregelde en 'redelijke' burgerbestaan in arbeid en berekening verstikt - men denke aan de huidige Zwitserse jeugd, die analoge indrukken opdoet in het overgeregelde welstandslandje dat Zwitserland heden nog is, - zet er toe aan zich te 'ontgrenzen', en wel in twee graden:

(i) de romantisch-irrationele, die verzet aantekent tegen de overnormering van de verdrongen en onderdrukte 'instincten', d.i. de tendensen van het onderbewuste 'leven' en 'verlangen' naar paradijzen van vrij zich uitleven in aanvalsdrijf en eros;

(ii) de naturalistische, meer rationele doch 'zakelijke' ontgrenzing, die beweert dat er slechts oorzakelijke, louter geestloze 'natuurwet' is, die geen zedelijk-politische normering betekent, doch determinisme, noodlot, fataliteit; m.a.w. de rationele mens legt de zelfstandig en vrije rationele beslissing af,

om zich te laten drijven op de wilde maar genadeloze zee van de ‘natuur’ en haar ‘wetten’, die zuivere noodzaak vertegenwoordigen, - ja, het resultaat van de hypostaziëring die Newton e.a. reeds, in de XVII-d’ eeuwse geest, doorvoerden.

Zoals F. Boerwinkel, *De levensbeschouwing van Marcellus Emants (Een bijdrage tot de kennis van de autonome burger der Negentiende Eeuw)*, Amsterdam, 1943, blz. 9, staande houdt (en met dragende argumentatie), wordt “tussen (Romantiek en Naturalisme) dikwijls een te absoluut onderscheid gemaakt, terwijl er geen aandacht is voor wat daarin het gemeenschappelijke is (...): de drang om zichzelf te bevrijden van de dwang der objectieve normen. Het middel om dit doel te bereiken is verschillend: de romanticus gaat de weg van het irrationalisme, de naturalist die van het rationalisme”.

Als voorbeeld daarvan haalt steller E. Zola aan: “In een figuur als Zola zien we de verandering van weg, bij gelijk blijven van doel (...).

In z ‘n jeugd was hij ‘n typisch romanticus; **b)** omstreeks 1867 wordt hij ‘bekeerd’ tot de wetenschappelijke weg, maar, in wezen, verandert z’ n doelstelling in niets. Voor en na blijft deze: de wereld beheersen, zelf creator zijn. In dit verband is het ook merkwaardig dat Zola over Rousseau nu eens als over ‘n romanticus spreekt, dan weer hem indeelt bij de grote naturalisten”. (o.c. 10/11).

Als laatste getuige zij vernoemd A. Van Rooy, *O.P. Origine et expansion du spiritisme*, Liège, 1930, p. 1, waar hij zegt dat de mens ‘n aangeboren zin voor het geheimzinnige bezit; dan gaat hij verder: “In de XVIII-de e.

a) had het herboren materialisme (die zin voor het mysterie) uit de zielen gebannen.

b) Deze echter bewaarden haar openheid voor de andere wereld. Het middel om die openheid te bevredigen was de karikatuur van het mysterie, de aantrekking van het wonderbare. Aanziet men het wonderbare niet als ‘n uiting van het onzichtbare? En het bijgeloof: is dit niet ‘n namaaksel van het geloof, dat het verloren geloof vervangt?

Tot daar enkele getuigenissen om aan te laten voelen dat de keuze die erin bestaat, de hedendaagse filosofie met het begin van de XVIII-de e. te laten beginnen, niet zonder zware argumenten is.

Opmerking.- E. Benz, *Ergriffenheit und Besessenheit als Grundform religiöser Erfahrung*, in het boek met dezelfde titel, Bern/München, 1972, s. 125ff., merkt - metabletisch als, ten onzent, mensen als J.R. van den Berg (*Metabletica of leer der veranderingen*, 1956) of S. Parabirsing (*De metabletische methode (Een analyse van de leer van J .H. v.d. Berg, met tien stellingen ten geleide door Dr. P.J. Thung*, Meppel, 1976)) - beiden verwant naar opvattingen met Th. Kuhn of M. Foucault - Benz, dus, merkt op dat

Ergriffenheit (gegrepenheid, inspiratie, ingevingstoestand, geestdrift, begeestering) en

Bessenheit (bezetenheid, gebondenheid) oeroud zijn in de religieuze belevenis, ja, tot in de meest archaische tijden terug te vinden zijn.

(A)

Doch luister nu goed: “De differentiatie van begeestering en bezetenheid (althans in het Duits) - naar de mentaliteit is, er principieel tenminste geen verschil tussen het Nederlands en het Duits eigentijds woordgebruik - ik voeg dit hier in de tekst van Benz in om niet het verwijt te oogsten dat ik het woordgebruik der talen dooreen meng zonder reden - is alleszins van recentere oorsprong en laat zich taalhistorisch op de XVII-de eeuw dateren. Sedertdien betekent

begeestering’ - althans in het eigentijdse taalgebruik - ontmoeting met het goddelijke in z’ n zaligmakende, helende, vernieuwende vorm, terwijl

bezetenheid’ ‘n overweldiging in de zin van inbezitneming door ‘n demonische of duivelse of boze geest betekent, die op schadelijke, vernietiger de wijze zich in het bereik van ‘n menselijke persoonlijkheid laat waarnemen.

(B)

a/ In de oudere lagen der religieuze terminologie inzake ervaring op religieus gebied staan beide begrippen nog tamelijk dicht bij elkaar en zijn gedeeltelijk omwisselbaar: zij betekenen twee veranderlijke aspecten van de geestdrift (enthousiasme), d.i. van het door ‘n god of demon of geest gegrepen, vervuld, bezeten zijn.

b/ De moderne psychologische betekenis van gegrepenheid door ‘n gevoel of ‘n theater- of muziekstuk, ‘n gedicht, ‘n schilderij of ook ‘n landschap (...) verwijst pas naar de psychologisering der oudere mystieke begrippen die in de taal van het Piëtisme van de XVII-de eeuw terug te vinden is; deze taal is tegelijk die taal die de Duitse Klassiek ten sterkste beïnvloed heeft.

Beide categorieën - gegrepenheid en bezetenheid - verwijzen naar het feit dat de religieuze belevenis - of nu het ‘transcendente’ (d.i. het buiten- en bovenaardse) in de vorm van ‘n persoon of van ‘n onpersoonlijke macht waargenomen wordt, heeft geen belang - door de mens als ‘n ondergaan, ‘n ingreep van het ‘transcendente’ van boven uit, van onder uit, van buiten uit of innerlijk waargenomen wordt.

Van hieruit wordt begrijpelijk waarom de mystische psychologie de religieuze ervaring (waarneming) als ‘n ‘gôt lîden’, als ‘n pati deo (Meester Eckhart, - vgl. supra blz. 16: Laat middeleeuwse mystiek), die leeft 1260/1327 en die de stichter der louter speculatieve mystiek in het Westen is, d.i. die de intellectuele verwerking der mystieke belevenissen inzet, en wel in Neoplatonische mentaliteit, d.i. met sterk pantheïstische, d.i. God en mens in mekaar fusionerende neigingen) aangeduid wordt.

Deze grondhouding van de mens t.o.v. het ‘transcendente’ - men bemerkte bij Benz de neiging om met neutra, onzijdige hoedanigheidswaarden, God, geesten, zielen e.d.m. (de natuurgeesten inbegrepen) aan te duiden, - wat sedert de Neo-Platonisering van de religieuze belevenis steeds toeneemt (men denke aan wat Plotinos in de III-de e. na Chr. aan neutra, onzijdige woorden, in de antieke theosofie heeft ingevoerd, zagezegd om het Griekse intellectualisme door te zetten in de ‘begripsloze verwarring’ van het theosofisme der Late Oudheid)

Deze grondhouding, dus, t.o.v. het ‘transcendente’ als niets dan voorwerp van goddelijke ingreep komt wel het “duidelijkst tot uiting in *Luthers* werk ‘*De serve arbitrio*’ (Over het slaafs willen).

Tegenover het Humanistisch vrijheidsbegrip van Erasmus van Rotterdam, die aan de mens, ook tegenover God, ‘n zij het dan bescheiden recht van zelf beslissen toemeet benadrukt Luther de absolute afhankelijkheid van de mens t.o.v. God (...) (o.c., 125).—

Besluit van deze opmerking.

De psychologisering van volstrekt niet psychologisch-subjectieve of intersubjectieve werkelijkheden heeft z’n oorsprong reeds in de intellectualistisch-rationalistische filosofieën der Late Oudheid, inzonderheid het Neoplatonisme (dat, onder de mom van objectieve denkinhouden

a) radicaal pantheïseert en

b) meteen, psychologiseert, beter gezegd, subjectieveert (vgl. Descartes en Hobbes’ subjectivisme (blz. 69vv., 100vv. supra) zijn onder dat oogpunt zo traditioneel-Grieks als ‘t maar zijn kan !).

De Middeneeuwen, (en niet pas Descartes of Hobbes; ook niet Galileï of Bacon of later Vico (zie blz. 111, waar de sociologisering van uiteraard niet-sociologische begrippen en werkelijkheden de valse historisering of liever periodisering, net zoals bij Descartes, o.m. en vooral van S. Augustinus komt - Augustinus, die Neoplatoniserend tot het Christendom is gekomen),- de Middeneeuwen zijn reeds aan het ‘subjectiveren’ gegaan,- de ‘Middeneeuwen’, d.i. de Scholastiek, ook daar waar zij het dogmatisch pantheïsme of het even dogmatisch reïncarnisme of dergelijke ‘dwalingen’ meer met klem als anti-Kerkelijke leer veroordeelt!

Men denke aan wat Poortman ons duidelijk gemaakt heeft omtrent dat éne punt, het angelistisch dualisme, dat én bij Thomas (hylemorfisch verdoezeld) én bij Descartes (dualistisch brutaal) én bij Kant (kriticistisch verzacht) - vgl. blz. 88vv.- één grote dominante Westerse traditie vormt, tegen de archaïsch-objectieve religieus-mystisch-magische ervaring in (wat Poortman duidelijk tracht te maken, hoewel ook hij nog Neo-Platoniserend is).

“Betekenisvol is het feit dat ‘n kerkelijke oppositie tegen het exorcisme - versta: de traditioneel-katholieke duiveluitdrijving - pas in samenhang met de vooruitgang der Aufklärung inzette, die, gedurende de XVIII-de eeuw, ook in de Rooms-katholieke theologie zich uitbreidde. Toentertijd kwam ‘n heftige afwijzing (wraking) van het exorcisme tot uiting:

niet enkel vanwege enkele modernistische (zie blz. 60 supra) Rooms-katholieke theologen

doch, vooral, vanwege die bisschoppen en kardinalen die ‘gegrepen’ waren door de nieuwe opvoedingsgolf van de Duitse Aufklärung”. (Benz, o.c., 144). De geschiedenis van Gassner en Mesmer behoort hier kort maar substantieel uiteengezet te worden om de geest der XVIII-de eeuw te typeren.

beginnen wij met 'n rechtzetting, die Büchner, o.c., 183, verdient: hij beweert dat in Beieren en Zwaben, sedert 1775, de gewezen Jezuiet en duivelbanner pater Gassner, onder verbazende toeloop werkte en tot 'n vloed van twistschriften voor en tegen hem aanleiding gaf. Laat ons nu horen wat er werkelijk gebeurd is:

(i) reeds in 1755 werd voorgesteld Dr Mesmer met de analyse van Gassners duivelbanningen te gelasten;

(ii) reeds in 1766 hield Dom F. Sterzinger, Theatijnermonnik te München, in de Academie der Wetenschappen aldaar, 'n vlammende rede tegen heksen- en duivels-geloof i.v.m. Gassner en hij schrok er niet voor terug de vertrouwelijke correspondentie van Kard. von Rodt, bisschop te Meersburg en aanhanger van de nieuwe aufgeklärte (verlichte) geestesrichting, tegen Gassners exorcismen te publiceren;

Gassner krijgt, in de zomer van 1774, van z'n bisschop te Chur de toelating gedurende de zomer van 1774 een grote helingsrondreis langs de Rijn te maken, - dit om reden van de grote resultaten die Gassner met z'n aloude middelen bereikte -; hij kiest als eerste standplaats Meersburg, von Rodt' s residentiestad, waar "generaals, rijksproosten, kathedraalheren, baronnen en baronessen van Constanze, andere gewone priesters, en mensen reeds bijna de tiende dag wachtten" (aldus de ietwat ontstemde secretaris van de bisschop).

Vergelijk deze nauwkeurige gegevens met wat de 'wetenschapper-materialist' Büchner, in het korte zinnetje, omtrent Gassner insineert!

Doch laat ons verder nagaan. *H. Grassl, Aufbruch zur Romantik (Bayerns Beitrag zur deutschen Geistesgeschichte 1765/1785)*, München, 1968, S. 131/ 153, geeft, aldus Benz, de realien der historie, waaruit wij het wezenlijke puren.

(i) De methode van Gassner:

a/ gewoonlijk steunde Gassner zich op de formules van het *Rituale Romanum* ('groot exorcisme'); soms bediende hij zich van korte formules;

b/ diagnose:

zelf was hij tot bezwering gekomen toen hij als pastoor (°1727) ziek werd en vaststelde dat alle medische middelen zonder resultaat bleven; vertwijfeld ging hij van de werkhypothese uit dat z'n kwaal van satanische oorsprong was en, consequent, bediende hij zich van het *Rituale Romanum* (dat sinds eeuwen in de Katholieke Kerk als handboek der exorcisten had gediend doch, in zijn tijd niet meer gebruikt werd, - wat typerend is voor de metabletische natuur van de Katholieke Kerk); Resultaat: verbluffend bij hemzelf en, later, bij anderen;

beslissend voor zijn tussenkomst was de evidentie dat wat men hem voorlegde, niet 'natuurlijk' was (volgens de toenmalige begrippen omtrent 'natuurlijke' ziekte of kwaal van welke aard ook), doch manifest 'demonisch' (bezetenheid): daarom

1) ondervroeg hij de gekwelden;

2) als tweede diagnosticum legde hij hun de handen op of schudde de gedemoniseerden

3) vooral, als derde kenmiddel of criterium, gaf hij de duivel(s) bevel in de naam van Jezus dat zij zich zouden te kennen geven:

werkte dit bevel, na toenmalige herhaling en tienmalig schudden, niet, dan nam Gassner aan dat het kwaad ‘natuurlijk’ was:

toonden echter symptomen van demonische aard, zoals stuiptrekkingen, op de grond geworpen worden, trillingen in de vinger, enz., de bezetenheid aan, dan bezwoer hij, langdurig (*Rituale romanum*) of kort (zo b.v. “in de naam van Jezus beveel ik je dat je ogenblikkelijk van mij wijkt, verdoemde hellegeest! Jezus! Jezus! Jezus!”), waarbij Gassner vaak met luide stem de Satan, die de gekwelde in bezetenheid had gebracht, toeriep of zelfs schreeuwde, om het effect der exorcistische formule te versterken.

De uitschakeling van Gassner.

In juli en augustus 1775, ‘n jaar na Gasner, komt Dr *Mesmer*, de beroemde magnetiseur, die met zgn. ‘dierlijk’ (beter: vitaal) magnetisme werkte, in Meersburg aan. Deze Oostenrijkse arts (1734/1815) kwam eigenlijk uit Zell (Zwaben), had te Wenen gestudeerd en er de Oostenrijkse nationaliteit gekregen; zijn thesis luidde ‘*De ontwikkeling van de ziekten volgens de planetaire invloeden*’, - titel van z’ n doctoraatsthesis die bewijst dat in volle XVIII-de eeuw de astrologie aan de Weense universiteit allesbehalve taboe was!

P. Mariel, Magiciens et sorciers (Les dessous sataniques de l’histoire), Verviers, 1974 (in 1961 gepubliceerd onder de titel ‘*Le diable dans l’histoire*’), p. 162, zegt dat Mesmer in Duitsland, Zwitserland, Oostenrijk gelukt was in geneeskunst “dankzij ‘n methode die hij streng geheim hield”.

K. Seligmann, Le miroir de la magie (Histoire de la magie dans le monde occidental), Paris, 1961, p. 359, beschrijft het ideeënsysteem van Mesmer als volgt: zijn uitgangspunt was de Brusselaar J. -B. van Helmont (+1644), aanhanger van Paracelsus, de Zwitserse arts en occultist, die reeds in de XVI-de e. (1493/1541) het zgn. (later door Kircher ‘dierlijk’ geheten magnetisme kende onder de naam van ‘archeüs’ (archaios, die de archè of beginsel is); deze archeüs

vormde allereerst het fijnstoffelijke astrale) zielelichaam van het levende wezen, waartoe hij behoorde (plant, dier, mens) om

langs het zielelichaam om, het vormmodel van het grofstoffelijke lichaam gereed te maken (het door de archeüs gevormde zielelichaam heet Paracelsus ‘*idea corporis elementaris*’, ‘denkmodel van het uit de vier elementen samengestelde, d.i. gewoon fysicale lichaam, dat wij allen kennen uit de biologie). van Helmont vatte de archeüs op als *forma vitalis*, *forma animalis* (levensvorm, ‘dierlijke’ vorm). Ook M. Marci van Kronlandr, arts te Praag, stad, net als Lyon, bekend om haar occultistische traditie (+1655) vatte de archeüs als kracht en vermogen van de ziel (...) om levenderwijze te handelen.

R. Cudworth, de leider der Cambridger Platoniekers, situeerde de archeüs tussen, enerzijds, de idee van God betreffende ‘n levend wezen, en, anderzijds, het levende individu zelf (als tussenschakel dus tussen het puur ideale en het materiële individuele wezen).

Mesmer paste zoals van Helmont (zie hoger blz. 120), die geslaagde genezingen verrichte uitgaande van het archeüsbegrip als beginsel van gezondheid, het magnetiseren toe therapeutisch i.p.v. speculatief, zoals b.v. Cudworth.

Alle levende lichamen - wat 'n verschil met Descartes' corps-machine! -, aldus Mesmer, stralen 'stoffelijke' (versta: fijnstoffelijke) stralen en/ of golvingen uit (d.i. avant la lettre 'n stuk microfysiek) die door de zielen van die grofstoffelijke lichamen bestuurd worden (de ziel als cybernetisch beginsel, d.i. die oorzakelijkheid die haar gevolg op zich regelend, herstellend desnoods, laat terugwerken, - wat nu terugkoppeling of feed back geheten wordt).

De mensen die over 'n sterke graad van archeüs e.d.m. beschikken, kunnen, aldus Seligmann, o.c., over Mesmers ideeën, p. 359, die stralingen als gezondmakende krachten doorgeven aan minder gelukkigen, indien zij deze weten te richten: zij kunnen ze 'richten' hetzij door de handoplegging (of ieder ander contact; vgl. de contactuele zijde van de archaische magie) hetzij doorheen 'n ijzeren staaf die als 'geleider' dienst doet.

Opgemerkt dient, met Seligmann, te worden dat Mesmer de magnetische energie, die wezenlijk 'vitaal' is (en dus uit biologische lichamen te voorschijn komt), toch afhankelijk acht van de hemellichamen (en hun sympathie of aantrekking

1) t.o.v. de te behandelen mens of levend wezen en

t.o.v. de behandelende doorgever); ja, hij stelt het voor alsof de 'archeüs' levensgeest (d.i. magnetische levenskracht of - straling) uit 'de hemel' (versta: uit het uitspansel) trekt. Wat, gezien de aloude leer van de 'archeüs' als microkosmos, d.i. als afbeelding in het fijnstoffelijke van de macrokosmos, - men denke aan Leibniz' monade (zie hoger blz. 94), die het kleinste type van archeüs vertegenwoordigt, - zowat de kleinste natuurgeestjes der gewone magie -, niet verwonderlijk is.

De rest - 'n magnetizeerton, muziek, weelderig interieur, enz. - is voor Mesmer's methode bijkomstig en is wellicht als publiciteit en vermomming - zegt Mariel niet dat hij z'n resultaatrijke methode verborgen hield? - bedoeld.

Mariel, o.c., pp. 165/166, houdt staande dat de methode eigenlijk het secrete van de Rozenkruisers was, die dit streng geheim hielden, doch dat, om een of andere reden, de Hoge Vrijmetselarij en de Rozekruiserij de consigne gegeven hebben waaraan Mesmer zich zeer streng hield.

Hij was immers lid van de Weense Vrij-metselarij en in contact met alle 'adepten', d.i. geïnitieerden van 'n hoge graad. Mesmer werd onbetwistbaar, aldus Mariel, door de Rozenkruisers beschermd. Deze publiceersconsigne heeft haar pendant in de spiritistische methode, uitgewerkt door J.-B. Willermoz (Lyon) en gereed om in het publiek verspreid te worden rond 1775, d.i. wat later dan het magnetisme. Wat niet belet dat het spiritisme de frontpagina's pas haalde rond 1847 en volgende. Bestond er 'n occultistisch plan om de mensheid breedvoerig te initiëren?

Opm. - Om even vooruit te lopen: Mesmer kwam 10.02.1778 te Parijs aan, waar hij 'n schitterend succes oogstte, doch ook de dubbele interpretatie zoals overal te voren (de Académie de Médecine was hem vijandig gezind; Lodewijk XVI beschermde hem);

Nevens die publieke werkdadigheid stichtte Mesmer, in april 1783, de Société de l' Harmonie, 'n loge van vrijmetselaars, blind aan hemzelf onderworpen: Montesquieu ja, himself! - La Fayette, Noailles e.a. werden erin ingewijd in het magnetisme. Dit geheim genootschap kreeg weldra vertakkingen te Lyon, Bordeaux, Bayonne, Dijon, Macon, Quimper, Nantes. Vooral de adel werd ingewijd.

Mariel vermoedt dat Mesmer de adel magisch wilde wapenen tegen de storm die enkele jaren later tegen hem zou losbreken. "De Société de l' Harmonie had bindingen met andere initiatieke genootschappen (vgl. supra blz. 48/49, over de geheime genootschappen), vooral met Le Régime Rectifié, - waarvan Willermoz op gegeven ogenblik de leiding had -, genootschap dat toentertijd bijna alle vorsten van Centraal-Europa groepeerde. Doch ook met de Rit Primitif de Narbonne - die te Parijs zetelde - (...).

Welnu, de Rit Primitif de Narbonne heeft alle prerevolutionaire geheime genootschappen 'omvat'. Dit genootschap was met zekerheid (...) het denkend brein voor de illuminati, ingewijden, adepten van dit vreemde tijdvak. De Rit Primitif de Narbonne had z'n adepten onder zo opmerkelijke als schijnbaar onderling strijdige persoonlijkheden als Joseph de Maistre en Cagliostro, Talleyrand en Danton, de rabbijn Falck en de erfprins van Zweden". (Mariel, o.c., 172/173). Voor details zie b.v. (tussen de onoverzienbare literatuur).

J. Chauveau, La conjuration de Satan, Paris, 1969 (over de door de geheime genootschappen georganiseerde religieus vervolging onder de Franse Revolutie);

P. Mariel, dir., Dictionnaire des Sociétés Secrètes en Occident, Paris, 1971 (personages, groepen). Dit alles om de ware achtergrond te laten aanvoelen van wat zich, in Duitsland, met Gassner heeft afgespeeld van Kerkwege.

In 1775 dus komt die even geschetste Mesmer (ook al zijn de juist gegeven inlichtingen gedeeltelijk voor of gedeeltelijk na die datum, zij behoren tot de figuur) te Meersburs aan om z'n magnetisme uit te leggen: von Rodt, bekend met de bisschoppelijke familie der Mesmers, heeft hem voorgesteld naar München te reizen om daar, in naam van de 'wetenschap) Gassners activiteiten uit te schakelen.

Mesmer gaf 'overtuigende' bewijzen voor het feit dat dergelijke dingen (zoals Gassner ze deed) noch steeds bedrog noch bovennatuurlijke wonderen waren, doch dat zij aan de 'natuur' - het grondbegrip der XVIII- de eeuw - in sommige ziektegevallen toe te schrijven waren. Zowel de Keurvorst van Beieren als de Münchener Academie der Wissenschaft lieten zich prompt overtuigen: Gassners exorcismen werden in Beieren en door Keizer Jozef II (ons, Belgen goed bekend) in gans het 'Römer Reich Deutscher Nation' (d.i. de rest van het H. Roomse Rijk van de Middeneeuwen) verboden;

Zelfs de Paus, Pius VI, verbood Gassners geschriften en de aartsbisschoppen van Salzburg en zelfs van Praag publiceerden herderlijke brieven tegen “de ‘Gaukeleien’ (goochelarij) d.m.v. aanraken met de handen van de ledematen der zieken zonder onderscheid van geslacht, d.m.v. drukking, aanraking, schudden” (sic);

Doch voor Mesmer brak de gloriëtijd aan: hij werd lid van de Beierse Academie der Wetenschappen gekozen dan nog door de Academie zelf! “De wetenschap glimlachte vergenoegd over zichzelf omwille van het feit dat zij kon beginnen met haar zege over de demonologie en de therapeutische methode ervan, het exorcisme”. Aldus Benz zelf, in z’n slotbemerking (o.c., 145)

Inderdaad, de nosologie of ziektewetenschap trad in haar ‘aufgeklärte’ fase: nog *J. H. van Meurs, Kritische psychiatrie*, in Streven, jrg. 26 (1973): 9 (juni), blz. 835/842, maakt zich sterk, wanneer hij over wat hij heet, het ‘theïstisch’ ziektemodel spreekt, waarbij hij van de aartsonbegrijpelijke stelling uitgaat dat “God de ziekte oplegt” (sic) en als voorbeeld geeft “bezetenheid door ‘n demon”, net alsof God - welke God? - die van de Bijbel of die van de Oude Grieken b.v ?

Men behoort de elementairste preciseringen, als wetenschapsmens, niet te geven tekens wanneer het erom gaat de religie of wat men daarvoor verslijten wil, in haar therapieën te discrediteren ten voordele van zgn. ‘wetenschappelijke ziektemodellen’, waarvan iedereen dagelijks ondervindt hoe hachelijk zij in hun resultaten zijn, vooral als ‘t over ‘psychische’ kwalen gaat -; net alsof God zomaar, in zijn hoge verantwoordelijkheid, ziekte oplegt in de vorm van bezetenheid!

Andere modellen worden ter sprake gebracht:

het moreel model (Aristoteles zou beweerd hebben dat men de rede slechts moedwillig misbruikt en, in die ‘aristotelische’ lijn, wordt Heinroth, Duits psychiater rond 1800, vernoemd, die beweerde dat alle geestesziekte uit schuld en zonde voortkomt, met als gevolgtrekking: geesteszieken zijn misdadigers);

het ‘medisch’, versta fysicaal-medisch model (de geestesziekte is ‘n ‘echte’ ziekte, d.i. lichamelijk veroorzaakt, wetmatig verlopend, pathologisch-anatomisch onderbouwd, vatbaar voor ‘n bepaalde behandeling; als voorbeeld: Kräpelin (+/-1800);

het psychogeen model (Breuer, Freud: de geestesziekte heeft psychische oorzaken (zo ook de gedragsstoornis); dit +/- 1900);

het sociogeen model (afwijkingen zoals alcoholisten, dieven, hippies, dienstweigeraars, zijn ‘Entfremdete’ (om met Marx te spreken), d.i. slachtoffers van het bestaande systeem dat hetzij microsociaal (gezin, school) hetzij macrosociaal (maatschappij met milieubederf, overbevolking, aggressivering, bureaucratisering, enz.) verloedert en ziek maakt; de huidige vooral Nieuw-Linkse psychiatrie). Er zijn, aldus van Meurs, ook combinaties mogelijk: zo b.v., de Staphorst diagnose, ‘theologisch-moralistisch’ betiteld door van Meurs (polio-epidemie achtte men niet voor wetenschappelijke behandeling vatbaar op grond van vooroordelen die deels ‘theïstisch’ (eerste model) deels moreel (zgn. aristotelisch model) dachten).

Men zou bij deze wetenschappelijke soortenleer nog het Pavloviaans model kunnen voegen:

W. Schmidbauer, *Van magie tot psychotherapie*, Haarlem, 1973 (//Dt: *Psychotherapie (Ihr Weg von der Magie zur Wissenschaft)*), München, 1971), blz. 41vv.. Daar gewaagt steller van de ‘extatische erediensten uit onze tijd’ (blz. 40vv.) en zegt:

“Men mag de therapeutische waarde van deze praktijken niet onderschatten”. (o.c.,41) En hij vermeldt dat in Rio de Janeiro b.v. +/- 40% van de nominaal-katholieke bevolking (negen miljoen inw.) spiritist is en dat het aantal Macumba- en Candomblé-aanhangers wellicht nog ‘n hoger percentage vertegenwoordigt.

Vgl. A. Pollak-Eltz, *Afro-Amerikaanse godsdiensten en culten*, Roermond, 1970 (boeiende studie over het syncretisme van christendom en (Indiaanse en/ of Afrikaanse religies in N., M. en Z.-Amerika);

G. Playfair, *Le pouvoir de l’ invisible*, Paris, 1975 (// Eng.: *The Flying Cow*, London, 1975) en

C. Pettiward, *Exorcisme (Pleidooi voor een nieuwe benadering van bezetenheid)*, Haarlem, 1977 (Eng: *The Case for Possession*, 1975) (beide werken geven ‘n inzage in de spiritoïede benadering, zoals die vooral in Brazilië beoefend wordt door de aanhangers van het Kardecistisch spiritisme, dat als ‘n ‘verlicht’ en ‘sociaal’ fenomeen kan betiteld worden, althans in zijn genre).

Wanneer men Schmidbauer hoort beweren dat, voor hem, O.G. Jung (die ooit als spiritist begonnen is - men denke aan Elly Preiswerk, zin nichtje, dat als proefkonijn diende!) en Pavlov, de Russische reflexoloog (zie hoger blz. 85/86 supra i.v.m. Descartes’ reflextheorie), “voor het verkrijgen van een psychologisch inzicht in deze ‘extase-verschijnselen’ (de Braziliaanse religie therapieën vertonen meermaals doch niet steeds vervoering als mediale of mediamieke geneesmethode)” “bruikbare theorieën” verschaffer (cfr. o.c., 41) en men vergelijkt daarmee hierboven aangehaalde werken, dan stelt men vast dat de ‘psychologisering’ of ‘sociologisering’ (de twee zijn wel onderscheiden doch niet gescheiden) waarover Benz, hierboven, het had als fenomeen dat in de XVII-de e. begon, nog steeds nawerkt en voortgaat.

De grondfout van al dergelijke medicaliserende, psychologiserende, sociologiserende of wat ook - erende duidingen van de religie en haar therapieën is dat zij ‘externalistisch’ te werk gaan, d.w.z. zij planten zich eerst goed vast in ‘n perspectief (liefst zo gevestigd - wetenschappelijk en ‘aufgeklärt’ mogelijk, om, vanuit die burcht (veilig-heiligheid) als toeschouwer-gedragbescrijver (behavioristisch) religie en haar therapieën te ‘interpreteren’ in gereedgemaakte basisbegrippen.

Internalistisch echter durft men het blijkbaar niet wagen: de religie is immers slechts Cartesiaans bereikbaar:

Zij wordt 'bekeken' vanuit **1)** de innerlijkheid **2)** in 'n lichaam **3)** tussen lichamen (**1/** psychologisch, **2/** lichamelijk **3/** medemenselijk), terwijl de fijnstoffelijke of (stricto sensumagische), de spiritoïede (of geest(en) betreffende: hetzij demonen hetzij zielen van gestorvenen hetzij natuurgeesten van allerlei peil van machtigheid inzake fluïdum), de satanische (strikt 'duivelse', waaronder 'vampirische' of bloedzielvretende en zoöfiele of seksueel-sodomietische boze geesten de hoofdsoorten zijn) en, diachronisch, de erfzondelijke (of, in voorchristelijke zin, reïncarnistische) factoren van het te bestrijden kwaad gewoon niet in aanmerking komen.

Waarom niet? Doordat de 'autonome rede' eens en voorgoed al dergelijke factoren gerangschikt heeft bij de 'irrationele' (versta: ingebeeelde, infantiele, 'mythische' of hoe dan ook gebrandmerkte) schijnwerkelijkheden! Al wat niet behoort tot de enge rationalistische verzameling **1)** bewustzijnsinnerlijkheid (psychologie), **2)** lichaam (fysica; biologie) en **3)** medemenselijkheid (sociologie, sociale psychologie), is zo goed als onbestaande of (**b**) wordt naar de grote afvalhoop die men sedert Freud en de rationalistische dieptepsychologen heet 'het on(der)- of voorbewuste, verwezen.

1/ Zwoer Freud niet dat hij de paranormale fenomenen psychologisch zou 'erklären'?

2/ En is Jung niet op dat punt zo goed als even 'reductionist' (d.i. herleider van paranormale fenomenen tot 'synchronische' psychische realiteiten), d.w.z. even externalistisch als Freud, ook al wou hij de paranormale fenomenen meer recht laten wedervaren dan Freud?

3/ Ook Adler reduceert het paranormale tot 'n min of meer Nietzscheanizerende machtswil!

Externalisme, d.i. zich niet met de geëigende middelen op het specifiek religieuze wagen, is steeds reductief, d.i. herleidt, al 'duidend' (versta: misduidend), dat wat 'anders' is tot dat wat het 'eigene' is, projecteert het rationalistisch 'ware' (**1/** innerlijkheid, **2/** lichaam, **3/** andere innerlijkheden in lichamen: **1)** psycho-, **2)** bio- en fysico- en **3)** sociologisering) in het extra-rationele.

Externalisme, reductionisme en projectie gaan samen!

Schmidbauer nu, o.c., 41vv., zegt dat **a)** het collectief onbewuste en **b)** de geconditioneerde reflex elkaar zeer goed aanvullen: vanuit de triade

'innerlijkheid, **2)** lichaam, **3)** medemenselijke innerlijkheid in ander lichaam' (typisch Cartesiaans en Hobbesiaans: vgl. supra blz. 82vv. (Descartes als introspectief anatoom en fysioloog), blz. 100vv. (Hobbes als sensistisch materialist)) kan het niet anders volgens 'n (on)bewuste logica eigen aan de rationalist.

'n Woord over Ivan Pavlovs' 'transmarginale remming' als oplossing voor 'godsdienstpsychologische' problemen:

honden, ten gevolge van overstroming te S. Petersburg, moe een onder voortdurend levensgevaar urenlang zwemmen in nauwe kooien; gevolg: zij vergeten hun dressuur ('het tot dan toe geleerde') en vallen op hun 'instincten' terug.

Zij ondergaan 'n overbelasting of 'stress' tot boven (van individu tot individu verschillend) 'breekpunt', waar zij tijdelijk 'ineenstorten' (het tot dan toe geleerde achter zich laten) en 'instinctief' reageren (waarbij zij nieuwe, onvermoede krachten en inzichten blootgeven)

Evenzo de dansende Braziliaanse spiritist die, urenlang, inspannend danst, op eentonig-ritmische muziek en onder 'invloed' van narcotica: - hij 'stort' tijdelijk 'ineen' en vergeet het aangeleerde om nieuwe krachten en inzichten ten beste te geven.

De som, de structuur beter, van de leerprocessen die hij, tot dan toe, 'onderging' (de juiste uitdrukking, want ieder dynamisme is uit den boze), die de aanpassing en het overleven van de enkeling, onder niet-overbeladen ('inframarginale') omstandigheden, mogelijk maken, stort ineen! Waarvandaan dan die onvermoede creativiteit, eigen aan de Braziliaanse genezers b.v. komt, dat is dan 'het instinkt', 'het onbewuste (al of niet gestoffeerd met individuele (men vergete niet dat de ene genzer andere vondsten vertoont dan de andere) of collectieve 'structuren', 'archetypen', enz.), zoals gezegd de grote 'vuilnishoop' waar al het irrationele 'verzameld' wordt!

Het is duidelijk: men ziet Pavlov, met Cartesiaanse of Hobbesiaanse 'blik' (Heidegger legt daar de nadruk op), kijken, als externalist (buitenstaander), op dergelijke 'instinctieve', 'transmarginale' fenomenen en z'n triade **1)** 'innerlijkheid, **2)** lichaam, **3)** ander lichaam met innerlijkheid' interpreterend aan het werk gaan.

Th. Geiger, De Creatieve voorhoede, blz. 100, schrijft: "Sindsdien (sedert het rationalisme) heeft de kennistheorie ons geleerd dat het begrip 'waarheid' z'n betekenis en recht verliest, wanneer de wil erin 'meespreekt'. Sommige uitspraken zijn geen waarheidsuitspraken doch wilsuitspraken met de schijn van 'waarheid':

"tegenover 'n publiek dat opziet naar de rede als de hoogste autoriteit in alle zaken, tracht de spreker zijn (...) oogmerken of postulaten aanzien te verschaffen, doordat hij ze rationaliseert, d.w.z. ze uiteenzet in de vorm van redelijke oordelen en schijnbaar logische gronden ervoor aanvoert. Een dergelijke gedachtegang pleegt men aan te duiden als (...) ideologie".

Door het feit dat de rationalist niet-rationele fenomenen herleidt, er z'n eigen vooropstellingen (hier de triade 'innerlijkheid/ lichaam/ medemenselijke innerlijkheid in lichaam') in projecteert, gaat hij ideologisch te werk.

Dat hebben wij in Gassners geval gezien:

of hij nog zoveel goed doet, dat is ondergeschikt;

hij handelt niet volgens de 'rede' (van die tijd, wel te verstaan); hij gaat niet uit van de 'natuur' (het alverklarend beginsel der Verlichters) - wat Mesmer schijnbaar althans wel doet! Daarom veroordeelt de 'aufgeklärte' Kerk hem - ideologisch!

Wat niet zal beletten dat Mesmer zelf, te Parijs ineenstort en vlucht, na de dood van Gébelin, naar Berlijn om er arm, verbitterd en verlaten te sterven in 1815.

Wij hebben tot nog toe gezien, met Geiger, dat de Verlichting gekenmerkt wordt door één basisfactor, de burgerij met haar stedelijke en industriële samenleving.

De territoriale staat,

met aan z'n hoofd de verlichte absolutistische vorst (in het verhaal en de discussie van Gassners exorcisme zien wij Jozef II aan het werk b.v.), enerzijds, en de nieuwe verlichte intelligentsia, anderzijds, als zelfstandige maatschappelijke laag - nevens de Kerk, die nog steeds haar rol speelt, al zij het mee betrokken in 'n diepe grondslagencrisis (Gassners geval, met zijn uitschakeling door zijn eigen Kerk zelf en dat betreffende 'n typisch Kerkelijke praxis, het exorcisme, bewijst het) -, de territoriale staat van Machiavelli en Hobbes, ook wel van De Groot (Grotius), dus, en de nu vooral rationeel-wetenschappelijke - veel meer dan muzische (kunst, poëzie) - intelligentsia 'behoren' (aldus Geiger te recht) tot de burgerij en haar beschaving.

Beschaving die allereerst 'n rationele beschaving is, waar religie en kunst, resp. poëzie slechts 'n tweede plaats innemen. "Eerst nu is de intelligentsia in al haar takken volledig. De naam 'intelligentsia' zelf onderstreept de suprematie van de rationele geest in de cultuur van de nieuwe tijd, waarvoor de basis werd gelegd in het tijdperk van de Barok.

De naam 'intelligentsia' doelt duidelijk, op de eerste plaats, op hen die wetenschappelijk en technisch scheppend werk verrichten, omvat echter ook, in ruimer verband, de schone kunsten. De rationele geest is aldus naamgevend voor de hele laag van creatieve geesten. Dit is in overeenstemming met z' n suprematie in de cultuur van de nieuwe tijd". (*Th. Geiger, De creatieve voorhoede*, blz. 73). In het verhaal van Gassner hebben wij dit te München (Academie der Wissenschaft) en te Parijs (Académie de Médecine) met kracht van beslissing aan het werk gezien, zowel tegenover Gassner als, later, maar minstens zo doelmatig, tegenover Mesmer (beiden immers waren extra-rationeel aan het werk; alleen 'n aspect verschilde): ook al deden zij beiden veel goed, - de ene Kerkelijk, de andere als Rozekruiser -, toch konden zij er niet door, rationeel gesproken.

Daarom hebben wij zo uitvoerig het Gassnergeval besproken, - omdat de grote machten - staat en absolute vorst, academiën van wetenschap, Kerk - erin betrokken waren in de stijl van ons tijdvak. En toch: de voorrationele mensheid was niet dood, verre vandaar! Gassner, zelfs Mesmer waren daarvan het bewijs; ook de Kerk en de loges; uiteindelijk hun succes bij alle lagen van het volk (clerus, adel, wetenschappers, gewone mensen, ontwikkelden).

Het voorbeeld van Gassner en Mesmer hebben wij vooral gekozen omdat het nu eens niet de natuur rondom ons betrof doch de mens: Vico had reeds 'n uitweg gezocht

a) uit de eenzijdigheid mathematisch-logistische en

uit de eenzijdige mathematisch-fysische natuurwetenschap (en haar mathematisch-mechanische toepassing op de mens) door 'n menselijk-historische filologie te ontwerpen als 'nuova scienza', als nieuwe wetenschap:

nevens **a)** de mathesis (Viète) en **b)** de mathematisch-fysische (Galilei, Descartes), inductief (Bacon) exacte wetenschap der natuur; in Gassners en Mesmers optreden komt 'n tweede type van niet-natuurwetenschappelijke doch menselijke benadering; van de mens tot haar recht, nl. de sensitieve.

a/ Zij staat, althans vanuit eng rationalistische perspectief, tegenover de drie grote rationaliserende benaderingen (**1)** Viète, **2)** Galilei en Bacon, **3)** Vico)

maar zij is 'menselijk' net als de filologische methode van Vico. Zij zal vanaf die tijd van Gassner en Mesmer haar weg banen op tweeërlei wijze,

1/ 'n rationaliserende die op de dieptepsychologie en 'de groepen' uitloopt, en

2/ 'n magisch-occulte, die op paranormologie (vaak misduidend 'parapsychologie' geheten) en occultisme (in de huidige zin) uitloopt.

Dit leidt tot 'n nieuw begrip 'wetenschap', zoals het in S. Kicken, *Alternatieve wetenschap (Op het spoor van nieuwe paradigma's)*, Antwerpen/ Amsterdam, 1975, ontworpen is (alternatieven in de natuurwetenschap, maar ook en vooral in de menswetenschappen (psychologie, sociologie, geneeskunde) en in de techniek worden er ter sprake gebracht in 'n nieuwe epistemologie die de vernauwing van het Renaissancistisch-Barok tijdvak openbreekt.

M.b.t. de dieptepsychologie vgl.

J. van den Berg, *Dieptepsychologie*, Nijkerk, 1979, vooral blz. 123vv.
(*Voorgeschiedenis der dieptepsychologie*);

Dr. L. Regnier, *Hypnotisme et croyances anciennes*, Paris, 1891 (over Gassner (pp. 114/115 (eenzijdig hypnotistisch bekeken)); *De Mesmer à Braid* (pp. 116/146) *De Braid* (Engels geneesheer die het Mesmerisme interpreteert als hypnose d.i. zenuwvermoeidheid, in 1841) à *Charcot* (pp. 146/208);

J. Mousseau/ P.F. Moreau, dir., *L'inconscient (De Freud aux groupes)*, Paris, 1976 (Freud, Adler, Jung, Moreno, groepstechnieken, kinderspsychoanalyse, taalpsychoanalyse, maatschappijpsychoanalyse, antipsychoanalyse);

voor de occulte (en paranormologische zijde, die slechts de vakwetenschappelijke - en dus eigenlijk weerom 'rationaliserende' - benadering der occulte fenomenen is) zie b.v.

-- P. Andreas/ C. Kilian, *PSI*, Deventer, 1974;

-- J. Feldmann, *Occulte verschijnselen*, Brussel, 1938 (nog steeds leerzaam om redenen van z' n brede kijk);

-- J.D. Pearce-Higgins/ G. Stanley Whitby, ed., *Life, Death and Psychical Research (Studies on behalf of The Churches' Fellowship for Psychical and Spiritual Studies)*, London, 1973 (uitstekend werk door 'n Anglicaanse commissie geleverd;

-- S. Ostrander/ L. Schroeder, *Parapsychologische ontdekkingen achter het IJzeren Gordijn*, Haarlem, 1972 (Eng.: *Psychic Discoveries behind the Iron Curtain*, 1970; ophefmakend doordat plots duidelijk werd dat de Sovjets baanbrekend werkten).

-- F. Ribadeau, *Histoire de la magie*, Paris, 1976 (vooral vanaf pp. 465ss.); -

- C. MacIntosh, *Eliphas Lévi and the French Occult Revival*, London, 1972;

Het aantal werken is onoverzienbaar;

HW 135

1/ -- J. Lantier, *le spiritisme*, Paris, 1971, en
W. Tenhaeff, *Het spiritisme*, 's-Gravenhage, 1971-5, kunnen aanbevolen worden;
ook C. Lancelin, *L' évocation des morts*, Paris, 1925 (zeven methoden van necromantie worden besproken);

2/ Grant/ Kelsey, *Meer dan één leven*, Deventer, 1972;

Zeitschrift für Religionsgeschichte und Geistesgeschichte, Jrg IX (1957): 2 (Sonderheft: *Reinkarnation*) - is zeer degelijk en o.m. boeiend omwille van E. Benz, *Die Reinkarnationslehre in Dichtung und Philosophie der deutschen Klassik und Romantik*, S. 150/175 (Lessing, Kant, Goethe, Schlosser waren diep geïnteresseerd in de reïncarnistische leer, niet op Hindoeïstische of Boeddhistische basis doch op zoveel mogelijk christelijke basis: niet de vloek van 'karma' (het Hindoeïstisch analogon van ons erfzondebegrip) doch de historisch-andragogische positieve duiding primeert);

JJ. Poortman, *Raakvlakken tussen Oosterse en Westerse filosofie*, Assen/ Amsterdam, 1976, blz. 1/19 (over voorbestaan en voortbestaan, zielsverhuizing en zielereis);

R. van Holte tot Echten, *Reïncarnatie (Historische, ethische, wijsgerige en wetenschappelijke beschouwing)*, Bussum, 1921 (nog boeiend, hoewel kritisch);

P. Langedijk, *Reïncarnatie, psychotherapie en opvoeding (Technieken en voorbeelden van herinneringen aan vorige levens)*, Deventer, 1980;

Over de curieuze plantenpalingenesie zie G. Gessmann, *Die Pflanzen im Zauberglauben*, Den Haag, s.d. (heruitgave), S. 160/171 (er bestaat ook 'n dierlijke en minerale palingenesie; hoe dit verloopt heeft R. Boyle nog getoond: zie hoger blz. 120; hoewel palingenesis geen reïncarnatie is, is het fenomeen toen leerzaam als analogon);

3/ over **mediumnisme** (mediale, mediamiek begaafdheid):

J. Verweyn, *Die Probleme des Mediumismus*, Stuttgart, 1928 ('n grondig werk van 'n neo-idealist die aan Fichte aanknoopt);

E. Froment, comm., *Ces médiums qui ont vaincu la matière*, Paris, 1977 (boeiende documentatie over 'media' (niet spiritisme met medium(n)isme verwarren!) met fenomenen als paranormale plantengroei, bewegende tafels (het sensationele in de XIX-de e.), levitatie (tegengesteld aan gravitatie), mummificatie, klopgeest e.d.m.);

4/ over **demonologie** (en satanisme), 'n vooral Bijbelse en o.m. katholieke duiding van 'bezetenheid':

E. von Petersdorff, *Daemonologie (I, Dämonen im Weltenplan; II, Dämonen am Werk)*, München, 1957 (steller was geheim kamerheer van de Paus);

A. Rodewyk, *Die dämonische Besessenheit in der Sicht des Rituale Romanum*, Aschaffenburg, 1963;

W.C. Van Dam, *Dämonen und Besessene (Die Dämonen in Geschichte und gegenwart und ihre Austreibung)*, Aschaffenburg, 1970 (Van Dam is gereformeerd zielzorger en uitdrijver);

id., *Demonen (Eruit, in Jezus' naam)*, Kampen, 1973;

-- W.P. Blatty, *De exorcist*, Amsterdam, 1971 (// *The Exorcist*, New York, 1971,- de basis van de wereldberoemde film van die naam;

HW 136

-- id., *I 'll tell Them: I Remember You*, New York, 1974);

-- C. Neill-Smith, *The Exorcist and the possessed*, New York, 1974 (Neil-Smith is, als Van Dam, praktiserend exorcist;

-- L. Critiani, *Présence de Satan dans le monde moderne*, Paris, 1959 (Eng. vert.: *Evidences of Satan in the Modern World*, New York. 1962);

-- *Satan, Etudes Carmélitaines*, Paris, 1948 (bestaan, geschiedenis, aspecten, onderdrukking, therapeutiek, vormgevingen, godsmoord zijn de thema's door specialisten uitgewerkt);

5/ necromantie (= spiritisme), reïncarnisme (katholiek: erfzondeleer), demonie (satanisme),- ziedaar drie hoofddomeinen van occultisme; basisdomein echter, dat de drie vorige begrijpelijk maakt en toegankelijk, is magie:

J. Maxwell, *La magie*, Paris, 1922 (dit werk van deze geneesheer is nog steeds geldig;

a/ in de evocatieve of oproepingsmagie werkt de magiër met 'n buitenaards wezen, - engel, demon, god(in), ziel, natuurgeest;

b/ in de natuurlijke magie ageert de magiër rechtstreeks met en op de krachten in de kosmos (o.c., 25);

Baron du Potet, *La magie dévoilée*, Paris, 1977 (heruitgave van het werk van Mesmer's leerling-magnetiseur du Potet);

D. Fortune (= Violet M. Firth), *Psychische zelfverdediging (Een studie in occulte pathologie en criminaliteit)*, Amsterdam, 1937 (// Eng.: *Psychic Selfdefence*, New York, 1930-1, 1974) één van de beste inleidingen tot het wezen der zwarte of gewetenloze magie en de 'psychische' (versta: occulte) zelfverdediging);

Ph. Alfonsi/ P. Pesnot, *L'oeil du sorcier*, Paris, 1973 (meesterlijke fenomenologie of beschrijving van de fenomenale zijde van zwarte magie, aan de hand van het dagboek van 'n veearts, die, argeloos en ongelovig, toch het slachtoffer wordt van zwarte magie, zonder, echter de occulte oplossing te vinden);

Dr. Ph. Encausse, *Sciences occultes et déséquilibre mental* (Préface du Prof. Laignel-Lavastine), Paris, 1959 (1935¹) (noodzakelijk boek, vooral op onze dagen, waar de poorten van het occulte wijd opengegooid worden, zonder geldige inwijdingssystemen: mislukte occulte werkdadigheid loopt,

(1) in het ergste geval, uit op **a)** plotse dood, **b)** krankzinnigheid of **c)** langzaam wegteren,

(2) in minder erge gevallen, op de meest diverse kwalen en/ of misrekeningen: het boek van Encausse, de zoon van 'n berucht occultist, is slechts 'n medische inleiding; de kwalen zijn veel erger dan dit naïeve medische boek vermoeden laat);

Opmerking i.v.m. het rampzalige effect van 'zwarte' magie: van het ergste kwaad dat gesticht wordt, is blijkbaar het door D. Fortune, o.c., 145/147 aangehaalde type, nl. d.m.v. de elementalen (d.i. natuurgeesten die in betrekking staan tot één of meer der Empedokleïsche 'elementen' - aarde, water, lucht, vooral vuur ('vuur' betekent hier de microfysische graad van fijnstoffelijke energie of fluïdum)), elementalen die de fameuze 'groene straal' of 'groene energie', produceren, telkens wanneer één of meer magisch begaafde vrouwen, erotisch geprikkeld, samen met minstens één man, in die zgn. seksuele magie, een of ander kruipend dier betrekken (regenworm, slang, hagedis, pad,

enz.).

De 'Occult Review (1930: Jan) publiceerde de geschiedenis van 'n slachtoffer van de groene energie of straal, miss N. Fornario: het naakte lichaam, aldus D. Fortune, o.c., 145v., werd op 'n heuvelhelling op een van de eenzame Ionische eilanden gevonden; om haar hals hing, aan 'n zilveren ketting, 'n kruis; dicht bij haar werd 'n groot mes aangetroffen dat gebruikt was om 'n groot kruis in de aarde in te snijden en haar lijk lag op dat bodemkruis, - lijk dat verscheidene schrammen vertoonde;

D. Fortune had ze, tot drie jaar voor haar tragische dood, als intieme medewerkster gekend, doch, toen zij zich met contact met de Groene-Straalelementalen ophield, haar geschuwd, verwittigd als zij was door zenuwachtigheid (in miss Fornario' nabijheid vooral); -- deze zenuwachtigheid komt nog steeds voor bij mensen die, onwetend of niet, in aanraking komen met de Groene Energie in haar misbruik voor misdadige doeleinden; in 'n erger graad komt jeukte, en, nog sterker, vallende ziekte te voorschijn;

De etnologische kijk op de magie:

M. Marwick, *Witchcraft and Sorcery*, Penguin 1970 (oriënterende teksten; etnografische bloemlezing; theorieën vormen van de hand van specialisten, de boeiende inhoud);

Cora DuBois, *The People of Alor (A Social-Psychological Study of an East-Indian Island)*, II (13/22)

A. Kardiner, *Kolmani the Seeres*, pp. 501/547 (*Character Structure*);

m.b.t. de verhouding tussen de dieptepsychische en occulte interpretaties van de sensitieve of wichelbenadering:

-- Dr. Gebhard Frei, *magie und Psychologie*, in *Schweizer Rundschau* 48: 8/9 (*Sonderausgabe 'Psychologie'*), S. 680/ 688 (steller zegt: "Indien dit alles (d.i. wat de specialisten door hem aangehaald inzake magie, beweren) zo is, dan dwingen de nieuwe inzichten ertoe, tussen het grof-fysische lichaam en de geestelijke zieletop, tussengraden aan te nemen, 'n laag van het fijnstoffelijke. (...)

a/ van het scholastisch standpunt gezien moet men zeggen dat de grondstellingen der scholastische psychologie door de nieuwere inzichten geenszins veranderd, doch slechts met nieuwe, levender inhouden gevuld worden. De geestelijk ziel blijft de substantiële 'vorm' (in de Aristotelische zin van sturend beginsel) van de mens, het beginsel van het vegetatieve, sensitieve en geestelijke leven (vgl. *Rätsel der Seele*, Olten, 1946, s. 91).

Deze substantiële 'vorm' 'informeert' (d.i. beheerst met haar denkinhoudelijke natuur) ook deze tussenlaag. Het is 'n ernstig opnemen van de oude indeling in 'soma' (grofstoffelijk lichaam), 'psuchè' (fijnstoffelijk of subtiel zielelichaam) en 'pneuma' (hogere graad van zielelichaam of zelfs zuiver geestelijke ziel).

b/ Deze tussenlaag kan ook het onbewuste genoemd worden en de psychologie van het onbewuste heeft zich ook moeten bezighouden met magische processen, natuurlijk. Toch spreekt zich de a.h.w. officiële psychologie van het onbewuste - bijzonderlijk de psychoanalytische,

voor zover wij zien, niet over de vraag uit of, in dit onbewuste (om met beeldspraak te spreken: op de grens van lichaam en geestelijke ziel) deze fijnstoffelijke laag 'n rol speelt.

Hoe deze laag in concreto geduid wordt, houdt ons hier niet bezig. De Egyptenaren heetten ze 'Ka' en hadden er 'n zeer diepgaande kennis van (...). De Indiërs spraken van 'Linga-Sharira' (= 'etherlichaam') en 'Sukshma-Sarira' (= astraal lichaam). Paracelsus sprak van de 'archeüs'. De modernen nemen gedeeltelijk vroegere terminologieën en indelingen over, gedeeltelijk heten zij (de archeüs) 'subtle body' (= subtiel lichaam), 'double' (= dubbelganger) enz.).

i). Zulks is 'n postulaat zowel van het standpunt van de magie als de parapsychologie, de radiësthesie of het heelmagnetisme. Ook wel van het standpunt van de 'dubbelganger' (trots het grondige werk van *Dr. Menninger, Der eigene Doppelgänger*, Bern, Huber, 1946). Verder vanuit het standpunt van de spookfenomenen.

Voor de mensen, echter, met het 'zesde' zintuig, de helderzienden, is de fijnstoffelijke laag meer dan 'n postulaat'. (a.c., 687)). *Dr. Geley* (1865/1924), *L'être subconscient*, Paris, 1899 (behandelt uitdrukkelijk en met grote deskundigheid de verhouding tussen onbewuste en fluïdieke normale en abnormale fenomenen; blijft grondig werk (zonder de materialistische enggeestigheid van Freud e.a.);

A. de Rochas, *L'extériorisation de la sensibilité*, Paris, 1894-1, 1909⁶ (steeds degelijk werk van de bekende kolonel)

De dieptepsychische en de occulte strekking

De twee, de dieptepsychische en de occulte, strekkingen zijn samengevloeid in wat men, sedert 1958, heet De beweging voor het Menselijk Potentiaal (n.a.v. *Gardner Murphy, Human Potentialities*, London, 1958; Ned.: *De geestelijke evolutie van mens*, Utrecht/Antwerpen, 1961):

R. Descartes, Les Olympiques, heeft gezegd dat de mens vermogens bezat die nog onaangeroerd waren en die hem konden toelaten de gelijke te zijn van de Olympische goden (vgl. *L. Pauwels/ G. Breton, Histoires magiques de l'histoire de France*, Paris, 1977 p. 128); welnu, van die gedachte - 'n antieke theiosis - of deificatiogedachte - is de Beweging voor het Menselijk potentiaal bezielde:

vertolken van dingen zoals 'sensitivity Training' (*R. Siroka, Sensitivity Training (Groepstechnieken behandeld door Rogers, Moreno, Glueck e.a.)*, Rotterdam, 1972) en 'Biofeedback' (*S. Bakker, Biofeedback (Psychofysiologische processen en leertheoretische aspecten)*, Deventer, 1978), alsook algemeen, groepsdynamica (*J. Remerswaal, Inleiding tot de groepsdynamica*, Bloemendaal, 1975), d.i. de wisselwerking die leden van 'groepen' onderling uitoefenen,

gesteund op infrastructurale technieken van aloude aard (stilte, vasten, meditatie, dans, dagdromen, poëzie, enz.) en van machinale aard (alfa-machines, elektrometers, sensorieel overladers, parapsychologische apparaten), op lichamelijke methoden (ontspannend, gymnastisch, bio-energetisch) en op emotionele methoden (psychoanalyse, psychodrama)

is de Menselijk-potentiaalbeweging, later, uitgegroeid tot twee takken die daarom niet totaal uiteengaan), nl. de scholen voor bewustzijnsverruiming en de religieuze inwijdingsgroepen:

J.M. Schiff, La ruée vers l' âme, in *Question de spiritualité, tradition, littératures*, No. 10 (jan-fév. 1976), pp. 65/84, schetst de historiek en vernoemt

onder de bewustzijnsverruimende strekkingen de Sciëntologie, het Actualisme, de Sofrologie, de Erhard Seminar training, de Transcendente Meditatie, Arica;

Onder de inwijdingsgroepen, onderscheidt Schiff

de Oosterse goeroes of wijsheidsleraars (sedert +/- 1960) - Theosofie, Gurdjeff, Meher Baba, enz. en

de Westerse esoterische tradities (sedert +/- 1970) - Rozekruisers, Vrijmetselarij, Steineriaanse Antroposofie, spiritistische groepen, occultismen-, die meermaals tot op zekere hoogte fusioneren, zelfs vgl. ook

voor de menselijk-Potentiaalbeweging - *J. Howard, Touches - moi, s' il vous plaît (A la recherche du corps perdu: Récit de mon odyssée à travers les groupes de rencontre et 1e mouvement du potentiel humain)*, Paris, 1976 (// *Eng. Please, Touch!*, New York, 1970) - de titel bedoelt de grote rol die de aanraking en het lichaam in de 'groepen' speelt.

Voor de verbrede menselijk-Potentiaalbeweging: *H. Cohen, Psychologie als science fiction (Nieuwe bevindingen over dromen, meditatie, hypnose en lsd)*, Meppel, 1971; *id.*, *De vrije mens*, 's-Gravenhage, 1975.

Opm.-- Bij dit alles is 'n nieuwe menskunde naar voren gekomen: *C.Bühler/ M. Allen, Inleiding tot de humanistische psychologie*, Bilthoven, 1974 waarin aangetoond wordt dat, nevens

a) de louter vakwetenschappelijk experimentele psychologie
en b) dieptepsychologie,

c) er 'n 'derde' type psychologie is ontstaan, de 'humanistische', (1962) die 'n existentialistische duiding is van het Renaissance-humanisme (zie hoger blz. 20/22) - wat aantoonst dat Vico's reactie tegen de wetenschappelijke denkwijze (Descartes: vgl. blz. 108/118) daaraan verwant is-, doch met duidelijk andragogische en therapeutische bedoelingen en op grond van groepsdynamiek; vgl

-- *J. Bugental, Challenges of Humanistic Psychology*, New York, 1967;

-- *Th.Hugenholtz, De psychagogie (Educatieve behandelingsw.)*, Lochem, 1946; -- *B. Kouwer, Existentiële psychologie*, Meppel, 1973;

-- *J. Hondius, Bewustzijn en topervaring in Hindoeïsme, Boeddhisme en existentialisme*, Deventer, 1974. De grote man van de humanistische menskunde is Abr. Maslow.

Opm. - Een nieuw natuurbegrip is ook geïmpliceerd in deze beweging. Wij hebben daar reeds op gewezen hoger

1) blz. 72 (dynamisme, finalisme en vitalisme veronderstellen meer in de natuur in en rondom ons, vooral in de levende natuur, dan het reine mechanisme);

2) blz. 65: M. Ambacher, die, tegenover het natuurbegrip van de i) mathematisch fysiekere, ii) naturalisten (biologen) en iii) positivisten, het natuurbegrip der organisch denkende, anti-mathematisch-fysisch ingestelde, het kwalitatieve benadrukkende natuurfilosofen stelt (zie hoger blz. 53):

in de XVII-de e. baant Leibniz de weg (Nieuw systeem van de natuur, in strijd met het mechanisme, in overeenkomst met de Aristotelische traditie),

in de XVIII-de eeuw is daar Berkeley (strijd tegen het machine-model der mathematisch-fysische strekking vanuit 'n sensisme, 'n zintuiglijke ervaring, die het kwalitatieve benadrukt in de natuur),

in de XIX-de eeuw hebben wij de Duitse Romantiek (filosofisch uitgedrukt in:

het Duits idealisme (Hegel, die aan 'n kwalitatieve natuurfilosofie 'n dialectische plaats geeft tussen logica en geestesfilosofie) ,

Duitse 'positieve' filosofie (Schelling, die aan de kwalitatieve natuurfilosofie 'n opmerkelijke plaats geeft),

Duitse voluntarisme (d.i. drang- en wilsfilosofie: Schopenhauer (1788/1860), voor wie de kosmos als drang- en wil - preconstitutief - de oorsprong van alles is), - waarbij dient opgemerkt dat de drie vernoemde denkers pantheïstische Godsopvatting, en hebben),

in de XX-ste eeuw, aldus steeds Ambacher, is daar Bergson (die het woord 'metafysiek' gebruikt i.p.v. het door sommige Scholastici en Romantici gediscrediteerde woord 'natuurfilosofie' en die 'vitaal' (vitalistisch), d.i. als alles rond en in het 'leven' gecentreerd denkt) ; 3) blz. 53 ook hebben wij gewezen op *J. Dastre, la vie et la mort*, 1920: wat Ambacher verwaarloost, is het begrip 'leven' in de kwalitatieve natuurfilosofie:

de mechaniciëten stellen, in wezen, anorganische natuur, organische natuur (planten, dieren, mensen als biologische wezens) en, indien zij, als mechaniciëten, ook nog radicale materialisten zijn, de zgn. immateriële geest of bewustzijn gelijk (unicisme - monisme: alle zijnspeilen - materie, leven, geest-bestaan uit één type werkelijkheid die machinaal is);

de vitalisten onderscheiden twee niveau's, - dat van de machine en dat van het leven, dat dan weer van het denkende bewustzijn onderscheiden wordt: zo, in de XVIII-de e. de school van Montpellier, die wel het reflexbegrip verder uitwerkte en het biologische weefsel bestudeerde, doch vasthield aan het feit dat het leven meer is dan machine, nl. 'levensbeginsel', 'levenskracht' of (met 'n Aristotelisch woord, - Aristoteles was 'vitalist') 'entelechie'

doch G.E. Stahl (1660/1734), die 'n medische leer aanhing, die beweerde dat, in de mens, de ziel - verstandelijk en redelijk van natuur - het lichaam en z 'n organen direct 'bestuurt' (zie ook *J. van den Berg, De Reflex*, Nijkerk, 1973, blz. 27/28 (v.d. Berg maakt geen onderscheid tussen animisme en vitalisme inzake biologie', wat Dastre wel doet en met reden), komt zodoende in de categorie van het animisme, dat ziel en leven vereenzelvigt, beide scholen, het vitalisme en het animisme, zetten zich duidelijk af tegen het mechanisme (of dit nu dualistisch is, zoals bij Descartes, of monistisch, zoals bij Hobbes). Men kan leven en natuur niet scheiden.

Een nieuw gezichtspunt komt ter sprake bij J. Vuillemin, *La signification de l'humanisme athée chez Feuerbach et l' idée de nature*, in *Deucalion*, 4 (*Le diurne et le nocturne dans la nature, dans l' art et dans l' acte*), Neuchatel / Paris, 1952 (oct), pp. 17/46: steller beweert dat, behalve

de mathematisch-fysische natuur (Galilei) en

de romantische natuur (het landschap en de intieme verhouding van prereflexieve aard die de romantieker ermee heeft), er

de Darwiniaans-Marxistische is

binnen de algehele natuur evolueert het leven in zijn vormen (waardoor de valse eeuwigheid (versta: onveranderlijkheid) der natuur en haar levensvormen naar voren komt)

doch er is meer: de arbeid van de mens, in de loop van de geschiedenis, verandert de natuur als leefmilieu, dat a.h.w. in aanleg 'bearbeidbaarheid' is;

Slotsom: er zijn twee natuurbegrippen, het evolutionaire en het cultuur- en arbeidshistorische natuurbegrip, die anders zijn dan het romantische. Of, zoals Vuillemin beweert zonder steekhoudende argumenten, alleen de atheïst het evolutionaire en arbeidshistorische natuurbegrip kon stichten, is iets dat wij hem positief laten beantwoorden en voor zijn rekening.

Reden: door God te loochenen en de materie, resp. de natuur zonder God creatief op te vatten, verlegt men de grondslag van de religie in de materie zelf (materie- en natuur- en vooral geschiedenisvergoding).

'n Heel andere klank geeft K. Leese, *Recht und Grenze der natürlichen Religion*, Zürich, 1954: i.p.v. de 'natuurlijke religie' - 'n product dat van de Stoa vooral afkomstig is en eenzijdig rationalistisch - staat steller 'n natuurreligie voor, die, behalve de rationele, ook de pre- en extra-rationele aspecten ervan tot hun recht laat komen: hij verwijst naar Herder (Bückerburger tijd: 1771/1776) en Schleiermacher (*Reden über die Religion*: 1799) - dus nog in de fameuze rationalistische XVIII- eeuw - als stichters van de moderne en hedendaagse natuurreligie, 'n Herduiding van de archaisch-primitieve en volkskundige natuurreligie.

Openbaring van de godheid is meer dan louter verbaal-rationele openbaring: de natuur, in de mens (het prerationele en extra-rationele) en rondom hem (het biologische, ja, het anorganische), is draagster van godheid als zich openbarende macht in de loop der cultuurgeschiedenis. Steller legt 'n nogal eenzijdige nadruk op

(i) lichaam, geslacht, bloed, ras, (ii) instinct, levensdrang, drift (iii) zintuig, (iv) affect (o.c., 185/186). Hij bekritiseert vooral de Stoa en het neo-Platonisme, omdat deze filosofieën deze vier menselijke dimensies in ascese en rationaliteit a.h.w. doodden.

De natuur- of beter, kosmostheorie van J. Moreno, *Gruppenpsychotherapie und Psychodrama*, Stuttgart, 1973, S 2/8 - Hij begint met te zeggen dat de groepenpsychotherapie

medisch is (artsenwerk, doch met inbegrip van andere bekwamen),

sociologisch ook discussie, dialoog, dramatisering, milieu), want meer dan de louter individuele methoden (Freud e.a. e.a. met de divanmethode),

religieus ook, d.i., in Moreno 's opinie, kosmisch (d.i. rekening houdend met het hele heelal waarin de mensheid zich, willens nillens, situeert).

Hij stelt zich voor dat de groepspsychotherapie wel christelijk - katholiek of Indisch - Boeddhistisch kan beoefend worden,

doch, uitgaande van de secularisering (zie hoger blz. 21: de aardse gezindheid van het Humanisme en aanverwante), die hij 'Entgötterung' (ontgoding) heet en vanaf Spinoza, die God met deze wereld gelijk stelt, laat beginnen, om in 'n onomkeerbaar proces op Marx, Nietzsche en Freud uit te lopen, die de secularisering of verwereldlijking (veraardsing) radicaal doordenken, onder de invloed van het rationalistische materialisme (denk aan Hobbes als baanbreker),

de eerste in z' n economische analyse,
de tweede in z' n 'Umwertung' (omgekeerde waardering of waardeschatting) der religieus -morele 'waarden' en

de derde in z' n atheïstisch materialistische psychoanalyse (die de religie 'n infantilisme en 'n neurose noemt), besluit Moreno dat er maar één uitweg bestaat: de huidige atheïserende situatie als uitgangspunt nemen; historicist in merg en been, stelt hij het huidige kosmosbeeld der wetenschap in de plaats van de godheid en de buitenaardse machten van vroeger. Vanuit die positie bekritiseert hij:

Marx, die de situatie van de mensheid situeerde in de klassenstrijd, socio economisch,

Freud, die de mens slechts psychologisch zag als 'n pelgrim van de wieg naar het graf.

Moreno zegt daarop: "De mens is een kosmisch wezen: hij is meer dan 'n biologisch, psychologisch, sociaal of cultureel wezen. Door inperking van de verantwoordelijkheid van de mens tot het louter biologische, psychologische of sociale gebied, maakt men hem tot 'n 'Verstossenen' (verstotene). Ofwel is hij medeverantwoordelijk voor het hele universum, voor alle zijnsvormen en voor alle waarden ofwel is zijn verantwoordelijkheid zonder meer niets". (o.c., 3).

Men ziet dat Moreno hier het rationalistische schema, dat wij, hoger blz. 130/132 (de triade 'innerlijkheid/ lichaam/ ander lichaam (en desnoods andere innerlijkheid), als ideologie ontmaskerd hebben, doorbreekt. In de lijn van Nietzsche (Wille zur Macht), Schopenhauer (Wille), Weininger (Wille zum wert) poneert hij als postulaat de 'Wille zum höchsten Wert', de wil om de hoogste waarde te valoriseren.

Zijn hypothese is dat de wordende kosmos het eerste en het laatste is en dus de hoogste waarde: "Slechts de kosmos kan het leven van gelijk welk deeltje van het universum - het weze de mens of 'n protozoön - zin er betekenis verlenen". (o.c.,3).

Men ziet dat God als eerste oorzaak uit de horizon verdwenen is en dat de kosmos in de plaats komt. "De therapeutische groep is dan ook niet enkel 'n tak van de geneeskunde en 'n vorm van de maatschappij, maar ook de eerste schrede in de kosmos".

De kosmische communicatie van Moreno's kosmisme.

Moreno beweert dat de mens over twee types van mededeling of communicatie beschikt:

de 'vorsprachliche', de prelinguistische of voortalen, eigen aan de vroege stadia van de mensheid en aan de eerste fase van het kind-zijn. De diepe kinderconflicten wortelen in de ervaringen van z' n eerste wereld, van z' n identiteit met deze wereld, z' n aangeklampt - zijn aan moederfiguren, aan voorwerpen, aan z' n omgeving". o.c., 3);

de talige communicatie, die na de voortalige mededeling komt en er slechts de gelogiciseerde en syntactische vorm van is, 'n grote sociale vondst weliswaar', maar die nooit de ganse ziel waarmaakt en weergeeft.

Welnu, het psychodrama overschrijdt moedwillig het louter talig-verbale communiceren om ook voortalig en boventalig (o.c., 4) te communiceren. - Men kan dit vergelijken met *M. Lietaert Peerbolte, Kosmisch bewustzijn*, Amsterdam, 1973, die van 'oceanische' (als 'n oceaan ineen vervloeiende) gevoelens vertrekt om tot bewustzijnsverruiming te komen (wat hier 'oceanisch' heet, kan men in Moreno's taal als 'kosmisch' bestempelen).

Moreno's ideologiekritiek.

Twee grote ideologieën strijden om de gunst van de huidige mens:

de communistische, die, therapeutisch, de gezondheid van het individu afhankelijk stelt van die van het collectief, - waarop Moreno antwoordt dat de feiten bewijzen dat 'n gezonde groep kranke individuen kan bevatten;

de democratische, die, therapeutisch, de gezondheid van het collectief laat resulteren uit de gezondheid der individuen, - waarop Moreno stelt dat, in feite, groepen krank kunnen zijn waar alle individuen het niet zijn.

"M.a.w. er zijn, binnen 'n groep sommige dynamische factoren aan het werk die noch in 'n communistisch noch in 'n democratisch wereldbeeld opgemerkt en gewaardeerd worden". (o.c.,6). Daarom staat hij, in en ook boven de communistisch-democratische opvatting, 'n derde - 'hogere' die de twee omvat - levensopvatting, de therapeutische voor.

Men heeft van marxistische zijde gewezen op het economische proletariaat, zegt hij (o.c.,7), doch het oudste en talrijkste proletariaat van de menselijke maatschappij bestaat uit de slachtoffers van 'n ondraaglijke, niet-therapeutische wereldorde: "Es ist das therapeutische Proletariat"! Het is samengesteld uit personen die lijden aan de een of andere vorm van 'Elend' (ellende): psychische ellende, sociale ellende, economische ellende, politieke ellende, rasellende, religieuze ellende.

Het therapeutische proletariaat kan niet door economische revoluties 'verlost' worden: het bestond in primitieve en prekapitalistische maatschappijen, doch het bestaat ook in kapitalistische en socialistische samenlevingen. Vooral het Marxisme, zegt hij, heeft opgehouden de centrale levensvoorwaarden en -problemen van onze tijd te weerspiegelen: de nieuwe waarden zijn van 'kosmo-dynamische aard' (o.c., 8)

De grote religies

Dezen hebben eveneens ‘n groot deel van haar initiatief terzake verloren, aldus Moreno, o.c., 6 : z ‘n therapeutiek karakteriseert hij steeds drievoudig:

a/ medisch, **b/** sociologisch (groeps karakter) en **c/** neo-religieus. “De groepentherapie) is de enige beweging onder alle psychotherapieën, die zich met groepen van personen bezighoudt, daarin gelijkend - tenminste in beginsel - op een machtige religieuze beweging”. (o.c., 7).

Naïef is Moreno niet: hij wijst erop dat “in psychodramatische zittingen het gevaar van ‘n trauma, d.i. ‘n mislukte groepservaring, bijzonder groot is”(o.c., 4).

Waarom? Omdat het trauma in het middenpunt der therapie staat en de medewerking van anderen eraan, overdracht van trauma in de hand werkt. Dit betekent dat de ‘ellende’ die psychotherapeutisch bestreden wordt, precies door ‘n psychotherapeutische ellende kan vervangen of vergroot worden!

Toch vindt hij het risico het lopen waard. Zijn therapie bestempelt hij als de derde revolutie inzake therapie:

de 1ste is die van Pinel, die psychiatrische patiënten van de opsluiting redde;

de 2de is die van Freud, die de psychotherapie als deel van de te voren eenzijdige lichamelijke geneeskunde invoerde doch te individueel en te onkosmisch bleef;

de derde is die van Moreno die groepentherapie (psychodrama, sociometrie en sociatrie) invoert.

Tussen 1925 en 1940 werden de grondslagen geschapen. Gedurende en na de wereldoorlog 11 (1940/1945) kwam de verspreidingstijd. M.b.t. Freud noteert Moreno dat, in 1914, niet één doch twee correctieven op Freuds psychotherapie te Wenen aanhangig:

(i) het correctief van de groep (tegen het al te individuele) en

(ii) het correctief van de handeling (tegen het eenzijdig woordelijke of verbale van Freuds methode): het psychodrama kwam i.p.v. de divan.

En Moreno haalt ‘n primitief model aan: bij de Pomo-Indianen (Californië) werd, op zekere dag, ‘n schijnbaar stervende Indiaan in het dorp gebracht. Onmiddellijk werd de genezer erbij gevraagd:

(i) deze informeert zich eerst: de Indiaan was ‘n wilde kalkoenhaan, voor de eerste maal in z’ n leven, tegengekomen en was, daardoor, in angst gevallen;

(ii) de genezer trekt zich terug en komt, na ‘n tijdje, steeds met z’n helpers, terug: samen beeldt de groep, onder zijn leiding, de gemoedsschok van de ‘stervende’ uit in ‘n gespeeld drama dat zo nauwkeurig mogelijk het gebeurde nabootste; de genezer speelde de kalkoen te midden van vrienden en burens, kringde rond de zieke als ‘n wild met de vleugels slaande vogel, doch zo dat de betrokkene kon zien hoe ongevaarlijk hij was. Resultaat: zienderogen bekwam de geschrokken (o.c., 14).

Besluit: wat ‘n verschil met de kerk en de wetenschapsacademie in het geval van Gassner in de XVIII- de e.

Opm. - S. Kicken, *Alternatieve wetenschap*, Antwerpen / Amsterdam, 1975, blz. 98/103, gaat nader in op wat Moreno ‘kosmisch’ heet: na de humanistische psychologie heeft Maslow, in 1969, ‘n jaar voor zijn dood, de transpersoonlijke

psychologie gesticht, die 'n aspect van z' n humanistische uitwerkt, nl. de 'peak experiences' (piek- of topervaringen), waarin het gewone dagdagelijkse bewustzijn 'verruimt' en 'n 'piek' bereikt. Deze worden ook A(ltered) S(tates) (of) C(onsciousness) genoemd, veranderde bewustzijnstoestanden.

Trance (vervoering, - vgl. transitio, overgang)

hypnose (zie hoger blz. 134) of ingeslapen dagdagelijks bewustzijn,
 druggebruik ('LSD' en andere 'bewustzijnsverruimers', 'psychedelica'),
 biofeedback,
 meditatie en

yoga (vgl. *E. Ruchpaul, Philosophie et pratique du yoga*, Paris, 1971, -
 boeiende historische studie)

Paranormale ervaringen (helderziendheid, telepathie; telekinese (op afstand bewegen van materiële dingen), materialisering (in grofstoffelijke vorm te voorschijn toveren of doen verzwinden: 'apport' van de spiritisten));

mystieke ervaringen (Godsschouwen);

Profetische belevingen, enz .. zijn ASC's bestudeerd door de 'transcendentale' of transpersoonlijke psychologie, die deze fenomenen in het E(elektio-) E(ncefa1o-) G(ram) kan controleren.

Zeer merkwaardig is R. Ornstein, *Psychology of Consciousness*, - Ned: *Het menselijk bewustzijn*, Rotterdam, 19714, -, de menselijke hersenen zijn bi-functioneel:

de linkerhelft (die het rechter gedeelte van het lichaam beheerst) is gespecialiseerd, op inclusieve wijze, in ordeschepping d.m.v. logisch denken, talig gedrag, wiskundig formuleren, in situering in ruimte en tijd, in uitbeelding;

de rechterhersenkwab is, inclusief, d.i. niet de linkerhelft uitsluitend, gespecialiseerd in de 'intuïtie', het aanvoelen dat buiten de ordenende logische, talige, wiskundige functie ligt.

Dit lijkt sprekend op wat Moreno het 'kosmische' vermogen heet. En Peerbolte het 'oceanische'. - Dit is het holistisch aspect van onze hersenen (holos = heel, integraal, alzijdig). - Dit is blijkbaar de sensitieve zijde van de magiërs.

Volgens Ornstein zijn beide functies complementair, doch zou onze Westerse beschaving de linkerhelft overdadig ontwikkeld hebben (het rationalisme), terwijl het Oosten andersom zou te werk zijn gegaan. Het ideaal zou liggen in 'n evenwichtig 'bewustzijn'. Toch opletten: *Mouni Sadhu, Concentration*, - Dt: *Konzentration und verwirklichung*, Bern, 1974, S. 9, zegt dat hij gedurende z' n hele leven, aan het onderzoek gewijd, heeft vastgesteld dat weinig dingen die de grote Oosterse wijzen kennen, niet ook het Westerse denken vertrouwd zijn. Wat kan genezen van de 'oriëntalmanie' die ons sedert enkele jaren overspoelt.

Besluit: *M. Eliade, Occultisme, sorcellerie et modes culturelles*, Paris, 1978; id. *Méphistophélès et l' androgyne*, Paris, 1962, leggend de religie-historische achtergronden bloot van het huidige 'irrationalisme'. Het Westen heeft de laatste eeuwen de archaïsche en exotische beschavingen ontdekt; het heeft de dieptepsychologie ontdekt: het verwerkt ze nu.

(A)I De eigenlijke Verlichtingsfilosofie.

In 1972 werd aan de Vrije universiteit te Brussel (Instituut voor Sociologie) 'n Centrum voor de studie van de Verlichting opgericht. De bedoeling: de kritische, historische en letterkundige studie van stromingen, partijen en bewegingen die het Verlichtingsfenomeen uitmaken. Wij geven 'n vluchtige opsomming:

idealisme, maar ook naturalisme en materialisme, - wat na het voorgaande over Descartes en Hobbes (en wat daarbij over hun nawerking gezegd is normaal is;

spinozisme, deïsme, atheïsme, - wat duidelijk slaat op het Godsbegrip in de Verlichting in z' n drie duidingen:

a/ het pantheïsme, dat door J. Moreno (blz. 142 supra) als de inzet van de secularistische levens- en wereldinterpretatie beschouwd wordt (en te recht: indien God met de natuur samenvalt, is Hij geen aparte, d.i. geen werkelijkheid meer):

b/ deïsme, d.i. die Godsinterpretatie die beweert dat God 'n persoonlijk en scheppend wezen is, doch zonder verdere invloed op de wereld (zo het in stand houden van de schepselen en de medewerking met hen; ook iedere bovennatuurlijke openbaring en wonderen die die openbaring moeten geloofwaardig maken);

in de XVI-de e. in Engeland ontstaan,

leidde het deïsme in het midden der XVIII-de e. in Frankrijk, tot de materialistisch-atheïstische 'Lumières' en

drong het, eveneens in het midden der XVIIIde eeuw in Duitsland door bij 'n aantal aanhangers.

Beide denkvormen zijn slechts niet-consequente vormen van 'vrijzinnige' theologie, die drie hoofdaxioma's huldigt

(1) het primaat van de individuele denkende mens, los van traditie en gezag,

het vertrouwen in de menselijke 'rede' (= rationalisme), waaraan zowel theoretisch als praktisch als technisch het meliorisme aanknoopt (d.i. niet het optimisme, dat beweert dat het pessimisme, dat het tegenovergestelde beweert; 'melior' in het Latijn betekent 'beter': wereldverbeteringsgeloof)

het 'religieus' (d.i. op op religieus gebied geldend) immanentisme, dat God, indien hij bestaat, zuiver in (en niet boven) de wereld te situeren is, - wat iedere 'transcendentie' (d.i. boven de schepping verheven zijn) van God loochent; - de grote perioden van de vrijzinnige theologie zijn:

de klassieke liberale theologie (1650/1770), vooral in Engeland; voorman: J/ Locke (1632/1704), waarover straks meer, gezien z' n beslissende invloed;

de romantische theologie (1770/1850), vooral ditmaal in het romantische Duitsland, voorman, de grote hermeneutiek D. Schleiermacher (1768/1834), die het begrip 'verlossing' dat in alle echte religie sleutelbegrip is en blijft, liquideert en vervangt door 'idealisme' in Lockiaanse zin, maar met Duits romantisch accent, nl. 'n onbeperkt vertrouwen in de krachten van de mens en in z' n zelfregelingsmechanisme (zonder objectieve normen)

Hegelianisme, Marxisme, Socialisme

Deze triade slaat blijkbaar op XIX-d' eeuwse vormen van Verlichting: **a/** Hegel en Marx zijn dialectiekers, **b/** beiden behoren tot het socialisme, één der sociale ideologieën die in de XVIII-de e. begint op te komen, om pas in de XIX-de e. op te bloeien;

Vrijmetselarij, Rozenkruisers, ketters en vrijdenkers,

Dezen horen a.h.w. samen onder oogpunt van 'dissident' t.o.v. het door de kerk en de Vorst opgelegde denkpatroon;

voor de eerste twee: vgl. hoger blz. 48/49 (geheime genoot schappen), 127/128 (Mesmers verhouding tot de geheime genootschappen en hun rol);

voor de ketters en de vrijdenkers is het het vrijzinnig gedrag t.o.v. de gevestigde denkwijze, die de Verlichter interesseert;

Bijgeloof in z'n verschillende vormen

(kaartleggen, astrologie¹ spiritisme),- blijkbaar de tegenpool van de Verlichting, die zich hemelhoog buiten en boven het zgn. bijgeloof voelt vanuit de 'rede' en haar wetenschap;

Deze vijf hoofdingen worden te Brussel bestudeerd onder 'n bijzonder oogpunt, nl. de verhouding tussen de Verlichting, enerzijds, en, anderzijds **a/** de utopie, **b/** de ideologie en **c/** de kritiek. Inderdaad, én eigentijds én toch ook XVIII- d' eeuws is de samenhang tussen deze vier!

Men vergeet niet *P. Hazard, la crise de la conscience européenne* (1680/1715) pp; 420/421, wijst op het grondgevoel van de verlichte mens, uneasiness, dat hij, met P. Coste, de vertaler van J. Locke, die het woord gebruikt om de dieptegevoelens van de burger uit te drukken, in het Frans vertaald door 'inquiétude', wel enigszins verwant met Freuds woord 'Unbehagen in der Kultur', cultuuronbehagen.

Zegt Locke niet, in 1690, in z' n *essay on Human Understanding*, II: 20: "De uneasiness is de voornaamste, zoniet de enige prikkel die de nijverheid en de werkdadigheid van de mensen vooruit drijft". Welnu, utopisten, ideologen, critiekers en andere wereldverbeteraars (melioristen) zijn gekenmerkt door uneasiness, onbehagen t.o.v. wat nu heet het 'establishment', de gevestigde orde.

Hazard typeert o.c., v, het contrast tussen de XVII-de en de XVIII-de e.: "De rangordening, de tucht, de orde, met wier handhaving het gezag zich belast, de dogma's die stevig het leven regelen: ziedaar wat de mensen van de XVII de e; graag hadden. De dwangvormen, het gezag, de dogma's: ziedaar wat de mensen van de XVIII-de eeuw verachten (...).

De eersten zijn christenen, de andere zijn de 'Antichristenen'; de eersten geloven aan het goddelijke recht, de anderen aan het natuurrecht; de eersten leven met gemak in 'n maatschappij in ongelijke klassen verdeeld, de anderen doen niets dan dromen van gelijkheid. (...) De meerderheid der Fransen dacht als Bossuet; plots denken de Fransen als Voltaire: het is 'n ommekeer".

Wat voor Frankrijk geldt, is ook geldig voor België: *J. Kuntziger, Essai historique sur la propagande des Encyclopédistes Français en Belgique au XVIII-me siècle*, Bruxelles, 1879, vat dit samen als volgt:

“De XVIII-de e. was, in alle landen van Europa, het vruchtbaarste tijdvak wat betreft de ontwikkeling van de menselijke geest. Het is de eeuw die Voltaire en Rousseau, Diderot en d’ Alembert voortbracht en die, zich ‘n revolutie zag afspelen zonder weerga, dankzij het handelend optreden van het verstand, en deze in de zeden en de ideeën. Weliswaar voelden de verlichte geesten, reeds sedert lang, sedert de XVI-de e. (Renaissance), de noodzaak van ‘n hervorming, ‘n intellectuele en sociale hergeboorte. (...).

Doch deze beweging had ternauwernood de massa’s in beweging gebracht, waarin steeds de vooroordelen, de onwetendheid, het bijgeloof en het fanatisme heersten. Pas in de XVIII-de e. verspreidden de nieuwe leerstellingen, die tot dan toe het uitsluitend bezit van enkele élitemensen waren geweest, zich eindelijk in alle klassen van de maatschappij”. (o.c., 3).

De vraag rijst: waarvandaan haalde de Franse intelligentsia haar doctrine? *Chr. Dawson, Crisis van de Westerse opvoeding*, Tielt/Den Haag, 1963, blz. 62, zegt: “De inductieve methode van Bacon leek wel, in de verste verte, niet op Descartes’ ideaal van één enkele universele zuivere kwantiteitsleer, waaruit de natuur geheel kon worden afgeleid, maar beiden leverden zij een essentiële bijdrage tot de ontwikkeling van de moderne wetenschappelijke geesteshouding. Het samenbrengen van deze twee tradities door het invoeren van Engelse ideeën in Frankrijk en het vermengen van het Engelse empirisme met het Franse (innatistisch) rationalisme luidde de eeuw van de Verlichting in”.

Wat verder: “Zo vormde de verbinding van het (innatistisch) rationalisme van Descartes, de fysica van Newton en het empirisme van Locke een hoogst ontplofbaar mengsel, dat, in de tweede helft van de XVIII-de eeuw, explodeerde en de traditionele orde van de Christenheid - Kerk en staat en studie - bijna vernietigde.

In Engeland waar het Cartesiaans ingrediënt ontbrak, had de vooruitgang van de wetenschap ‘n veel minder revolutionair effect. Het Engelse deïsme was ‘n doorgangsfase. De wetenschap bleef de fideïstische tradities van Bacon en Newton trouw. De belangrijkste veranderingen hadden er plaats op het terrein van de technologie.

In Frankrijk echter werd de wetenschap ‘n filosofie, ‘n geloofsleer, ‘n godsdienst. De partijgangers van de nieuwe ideeën organiseerden zich als ‘n militante sekte, en ontketenden, onder leiding van d’ Alembert, Voltaire en Diderot, een van de geraffineerdste en handigste ideologische propagandacampagnes die ooit ondernomen zijn.” (o.c., 64).

Van Rusland tot Portugal werd Frans gesproken: men verstaat welke rol de Encyclopédie (1750/1765) in Europa gespeeld heeft!

Twee duidingen van het fenomeen 'XVIII-de eeuw'.

Wij hebben nu

blz. 122/145 het fenomeen der aangegrepenheid en der bezetenheid en de reacties erop (met de uitwerkingen van één gedeelte ervan) uitvoerig besproken en

blz. 145/148 het andere luik zeer kort - te kort in verhouding tot deel (i) - geschetst, met de bedoeling het uitvoeriger aan bod te laten komen in het overzicht der strekkingen straks;

De vraag rijst: wat gaat schuil achter deze tegenstellingen, die wij voorlopig met de gangbare naam 'Verlichting' hebben aangeduid, doch die beter 'de XVIII-de eeuw' zonder meer zou heten? Laat ons luisteren naar twee Duitstalige denkers die zich over de XVIII-de eeuw hebben gebogen, Hegel en K.Barth.

G.F.W Hegel (1770/1831) leefde zelf nog 'n stuk in het XVIII-d' eeuwse Europa (hij reisde) en kan dus wel als ooggetuige optreden. H. Arvon, *Le marxisme*, Paris, 1960, pp. 11ss., schetst het begrip 'dialectiek', zeggend: "De Hegeliaanse dialectiek staat op de drempel van het marxistische wereldbeeld".

In 1844 (manuscript dat pas in 1932 werd uitgegeven en dat over politieke economie en filosofie handelt) commentarieert *Marx Hegels Phänomenologie des Geistes* (1806) en wel met voorliefde de passus over de 'Herr' en de 'Knecht' (vgl. G.Bolland, Hrsg., *G.F.W. Hegel, Phaenomenologie des Geistes*, Leiden, 1907, S. 158ff.), d.i. daar waar Hegel de strijd tussen het edele en het gemene bewustzijn beschrijft. H. Arvon legt er de nadruk op dat Marx zegt dat "alle elementen van de kritiek erin opgesloten liggen en vaak zelfs gereedgemaakt en uitgewerkt op zo' n wijze dat Hegels zienswijze erin ver overtroffen wordt". (o.c., 11).

Doch Arvon merkt daartegenin op dat Hegel zelf de sociale, politieke en religieuze toepassingen van de 'dialectiek' (d. i. het wederzijds en vooruitschrijdend ageren) van heer en knecht, reeds in zijn bespreking van de XVIII-de eeuw heeft blootgelegd.

(a)1. De heer is, in z'n eigen ogen, tweemaal 'vrij' of 'zelfbewustzijn' enerzijds is hij vrij in het bewustzijn van de knecht die hem als heer erkent, anderzijds heerst hij over de natuur dankzij de inspanning (arbeid) van de knecht die de materie, voor z'n heer, omvormt tot 'n genotsvoorwerp. De aangeboren slavernij van de mens wordt door de heer gebroken zowel t.o.v. de knecht (die z' n potentiële heer is) als t.o.v. de natuur (die 'wild en ongetemd', cultuurbedreigend is).

De heer, zegt Hegel (o.c., 159) heeft, tussen zichzelf en de natuur (het 'object'), de knecht, geschoven, als 'n tussenterm, 'n medium; dit, terwijl de knecht onmiddellijk contact heeft met de onbewerkte en 'vijandige' natuur. - Men denke aan E.Jüngers beschrijving van de 'verschantheid' van de burger!.

(a)2. De knecht, daarentegen, is tweemaal 'knecht', onvrij, zonder zelfbewustzijn: tegenover de heer, die hij dient en **b)** t.o.v. de natuur die hem, eens dat zij door hem tot genietbaar voorwerp is gemaakt, afgenomen wordt, voordat hij er zelf van geniet.

(b)1. Onder en achter en in het 'zelfbewustzijn' (vrijheid, heer-zijn) van de heer steekt 'n andere werkelijkheid, want, in feite, heeft de heer 'n vals (zelf)bewustzijn - men denke aan het woord 'ideologie', bij Marx dat het in rede taal uitgedrukte vals bewustzijn betekent -: de 'vrijheid' van de heer hangt radicaal af van

het (zelf)bewustzijn van de knecht (die 'n potentieel opstandige en revolutionair is) en

- de arbeid, die de bruut - vijandige natuur genietbaar maakt voor de heer maar die door de knecht verricht wordt. In die zin is de heer tweemaal afhankelijk en dus, potentieel, knecht op zijn beurt (dialectiek).

(b)2. de uitweg volgens Hegel is tweevoudig denkbaar:

a/ 'n opstand met gunstig gevolg van de knecht, verwisselt wel de abstracte structuuropvulling (nl. dan is er weer 'n heer en 'n knecht; enkel de personen verwisselen van rol), doch - in die zin - zijn heer en knecht gedoemd ten eeuwigden dage van rol te verwisselen al naar gelang van de 'machtsposities'.

b/ Om tot de 'ware' (onvalse) vrijheid (zelfbewustzijn, ontvoogding) te komen, behoort men, aldus Hegel, die rolverwisseling te vermijden als zinloos. Dit herinnert eigenaardig aan wat de huidige Franse 'nieuwe filosofen' (sedert 1977 zeggen, nl. dat de revolutie 'zinloos' is en 'slechts' 'n rolverandering, geen systeemverandering.

Dit bewijst dat wat Hegel toepasselijk achtte op de XVIII-de eeuw - met schakeringen, natuurlijk: nooit is 'n historische situatie heel en al identisch t.o.v. de andere -, ook toepasselijk is, als denkschema ('denkmodel' zegt men nu graag, sedert de modeltheorie), op onze situatie. Dit betekent dat 'de geschiedenis' - term die marxisten en andere historisch denkenden zo graag gebruiken als 'n soort 'hypostase' sedert de dagen van Hegel bitter weinig 'vooruit' is gegaan, niettegenstaande de vooruitgangsgroes van de XVIII-de eeuw.

Luister nu goed naar Hegels' 'dialectische' redenering; indien de knecht, wel bewust ervan dat hij potentieel heer is, toch zich onderwerpt aan de 'autoritaire' wil van de heer - hoe actueel klinkt 'autoritair'! -, dan is dat doordat hij angst heeft voor de dood, angst om z' n leven.

De knecht is zich niet (ten volle of zeker niet steeds) bewust van wat hem eigenlijk leidt - men denke aan wat Marx (onbewuste onderbouw), Nietzsche (onbewuste levensdrangenen) en Freud (onbewuste eros en doodsdrijf) zeggen over het feit dat het (zelf)bewustzijn niet 'zichzelf' is, 'entfremdet', 'ontzet' (uit z' n centrale positie, - 'n zegswijze van de huidige structuralisten)!

Ook de knecht heeft 'n vals bewustzijn, doch nu gezien vanuit 'n nog dieper gelegen perspectief, nl.' z' n verslaafdheid aan dit aardse leven. De uitweg die Hegel aanduidt, voor de knecht, is dat de knecht zich losmaakt op ascetische wijze als de stoieker uit iedere aardse

gebondenheid en toevalligheid, om alleen zichzelf te zijn in 'n innerlijk leven dat op zich waarde heeft, - innerlijk leven dat 'aut.arkisch', zelfgenoegzaam is dermate dat zelfs de bewuste onderwerping aan het gezag van de heer nog steeds 'n innerlijk-vrije daad van hemzelf blijft - en niet 'n aan z' n innerlijkheid opgedrongen angstreflex (thema dat men bij Nietzsche terugvindt, doch in dionysische zin omgebogen).

Toch is deze innerlijke zelfbevrijding uit de oertoestand van 'slavernij' zowel naar de medemens toe

als naar de natuur toe niet volledig, bij de knecht, indien niet ook zijn arbeid, d.i. z' n natuur- en dingbewerking en object-omvorming (men' denke aan Marx' waardetheorie), 'n vrijheid inhoudt: deze is gelegen in het feit dat, al heeft de knecht niet het genot van het verrijkte natuurobject, hij toch de arbeidsvreugde bezit en dat zijn bewerking van de objecten der dingnatuur getuigt van 'heer-zijn' over die natuur, die zich aan hem prijsgeeft als de materie in de handen van de vorm en zelfs zingever of daadinterpretant, - thema dat in de hermeneutiek en de duidingsleer van Peirce hernomen wordt, doch in louter' informatie-theoretische zin.

Besluit: de knecht, goed bekeken, openbaart het secreet der 'ware', onvalse vrijheid en 'erkenningselfbewustzijn'. - De Stoa heeft hier model gestaan, die heer en knecht verzoent, in 'n synthese, door het beheersen op zichzelf te richten en het knecht-zijn als innerlijk beaamde en innerlijk-vrij gekozen lot te aanvaarden. 'n Slavernij waarmede, men, immers, vrij instemt, is in zekere zin geen slavernij meer, doch 'n soort troostvrijheid. Zo gezien zijn de heer en de knecht de grondslag, waarvan de stoieker de top is, die beide in zich op 'n hoger peil omvat:

gewoonlijk heet men de heer de thesis, de knecht de antithesis en de stoieker de synthesis;

doch deze drie 'momenten' of bewegingshefbomen dragen, bij Hegel, andere - betekenisvolle - namen, die wij nu apart uitleggen om de toepasselijkheid (de applicatieve rijkdom) van deze (regulatieve) begrippen beter aan te tonen:

1- Affirmation, bevestiging: de 'heer' is één toepassing van de affirmatieve hefboom van de dialectiek, d. i. van het vertrekpunt van de beweging en omwisseling die de dialectiek is; - de 'heer' is hier 'n conservatief sociaal gesproken; dialectisch is hij passief: zijn onbeweeglijkheid dient als 'voldongen feit' (essentieel begrip voor de existentiële bestaansbeschrijving) waarbij de

2- Negation, ontkenning, oprijst als protest tegen het immobilisme van de bevestiging, dat, in dit geval, de 'knecht' is, die, op zich, weerom, slechts 'bevestiging' zou zijn, indien niet de

3- Negation der Negation, de ontkenning van de ontkenning, tussenkwam, in dit geval de stoieker, die zowel de onvrijheid van de heer als die van de knecht 'negeert', d.i. er niet stil blijft bij staan.

Dat niet stil blijven staan is de kern van de ‘beweging’, die de drijfkracht van de dialectiek uitmaakt. De XVIII-de eeuw is in die ‘negativiteit’, (d.i. die eigenschap) waardoor men ‘niet stil staat bij’, doch iets nieuws ‘ontwerpt’, zoals de existentiële denkers plegen te zeggen, met Heidegger, die het ‘existeren’ ‘n ‘Entwurf’ (‘projet’, bij Sartre) of ontwerp noemt) prachtig getypeerd. De kern van de dialectisch opgevatte beweging of verandering (kinèsis, motus) is de ontkenning in eerste en tweede graad.

De ‘Entfremdung’.

De aliënatie of vervreemding bepaalt Hegel als volgt: **(a)** de heer herkent zichzelf niet meer in de knecht, die hij nochtans potentieel is (z’ n aanvangstoestand was immers, net als bij de knecht, verslaving aan de natuur en de al te primitieve mensheid)

technisch-dialectisch uitgedrukt: de bevestiging (thesis) herkent zichzelf niet meer in de ontkenning, die nochtans maar ‘n versterkte vorm is van de bevestiging; inderdaad, de knecht is in sterker graad ‘knecht’ én van de natuur die hij voor z’ n economisch bestaan nodig heeft én van de medemens die hij, voorlopig althans, sociaal nodig heeft om te kunnen bestaan als erkend lid van de gemeenschap, doordat hij maar ‘rechten’ bezit voor zover hij knecht is van de heer, die, in Hegels tijd (en in de Ancien - Régimetoestanden) alle rechten had (of toch zo goed als alle).

M.a.w. als de heer z’ n knecht beschouwt, dan ziet hij iemand die sociaal ‘anders’ is (om niet te spreken van z’ n fysiek: de eeltige handen van de knecht, z’ n armoedig gezin, z’ n povere behuizing e.d.m., die hem als ‘maar knecht’ karakteriseren, tonen hem in z’ n ‘anders-zijn’, z’ n ooit potentieel heer zijn in bemaskerde toestand, waarin de heer hem niet doorziet).

***Das unglückliche Bewusstsein*, het ongelukkig bewustzijn.**

Het lot van de knecht brengt met zich ‘lijden’, ‘ellende’, ‘Elend’ - één van de grondigste grondbegrippen die de religies gebruiken om de ware toestand van de mens, heer of knecht, te karakteriseren; - begrip dat Moreno uitspeelt tegen én het huidige kapitalisme én het huidige communisme (zie hoger blz. 143, waar Moreno z’ n ‘therapeutische perspectief’ laat werken, ‘n perspectief die zeker grondiger is dan die van Hegel wanneer hij de knecht ‘troost’ met het Stoïcisme en z’ n louter innerlijke vrijheid te midden van alle mogelijke ‘banden’ van onvrijheid)

Doch, diep genoeg gezien, d.i. vanuit ‘n grondiger ‘negatie’ of ‘ontkenning’ (antithesis), ook de heer bezit ‘n ongelukkig bewustzijn, ofschoon meestal latent: hij mag er niet aan denken dat de knechten als stand opstand plegen, of hij ziet zich in hun rol vastgeklonken; die ‘angst’ - of minstens onzekerheid, sociaal gesproken; - is zijn wijze van ‘ongelukkig bewustzijn’.

***“Ik ben de strijd”* (Hegel).**

Gelijk Herakleitos van Efesos ziet Hegel alle ‘theses’ (bevestigingen) of - in existentiële taal: voldongen feiten (‘facticiteit’, - woord dat Fichte reeds gebruikte voor onze existentiëlen en dat ‘feitelijkheid’ betekent als iets dat ons aangaat)

ziet Hegel, dus, alle ‘bevestigingen’ als innerlijk in strijd met zichzelf (Kontradiktie), tegenspraak, - woord dat hier, bij Hegel en alle dialectisch beïnvloede denkers, gebruikt wordt in ‘n niet-logische of -logistische zin van ‘onmogelijk tegelijk waar’ doch historisch begrepen) het lijden, de ‘ellende’ b.v. is iets dat, tenminste in ‘n dialectisch bewustzijn, roept om wegwerking.

Dat ‘roeren om wegwerking’, d.i. verlossend-reddende ingreep van degene die de ellende als ellende ziet, is de innerlijke ‘contradictie’ of ‘strijd’ die die ellende in zich draagt. Zij is ‘schreeuwend’, ‘ondraaglijk’, althans voor iemand die ze begrijpt, d.i. niet als onbewogen buitenstaander-behavioristisch, louter vakwetenschappelijk toekijkend - louter ‘beschrijft zonder emotionele betrokkenheid’.

Neen, Hegel kent alleen de concrete ‘beschrijving’, - die beschrijving die wij nu (met ‘n .Angelsaksisch woord) ‘participating observation’ (betrokken waarneming, meelevende of geëngageerde waarneming) zouden heten. Het is in die zin dat alle louter logisch of louter logistisch denkende mensen zich doodergeren aan Hegels ‘woordkramerij’, doch zij beseffen niet dat:

behalve het rationalisme in z’n antiek-middeneeuwse en moderne versies - zie hoger blz. 61/68 -, Hegel

ook de Duitse Romantiek met haar zin voor ‘participatie’, betrokkenheid (geëngageerdheid) in z’ n universele synthese verwerkt heeft en te recht. Immers, het is toch te duidelijk, voor wie althans niet in z’ n mens-zijn verschrompeld is tot wat Mei 1968 met McLuhan (zie blz. 52 supra) vakidiotie heeft gedoopt, dat denken meer is dan louter toeschouwersbeschrijving (hoe veel exacter die ook mag zijn t.o.v. de meer schetsende denkwijze van de ‘concrete’ denker). Wat de ‘concrete’ denker verliest aan precisie, wint hij aan menselijkheid’.

De Aufhebung, de opheffing.

‘Opheffing’ bezit bij Hegel drie betekenissen die elkaar insluiten: de Stoieker b.v. heft in z’n synthese (negatie der negatie) de heer in z’ n heer zijn en de knecht in z’n knecht-zijn op:

de aliënatie immers van die twee is opgenomen op hoger peil in de eenheid of verzoening die de synthese is;

deze verzoening is als volgt te denken, nl.

de aliënatie is ‘verheven’, d.i. op hoger vlak (althans in Hegels troostdialectiek; iets wat de echte religies, die nog verlossing kennen, als vals bewustzijn bij Hegel zullen verwerpen; wat ook iemand als Moreno niet zal aanvaarden van zijn ‘therapeutisch-medisch’ standpunt: hier ziet men dat men nooit mag ‘stilstaan’ bij ‘n troostoplossing wil men niet in louter ‘voldongen feiten’ vallen (louter ‘facticiteit’), doch ‘negatief’ (antithetisch) optreden; dit allemaal om de lezer de dialectische denktrant duidelijk te maken -)

die verheffing heft de strijd op, d.i. doet hem ophouden (tweede betekenis); zij bewaart het essentiële van de thesis en de antithesis.

Opn.-- Om aan te tonen dat hier werkelijk onze tijd aangeraakt wordt, ziehier: *G. De Schrijver, De traditie gedagvaard (Traditiehermeneutiek van Gadamer tot Habermas)*, in *Streven*, jrg. 48 (1981): jan., blz. 291/302, zegt:

“De autoriteit heeft afgedaan. Op zekere dag (en we zijn nu eenmaal zo ver) weten we: vele antwoorden en overgeleverde waarden die vroeger werden aangereikt, zijn weggeëbd (...). Ze zijn er niet in geslaagd - en slagen er steeds minder in - afdoende in te haken op de eigenlijke vragen die de doorsnee mens van nu bezighouden. Ineens en vrijwel onomkeerbaar zijn de traditionele waarden en haar referentiekaders in crisis geraakt. Wat eens normatief was en met een aureool van onschendbaarheid omgaven, lijkt voorgoed van zijn voetstuk gestoten. (...) Een dergelijke situatie is niet nieuw: de wortels ervan reiken tot in de Aufklärung. Nieuw is alleen dat men met een tweede Aufklärung te maken heeft (vgl. *H. Zahrnt, Gott kann nicht sterben (Wider falsche Alternativen in Theologie und Gesellschaft)*, München, 1973, S. 27).

Wat vroeger het privilege van een kleine groep nieuwlichters leek te zijn, is nu vrijwel al gemeengoed geworden. De jongste generaties zijn er langzaam aan gewend geraakt zich door de telkens nieuwe vragen van maatschappij en wereld te laten leiden. Ze hebben de reflex verloren om een richtsnoer te zoeken in datgene wat altijd geweest is. Niet meer de traditie is normatief, maar de eigen, eerlijke zoektocht in confrontatie met het nieuwe. Als deze generatie al achterom kijkt, dan hooguit om een mogelijke, creatieve hertaling van de traditie te geven. Voor die hertaling van de traditie tekenen zich twee wegen af.

De eerste is gematigd polemisch, zoekt eerder naar harmonische verzoening. Het is de weg die uitgestippeld werd door de cultuurfilosoof Gadamer:

De tweede, die van de Frankfurter Schule is negatief ontmaskerend. Daarom ook is hij wellicht meer lucide omtrent de bloedernstige waarden die op het spel staan, wanneer men zich door inertie van het ‘vroegere’ laat omzwachtelen. We zullen beide wegen zo bespreken dat telkens de weerslag op kerk en godsdienst duidelijk word”.

Tot daar dit lange uittreksel dat de polariserende crisis van na het tweede Vaticaans Concilie tracht te karakteriseren aan de hand van

het sterk verzoenende, d.i. met sterke zin voor het waardevolle van de traditie begaafde, standpunt van H.-G. Gadamer (1900/2002), *Wahrheit und Methode* (1961) enerzijds, en

de sterk ‘negatieve’ dialectiek van J.Habermas (1929/...), oud-assistent van Th. Adorno (1903/1969), die in 1966 z’n *Die negative Dialektik* liet verschijnen, waarin hij de ‘wortels’ van het totalitarisme ter sprake brengt, doch zo dat Hegels totaliteitsbegrip van louter geestelijke-rationele aard verantwoordelijk kan gesteld worden voor het totalitarisme op politiek gebied doordat Hegel niet de ‘staat’ doorzag als ‘n louter ‘bevestigende’, d.i. voldongen feiten aan de vrijheid opleggende macht.

Mensen als Habermas vrezen dat, als men de traditie verdedigt - hoe welgemeend ook, met hoeveel echte redenen ook -, men de gevestigde onmenselijke machten, die aan het werk zijn in onze economie, onze politiek en in heel de samenleving, in de hand werkt; ja, dat zij onze opinie ‘manipuleren’, d.i. zonder dat wij er ons van bewust zijn beïnvloeden, met ‘n onbaatzuchtige schijn, maar met welomschreven baatzuchtige doeleinden.

De verhouding t.o.v. traditie (gevestigde waarden, gevestigde orde) is ‘n niet simpel probleem. Getuige: W.E. Hocking (tot in 1943 prof te Harvard), *Les principes de la méthode en philosophie religieuse*, in *Revue de métaphysique et de morale*, 29 (1922): 4, pp. 431/453, begint z ‘n artikel met ‘n aartsjuiste opmerking:

“Wanneer men ‘n blik werpt op de oordelen, die onze tijd velt over de religie, dan ontdekt men ‘n contradictie, onze tijd eigen: enerzijds, het feit dat het niet gaat zonder religie; anderzijds, het feit dat men niet weet hoe ze in leven te houden. Welnu, - dat is het probleem van alle ‘negativiteit’ die grondwaarden bekritiseert, of het nu de XVIII-de eeuw is of de onze.

Dit is echter ‘n grondaspect van alle dialectiek. Nl. het totale karakter van de dialectiek en van de erin aanwezige kritiek (negatie). G. van den Bergh van Eysinga, *Hegel*, Den Haag, s.d., blz. 67vv., omschrijft wat Hegel in z ‘n dialectiek ‘deductie’ heet.

Reeds in zijn tijd verweet men Hegel dat hij alle dingen uit a-priorische (vooropgezette) beginselen (die in het denken zelf lagen; vgl. met Descartes’ innatisme) ‘afleidde’ (‘deduceerde’). ‘n Zekere Herr Krug daagde Hegel zelfs uit het bestaan van elke hond en iedere kat, ja, van z’n penhouder ‘uit het begrip te deduceren’

In 1802 antwoordde Hegel daarop (Hoe het gewone mensenverstand de filosofie opvat): ‘iets deduceren’ is bij Hegel aantonen dat het
niet kan bestaan en
niet kan gedacht worden buiten ruimere dialectische samenhang.

Hegel vertrekt steeds van het geheel en de verzameling:- elk element, elk deel wordt gedacht binnen de verzameling, binnen het systeem waarin het thuishoort. Dat is de wet van de totaliteit, eigen aan echte dialectiek.

Doch deze totaliteit (= verzameling, geheel), waarin elk gegeven gesitueerd wordt, is ‘n levende totaliteit. Leven betekent dat ‘n bevestiging (thesis) ontkend (omslag van thesis naar antithesis) en, desnoods nog eens ontkend (synthesis) wordt. Dat heet Hegel ‘het begrip’: uit dat begrip (d.i. het levende geheel) de plaats en de betekenis van iets (element, deel) ‘deduceren’ is iets geheel anders dan (op naïeve rationalistische wijze, overigens, in z’ n ogen) z’ n naakt bestaan bewijzen! Het is juist Hegel’s verwijt aan het klassieke rationalisme dat het ‘feit’ en ‘rede’ te veel uiteen denkt en afzonderlijk denkt. Concreet denken!

Toegepast op de verhouding 'traditie'/'vernieuwing' (negatie)

werkt de wet van de totaliteit als volgt: zij eist dat men niet zonder meer één aspect (moment) van de totaliteit verwaarloost, in dit geval de traditie

de wet van de levende totaliteit eist dat men het element of het deel als moment, d.i. in beweging, d.i. ontkenbaar (antithetisch) en nog eens ontkenbaar (synthetisch) ziet. - Daarom juist is Hegel voor twee duidingen vatbaar:

- (i) 'n traditiegetrouwe (wat hij in hoge mate was zelf) en
- (ii) 'n revolutionaire (wat de Linkse Hegelianen gedaan hebben, waaronder Marx).

Men had de revolutionaire encyclopédie, **b)** maar men had ook het behoudsgezinde establishment. Zoals *R. Serreau, Hegel et l' hégélianisme*, Paris, 1965, p. 5, zegt, is het vooral het religieuze en het politieke deel van Hegels systeem dat de Hegeliaanse school uiteenviel.

Vgl. ook *P. Foulqtié, La dialectique*, Paris, 1949. 'n Datum in de geschiedenis van de dialectiek is *J.-P. Sartre, Critique de la raison dialectique*, I, Paris, 1960. In 1961 hield men te Parijs 'n gesprek over dialectiek (Sartre en Hyppolite, enerzijds; Garaudy en Vigier, - marxisten, anderzijds): meer dan zesduizend jonge mensen woonden deze confrontatie bij! *Marxisme et existentialisme (Controverse sur la dialectique)*, Paris, 1962). Wat bewijst dat de dialectiek meer is dan 'n academische finesse.

Epistemologische conclusie.

E.O. Apel, Szientistik, Hermeneutik, Ideologiekritik (Entwurf einer Wissenschaftslehre in erkenntnisanthropologischer Hinsicht), in *K.-O. Apel e.a., Hermeneutik und Ideologiekritik*, Frankfurt, 1971, s. 7/44, onderscheidt, o.m. n.a.v. de psychotherapie, drie benaderingswijzen:

de wetenschappelijke (exacte) die hij 'sciëntistiek' doopt;- de psychotherapeut 'bekijkt' dan de cliënt koel als 'n geval van kwaal;

de hermeneutiek, die de cliënt als medemens in dialoog betreft en ermee meeleeft (stijl Schleiermacher, Dilthey ('Verstehen' als iets anders dan wetenschappelijk 'Erklären')

de ideologiekritiek die beide, sciëntistiek en hermeneutiek, onderwerpt aan 'n 'negatie' zoals Habermas (Frankfurter Schule) met z' n maatschappijkritiek dit doet: beide benaderingen (hermeneutisch 'begrijpen' en sciëntistisch verklaren) zijn 'verdacht' van **a)** gemanipuleerd te zijn of **b)** te manipuleren i.v.m. met verslavende machten. Dat betekent dat de poging van Vico om, nevens de wiskunde en de mathematische en/ of empiristische fysiek, 'n menselijke filologische methode te ontwerpen hier verder doorgezet wordt (zie hoger blz. 102vv).

Dat betekent ook dat wij hier nu zouden moeten 'n vergelijking maken met de 'kosmische' benadering (sensitief-dieptespsychologisch) van Moreno e.a. (zie hoger blz. 139vv. (humanistische methode), 141vv. (kosmische communicatie van niet-woordelijke aard)), - wat Apel niet ziet; Tenzij hij 'kosmisch' benaderen ('n vorm van) hermeneutisch begrijpen heet.

Inderdaad, in de psychagogische of psychotherapeutische groep, ‘verstaat’ men elkander (misschien wel ‘n deel exact, gezien de minimale wetenschappelijke vorming, doch) vooral ‘sensitief’ (sensitiviteitsvorming is niet zonder reden ‘n basisaspect van de ‘groepen’) of, als men Moreno’s term verkiest ‘kosmisch’. Zulks is ‘n echt ‘verstaan’, onderscheiden van het vakwetenschappelijk ‘verklaren’ (Dilthey).

Doch er is nog ‘n ander aspect, nl. ‘n eigen dialectiek die gewoonlijk met de strakke naam ‘(bio)-feedback’ omschreven wordt.

S. Bakker, Biofeedback (psychofysiologische en leertheoretische aspecten), Deventer, 1978, blz. 17,

zegt dat biofeedback ‘n stuurkundige of cybernetische term is, die aanduidt het feit dat ‘n organisme (b.v. ‘n mens), dat, onder de inwerking van uitwendige prikkels, reageert met inwendige, fysiologische, antwoorden’ (respons(ie)s), de terugkoppeling ondergaat daarvan via ‘n kunstmatige) uitwendige weg (b.v. ‘n apparaat dat z’ n reacties ‘toont’ op machinale wijze). De psychotherapeutische toepassingen tonen ons b.v. elektronische apparatuur die de reacties van het organisme gedurende druggebruik of meditatie ‘meet’ (metend toont en zo inwerkt’, - terugwerkend, bijsturend, op het subject dat onder druggebruik staat of mediteert)

Het is alsof het apparaat de ontkenning (antithesis) of kritiek, althans in sommige gevallen, is van de ‘bevestiging’ (thesis), d.i. de drugslikker of meditant, die dan, op zijn beurt, reageert op het apparaat.

Breder wordt ‘feedback’ gebruikt in ‘human relations’ (menselijke verhoudingen)

daar is ‘terugkoppeling’ iedere informatie (denkinhoud) over het eigen gedrag, aangereikt door ‘n ander, die bij dat gedrag betrokken is (‘n gesprekspartner, ‘n ouder en/of kind, ‘n leraar en of leerling” ‘n echteling, ‘n verloofde,’ enz.).

Dit is meer dan ‘kritiek’ in de passieve of louter behaviorale zin: in dat geval spreekt men ‘n waardeoordeel uit (evaluatie) zonder persoonlijke betrokkenheid (advies b.v.), zonder zelfs ‘n reactie daarop te verwachten.

feedback is juist dat: reageren op iemands gedrag maar met de verwachting dat deze op zijn beurt reageert.

Men ziet het: daar steekt, latent, ‘n dialectiek in. Dit is niet verwonderlijk: in alle dialectiek steekt ‘n stuurkundig aspect:

(1) de negatie ‘corrigeert’ de bevestiging en

(2) de negatie van de negatie op haar beurt de ontkenning in eerste graad). Het doelgericht aspect én van cybernetiek én van dialectiek maakt dat zij beide dat correctief

aspect bezitten in de wisselwerking van moment tot moment.

Besluit:

a) de XVIII-de e. is de eeuw van de dialectiek niet in theorie (deze wordt achteraf, door het Duits idealisme geleverd) door haar kritische geest

b) Zij is bovendien in sterke mate ‘n antiautoritaire dialectiek die herinnert aan

HW 158

K. Barth (+1968), *de grote 'dialectische' theoloog*

Vgl. A. Dekker/ G. Puchinger, *De oude Barth (zoals wij hem hoorden in colleges en gesprekken)*, Kampen, 1969;

J. Groot, *Karl Barth en het theologisch kenprobleem*, Heiloo, 1946), hij die, met Brunner en Gogarten, reageert op de klassieke liberale (1650/1770), romantische (1770/1850) en de modernistische (1850/1919: Loisy) theologieën, reageert, natuurlijk, ook tegen de XVIII-de eeuw met haar ontvoogdingsgedachte, rationalisme, meliorisme en vooral haar (religieus, d.i. God betreffend) immanentisme in *Die protestantische Theologie im XIXten Jahrhundert*, Zürich, 1947, deel I (vertaald door P. Godet, *Karl Barth, Images du XVIIIe siècle*, Neuchâtel / Paris, 1949).

Barths neo-orthodoxe theologie benadrukt

de transcendente God van de Bijbel en zijn Woord gericht tot de mens in z' n zonde (tegen het immanentisme, dat secularisering betekent),

het geloof (tegen de autonome rede, - niet tegen de theologische rede, die 'n echte wetenschap 'theologie' geheten wil stichten),

het pessimisme (der Reformatie) dat zich in crisistheologie uit (tegen het meliorisme). Vooral Schleiermacher en Ritschl moeten het ontgelden (de twee grote Duitse protestantse theologen der XIX-de e.).

De stellingen van Barth inzake de XVIII-de eeuw.

Barth legt de nadruk op het ingewikkelde karakter van de XVIII-de eeuw, die wij niet kunnen vereenzelvigen met de Verlichting. De Sturm und Drang, de Romantiek, het Duitse Idealisme, Goethe, - zij hebben met de XVIII-de eeuw afgerekend, doch hebben eenzijdig het rationalisme gevisieerd.

De Aufklärung moet in een breder kader geplaatst worden, aldus Barth, o.c., 19. W. Goetze, in z' n behandeling (1931) van de XVIII-de eeuw, karakteriseert ze als eeuw van het absolutisme, d.i. de staatsstructuur onder Lodewijk XIV, Frederik de Grote en Jozef II. Barth vertrekt daarvandaan: de politieke orde, zegt hij, is steeds de expressie van het leven over het algemene ideaal, nl. het onbewuste geloof in de almacht van de menselijke bekwaamheid.

Dit vertrouwen, - overmoedig groot gaan op eigen vermogen als mens, heet Barth 'het XVIII-de-eeuwse absolutisme' (dat hier dus 'n algemeen culturele term is). De mens ontdekt of, althans beleeft zichzelf, als zelfgenoegzaam (autarkisch in de zin van zelfstandig, autonoom, aan geen instantie onderworpen buiten hem).

Alleen op zichzelf steunend, voor niemand verantwoording duldend, werkt de absolutistische mens zijn 'macht' uit in alle richtingen, of hij nu Voltaire is of Lodewijk XIV of 'n kleine burger uit 'n provinciestad of 'n revolutionair of 'n letterkundige of wat ook. Hij kan 'verlichte geest' zijn, doch dit is niet noodzakelijk. Zeker niet in de enge rationalistische zin van het woord. De mens als wonder, als miraculeuze macht en vermogen, - dat is zijn geloof. In die zin is het 'absolutisme' Hegels 'zelfbewustzijn' en kan 'humanisme' heten.

Barth exemplificeert dan.

Zo b.v. de wereldverovering en de heelalverovering (Columbus, Copernicus) is 'n uiting van de wil om het heelal en de aarde aan zich te onderwerpen, als zijn bezit te beschouwen (wat in het koloniale imperialisme de 'andere' volken wel duidelijk moet zijn geworden in bloedig ernst).

De slavenhandel - en dit door Kristenen belust op 'zwarte arbeidskracht' - is typisch: in Europa vroom zijn of rationele wetenschap of redekritiek beoefenen; in de veroverde gebieden Negers opsporen en verkopen of verslaven! (o.c., 23)!

Hetzelfde eigenmachtsgevoel uit zich in de mathesis universalis, de waarneming en de vakwetenschap als drie hoofdinstrumenten van absolute (autonome) macht (o.c., 24);.)

De Verklaring van de rechten van de mens en de burger (1789) toont dezelfde 'absolutistische' neiging, doch nu in revolutionaire vorm i.p.v. in koningsvorm (36ss.). Binnen de revolutie kan men conservatief of radicaal zijn, doch in beide gevallen 'absoluut' handelen (o.c., 41).

De vormgeving (design zou men nu zeggen) is ook typisch: de wil om z' n eigen vorm aan de uitwendige of inwendige werkelijkheid op te leggen getuigt van het machtsgevoel. De natuur, nu niet wetenschappelijk doch als esthetisch object ('n tuin b.v., het landschap), krijgt 'n rationele of romantische uitwerking. De bouwkunst weerspiegelt die vormgevingswil (het gips heeft men graag om reden van z'n plooibaarheid). De mode ook, de dans, het kapsel, het spel, de beleefdheid, - dat alles wordt geordend volgens het opgevatte patroon. (o.c., 47).

De geschiedenis wordt beoordeeld naar de maatstaf van de XVIII-de eeuw: wat niet, in het verleden, strookt met 'n mens vol zelfvertrouwen, vrij en zelfs vrijzinnig, veroveringszuchtig vormgevingsgezind, moraliserend, wordt, eigenmachtig en 'superieur' geminacht als voorbijgestreefd (o.c., 48). Ook de geschiedenis immers is 'n materie die men 'n vormgeving oplegt!

De opvoedkunde is, natuurlijk, 'n gedroomd domein van vorming, vormoplegging (o.c., 53). Het afbreken van de 'ordo' (natuurlijke, niet gekozen samenleving) ten voordele van de 'societas,' (de zelfgekozen, vrijwillig aanvaarde en -gestichte samenleving) is uiting van dezelfde 'absolute' zelfbevestiging (o.c., 54ss.).

De theorie van het maatschappelijk verdrag ('contrat social') als basis van samenleving komt uit dezelfde vormgevingswil (o.c., 56). De hang om zelf 'n samenlevingsvorm, buiten de 'natuurlijke' te stichten, vrij bepaald en 'anders' dan de natuurlijke, toont zich in de geheime genootschappen (o.c., 57ss.). De opkomst van het woord 'kunst' (kunstmatig, woordkunst, enz. onderstreept het 'kunnen' als machtswil (o.c., 61). Barth vindt in Leibniz het meest universele type van 'absoluut' mens (o.c., 73ss.). De Laatantieke mens (Stoieker, Epikooreeër) lijkt Barth de absolute mens het meest aan te trekken - voorchristelijk, niet-christelijk. Pelagiaans, ongedoopt. In die zin is de XVIII-de eeuw 'n Renaissance nog een keer!

II Overzicht van de XVIII-d' eeuwse wijsbegeerte.

De Verlichters noemden hun eeuw graag 'de eeuw van de filosofie'. Deze term 'filosofie' op hen toegepast vertoont twee hoofdkenmerken:

de neiging tot popularisering der wijsbegeerte (zij voelden zich als volks- en ontwikkeldenopvoeders);

zoals K. Marx/ F. Engels, *Die heilige Familie*, 6, zegt, was de Franse Verlichting 'n open, uitgesproken strijd tegen

a/ de metafysiek,

b/ vooral die van de XVII-de eeuw (Descartes, Spinoza, Malebranche, Leibniz):
 "Men stelde de 'filosofie' tegenover 'de metafysiek'. Wat dus, sedert de Oudheid, altijd integrerend onderdeel, ja, grondslag van de filosofie geweest was, behalve bij de antieke Sceptiekers, de metafysiek en haar theologie, wordt uitgebannen.

Zo verstaat men O. Willmann, *Die wichtigsten philosophischen Fachausdrücke in historischer Anordnung*, Kempten/ München, 1909, S. 88: "De denkwijze die de XVIII-de e. beheerst werd door de woordvoerders ervan als 'Aufklärung' betiteld, d.i. 'n uitdrukking die aan 'n opgeklaarde hemel ontleend is. Als verdreven wolken golden de zgn. 'vooroordelen', d.i. traditionele overtuigingen van religieuze, sociale, filosofische aard, die het kritische raisonnement ontoereikend vond. De Aufklärung was de poging de mens, voor zover hij 'n met verstand begaafd individueel wezen is, tot heerser over alles te brengen' (J.Erdmann, *Grundriss der Gesch. d. Phil.*, II-2, 293)."

Te recht, zegt Willmann, kan men de Verlichting met de antieke Protosofistiek vergelijken onder oogpunt van met historische traditie brekend, subjectief individualisme. Dit, terwijl hij, in z' n *Gesch.d.Idealismus*, III, S. 346ff. (*Die falschen Ideale der Aufklärung*), zegt dat,

nevens de invloeden van de 'virtuosi' der XVII-de e. (Descartes, Spinoza, Leibniz (die men wel als metafysiekers bestreed, doch als rationalisten prees),-. Bacon, Hobbes, Newton),

ook en vooral de invloed van (de vrijzinnige elementen in) het Protestantisme, dat het subject vrij oordelend stelde t.a.v. de H. Schrift, de wetten van de staat, het gezag van de historische overlevering, kan vaststellen in de Verlichting. (o.c., 349ff.).

In de plaats van de werkelijke dingen, immediaat in de waarneming ontmoet, stelt de Verlichter de vooropstellingen (= het 'denken' of 'het bewustzijn'): "Het zijnde wordt tot 'n gedachte; ja, het denken vloeit ineen met het zich iets voorstellen en het zijnde zonder meer wordt zo tot het zuiver voorgestelde". (O.Willmann, *Aus der Werkstatt der Philosophie*, 1912, S. 117/17S)

Meteen, zegt hij ook daar, wordt de fysiek werkelijk tot de 'eerste filosofie' (term die Aristoteles gaf aan de metafysiek) en, tegelijk, tot de laatste. (o.c., 177).

Inderdaad, het naturalisme, d.i. die wijsbegeerte die de natuur tot enige werkelijkheid verklaart, valt op: "De wijsbegeerte der XVII-de eeuw is, in zekere zin, theologisch; men zou kunnen beweren dat die van de XVIII-de eeuw 'fysisch' is." (R. Lavollée, *La morale*, p.128)

Het zijnde op zich en het ene waren in de metafysiek verwisselbaar (d.w.z. dat werkelijkheid steeds én verzameling van elementen én systeem van onderdelen is: de veelheid der elementen en/ of delen wordt zo één gemaakt: 'één' is voortaan wat het autonome subject zich als 'één' voorstelt (verzameling, stelsel zijn slechts subjectieve etiketten zonder objectieve werkelijkheid)

Het ware (d.i. het feit dat werkelijkheid overeenstemt met denkinhoud; het zijnde is 'intelligiebel', denkbaar, denkinhoud) was in de metafysiek 'n eigenschap van het op zich bestaande zijnde: voor het modern-rationele subject, in z' n bewustzijnsimmanentie, is het ware het overeenstemmen van de 'vooropstellingen' onderling en, pas in tweede instantie, 'realisme', d.i. het feit dat 'voorstellingen', 'bewustzijnsinhouden' ergens werkelijkheid raken.

Voor de metafysiek was het 'goede' (d.i. het op zich waardevolle, de 'waarde') wezenlijk 'n eigenschap van het zijnde op zich: voor de 'opgekleurde' mentaliteit is 'waardevol' in eerste instantie 'nuttig' (in de brede zin van wat voor de autonome doeleinden en behoeften van het subject 'nut' heeft: 'utili(tari)sme').

Besluit: de vier grote domeinen van de metafysiek-preconstitutief (de oorsprong van zijnde, het Oerzijnde), constitutief (de aard van het zijnde), informatief (epistemologisch: wat inzicht of informatie verschaft inzake zijnde) en normatief (deontisch: wat 'geldt', regelend werkt in het handelen, - ethisch, politisch, technisch) dat alles is aan 'n grote ommekeer toe in de 'dialectische' (versta: kritische) en 'absolute' (versta: autonome) 'filosofie' der XVIII-de eeuw.

IIa. De XVIII-d' eeuwse Scholastiek.

Alleen de Kerk en haar denken houden zich massief staande in de grondslagen crisis:

a/ vrije Aristoteliekers: L. Losada, Compton Carlton, Mayr;

b/ confrontatie met de 'opklaring': men tracht Aristotelische metafysiek met verlicht 'naturalisme' te 'verzoenen': men vat b.v. het hylemorfisme (dat beweert dat alle zintuiglijk waarneembare zijnden én uit (potentiële) materie én uit (actuele) 'vorm' bestaan) met het atomisme der fysiek (van Newton) als verzoenbaar op; men tracht de mathematische methode (Descartes, Spinoza) in de Scholastiek in te voeren;

Gevolg: partiële prijsgeving van echt scholastische leerstukken;

Benedictijnen: Ulrich Weis~(+1763); B. Vogl;

Franciskanen: Karl Joseph a S. Floriano, Fortunatus a Brixia;

Jezuïeten: Roger Bosovich (1711/1787): dynamisch atomisme (*Philosophiae naturalis theoria* (1759)); B. Hausei; J. Zallinger, *Interpretatio naturae* (1773/1775: volgens Newtoniaanse methode); Berthier; B. Stattler, *Philosophia methodo sciëntiis propria explanata* (1769: Filosofie uiteengezet volgens de methode eigen aan de "wetenschappen, Anti-Kant (1788);

Dominikanen; S. Roselli (*Summa philosophica*, 1717);

Andere: Amort; Mutschelle; S. Storchenau; Gerdil.

HW 162

(A)Ib. De drie Verlichtingen.

(blz. 162-176) Het Engelse Enlightenment.

(1). Het Engels empirisme. (162/175)

Vgl. hoger blz. 68, supra; 96vv. (Hobbes).

John Locke (1632/1704), de stichter der Verlichting.- Z'n hoofdwerk: *Essay concerning Human Understanding* (1690). Locke oefende o.m. op Voltaire zeer grote invloed uit.

Door studie van de geneeskunde

kwam hij er toe de Scholastiek te minachten. Doch ook Descartes en de Cambridge-Platoniekers (*R.Cudworth* (1617/1688; + hoofdwerk: *The true intellectual system of the universe* (1678) weerlegt Hobbes vanuit 'n gekerstend Platonisme met Cartesiaanse inslag) krijgen z' n kritiek te verduren: het innatisme is er de oorzaak van dat onderzoek - waarneming en experiment inzake natuur - verwaarloosd wordt en vervangen door meditatie, a-priori - speculatie en pure redenering. Iets waarin Descartes vervalt door z' n zintuigen te sluiten, tenzij wanneer hij aan anatomie en fysiologie doet. De ogen sluiten, de oren verstopen, van de werkelijke, zintuiglijke wereld 'abstraheren' (dat hier 'afzonderen' van het waarneembare betekent) ziedaar wat men in de kloosters en aan de universiteiten (met haar Scholastiek) doet.

Het enige dat mogelijk is: om hun de ogen te openen behoort het bewijs geleverd te worden dat onze 'ideas' (ideeën in de subjectief-mediate zin) alleen uit de zintuigen - uitwendige en inwendig voortkomen. Dat is het opzet van het Essay, dat reeds in 1700, vermeerderd met belangrijke toevoegsels door Locke zelf aangebracht, in het Frans verscheen, vertaald door Coste. Drie taken:

(i) de oorsprong van onze 'ideas' verantwoorden;

(ii)a de grenzen van onze kennis aantonen inzake zekerheid, klaarblijkelijkheid en domein en

(ii)b zo de filosofie (Scholastiek, Cartesianisme, Cambridge - Platonisme) dwingen tot verzaking aan het overschrijden van die cognitieve grenzen. - Wat reeds Bacon en vooral Hobbes hadden gepoogd en wat Kant zal afwerken (criticisme).

De bron van onze ideas is dubbel:

de 'sensation', de uitwendige zintuigenwaarneming en

de 'reflexion', de innerlijke waarneming. Doch - opgelet - de 'voorstellingen' (ideas) zijn het product van de ziel. Natuurlijk niet als bron van aangeboren ideeën (Descartes): de secondary qualities, de secundaire eigenschappen - kleur, klank, geur - zijn geen 'kopies' (afbeeldingen) van objectieve eigenschappen in de objecten buiten het bewustzijn; zij zijn onze eigen zieletoestanden, meer niet. In die zin is Locke 'sens(ual)ist' (zintuigenfilosoof). Toch drijft hij het sensisme niet zover door: de primary qualities - omvang, gedaante, situering, - beweging, getal - zijn werkelijk, real (zij geven iets objectiefs weer in de dingen).

Het universele, d.i. het Scholasatisch-Aristotelisch verzamelingsbegrip, is voor Locke, 'n nuttige soortnaam (en -begrip), meer niet.

Het verstand, niet in staat het innerlijke ‘wezen’ der dingen te kennen (ofschoon Locke aanneemt dat er ‘n essentia realis, ‘n in de objectieve wekelijkheid aanwezige ‘wezenheid’ is), doet niets dan combineren, in dit geval individuele of singuliere ‘voorstellingen’ samenvatten.

Evenzo behandelt Locke het begrip ‘substantie’ (in de Scholastiek het woord voor systeem, samenhangend geheel van delen en aspecten): wat wij de ‘substantie’ (zelfstandigheid) van deze boom noemen, is niets meer dan ‘n bundeling, door ons verstand, van (primaire of secundaire) eigenschappen; de ijzer- en goudbewerker weten meer af van ijzer of goud dan de filosofen met hun gebazel over de ‘vorm’ of ‘substantie’ van het ijzer of het goud.

Merkwaardig is Locke’s opmerking over de materie: God is ertoe in staat de pure materie ‘ideas’ te laten voortbrengen! Zodat materie en geest niet ver uiteen bestaan in Locke’s ogen: het is godloos te beweren dat ‘n denkende materie onmogelijk is. God is immers de absolute heer over het wezen der stof! Uitspraak die Voltaire in de smaak zal vallen.

Ethiek/ politiek:

De ‘gentleman’ is het doel van de opvoeding, terwijl het Christendom ‘rationeel’ behoort te zijn (natuurlijke religie). In z’n brief over de verdraagzaamheid staat hij tolerantie - ‘n verlicht stokpaardje - voor, doch katholieken en atheïsten blijven uitgesloten.

De staat - net als voor Hobbes, doch zonder het rauwe ‘realisme’ en de Leviathan-opvatting - dient ertoe de universele vrijheid en gelijkheid stichten.- De grondopvatting is: de menselijke natuur, dankzij haar vermogens, haar zelfregeling en haar driften, sticht uit zichzelf (autarkie), gedachte: vgl. K. Barth supra blz. 158/159; - naturalisme: vgl. Willmann, - Lavollée supra blz. 160) ‘n zedelijke en politieke wereld.

Locke in het bijzonder fundeert de moraal effectivistisch (zie hoger blz. 37 over de causale inductie (Bacon); blz. 99, 105 (Hobbes’ effectivisme) de gevolgen (effectief aspect) van onze daden zijn ofwel onaangenaam ofwel aangenaam, waardoor zij afstoten of aantrekken (cybernetisch inwerken).

Hij fundeert ze ook sociaal: ‘goed’ is wat het algemeen welzijn dient.

Nawerking:

behalve de algemeen-verlichte invloed, die zeer groot is, (2) wordt Locke verder geduid:

(i) materialistisch: Hartley (+1757) die de associatiepsychologie aanhangt en ziel en lichaam zeer nauw verbindt; J.Priestley (1733/1804), die ziel en lichaam ten volle identificeert doch de ziel als onsterfelijk blijft bestempelen;

Burthogge, Collier (+1732), vooral G. Berkeley (1685/1753), *Treatise concerning the principles of human knowledge* (1710): immaterialistische duiding van Locke (akosmisch idealisme) Vgl. blz. 102 (doorgedreven sensisme dat modern verstaan ‘idealisme’ (voorstellingenfilosofie wordt); blz. 140 (niet-mechanicistisch natuurbegrip).

deïstische duiding: sedert J. Bodin (vgl. supra blz. 56 (godsdiensfilosofie) in Frankrijk en Herbert of Cherbury (id.) in Engeland - de voorlopers van het deïsme (zie hoger blz. 146), dat tot en met Hume, waarover straks, de ‘natuurlijke’(versta: louter rationeel-empirisch nuttige) religie der denkende en der burgerlijke persoonlijkheden blijft -, neemt men volgende ‘axiomata’ aan

- a/ ‘n opperwezen bestaat,
- b/ de menselijke natuur behoort Het te aanbidden,
- c/ de natuurlijk-rationele eredienst of ‘liturgie’ beperkt zich tot vrome deugdzaamheid,
- d/ de natuurlijke mens is moreel goed en van het morele kwaad afkerig (ethisch optimisme), ja, indien schuld bewust, instinctief tot berouw en boete geneigd,
- e/ de natuurlijke rede gelooft in het bestaan van ‘n nadoods leven en ‘n vergelding voor goed en kwaad; - wat Louis de Bonald ten onrechte deed zeggen dat ‘n deïst ‘n mens is die, gedurende z’ n kort leven, niet voldoende tijd had om atheïst te worden, - wat echter niet betekent dat er tussen atheïsme en deïsme geen overeenkomst bestaat, nl. de specifiek Christelijke ‘mysteriën’ worden door beide denkwijzen gewoon weggewuifd als ‘overbodig’, ‘fantasie’; - in Locke’ s lijn denken de Freethinkers, Vrijdenkers, d.i. Engelse postlockiaanse deïsten:

J. Toland (1670/1722), die zich radicaal tegen iedere ‘positieve’ d.i. op openbaring gesteunde, religie; richt in z’ n *Christianity no mysterious* (1696), dat de met het burgerlijke bestuur samengaande priesters verwijt “het volk in de dwaling te houden” en “de dogma’s uit te vinden om hun machtspositie te funderen”;

Anthony Collins (1676/1729): was de hele Engelse XVII-de eeuw deïstisch of bedekt atheïstisch (materialistisch, ‘mortalistisch’), na de Revolutie van 1688 toont de Vrijdenkerij zich openlijk en in 1713 verschijnt haar ‘bijbel’, nl, *Collins’ A discours of free thinking occasioned by the Rise and the Growth of a Sect, called Freethinkers*, - boek met groot succes, het jaar daarna in het Frans vertaald: *Discours sur la liberté de penser écrit à l’occasion d’ une nouvelle Secte d’ Esprits Forts ou de Gens qui pensent librement (Traduit de l’ anglais et augmenté d’ une lettre d’ un Médecin arabe* (die Islamaanval op het Christendom viel zeer in de smaak van de tijdgenoten!); Tindal (+ 1733); Bolingbroke (+1751);

moralistische duiding:

Graaf Shaftesbury (1671/1713), leerling van Locke, komt, via de Cambridge-Platoniekers, tot ‘n Engelse versie van de Griekse religiositeit: i.p.v. de vrees, ja, de angst voor de godheid stelt Shaftesbury de vreugde - zijn ‘good humour’ acht hij de basis van de ‘ware’ religie, terwijl de melancholie teken is van ‘onware’ religie -, ja, de traditionele ascese met haar zure verstervingsdrang vervangt hij door enthousiasme voor het schone en

neiging tot het goede - men denke aan kalokaigathia (de zin voor het schone en het goede) der antiek-Griekse aristocraten).

Gevolg: de kerkvijandigheid der Freethinkers vond dit nieuwe kerkelijke type 'sympathiek' (Fielding: Joseph Andrews, 1740, schildert zo'n in de smaak der Freethinkers vallende Father Adams, die, echter, met het authentiek Christendom niet veel meer te zien heeft (dat type zal, in de XIX-de eeuw de hevige kritiek van Sören Kierkegaard, de vader van het Existentialisme, uitlokken; in z'n Deense versie, bisschop Mynster nl., bekritiseert Kierkegaard het

esthetisme - vergelijkbaar met Father Adams' 'goede-humeur-esthetisme' - en het godvrij moralisme en verwijt het vooral

de vlucht voor de persoonlijke confrontatie met de transcendente God die, in Jezus als onze 'tijdgenoot, ons oproept tot de 'sprong van het geloof':

K.Barth - zie hoger blz. 158/159 - zal met Kierkegaardiaanse ogen de 'absolute' mens van de XVIII-de eeuw bekijken);

a) aanhangers van Shaftesbury: Butler (+1752); Hutcheson (+1746); **b)** invloed: zeer groot in

Frankrijk: Voltaire, Diderot, Rousseau en vooral de Franse materialisten, en

Duitsland: de Duitse Klassiek en Romantiek; - verder Mandeville (+1733: egoïsme vergelijkbaar met Hobbes); S.Clarke (1675/1729) de enige aanhanger van 'n objectieve moraal: 'goed' is die handeling die in overeenstemming is met haar object; Paley (+1805): 'goed' is wat de universele gelukzaligheid bevordert ('n antiek - Griekse idee);

sentimentalistische duiding:

Adam Smith (1723/1790), de schitterende Schot, vriend van Hume, stichter van de zgn. klassieke (versta: liberale) economie:

de ethica is gefundeerd op de sympathie (*Theory of moral sentiment*, London, 1759);

ook z'n liberale economie is daarop gefundeerd, afgezien van de eigen wetmatigheden van het toenmalige economische leven (*Inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*, I en II, London, 1776);

esthetische duiding:

behalve Shaftesbury (hierboven) Burke (+1797), de grote Engelse staatsman ('n Ier in Dublin geboren uit 'n Protestantse vader en 'n Katholieke moeder, op school geconfronteerd met 'n Quaker), bekend om z'n behoudsgezinde houding opgeroepen door de Franse revolutie; .

Kritische duiding:

David Hume (1711/ 1776)

die het universum van de christenen en van de Deïsten, uit radicaal pessimisme, als 'n vuilnisbelt duidt; O. Willmann, III, S. 187, 330, zegt dat fabel van de appel **(i)** die 'n gelukkige vinder **(ii)** aan 'n sterkere moest doorgeven, die, in de appel bijtend, **(iii)** op de worm stoot die hem uitlacht: 'Deze appel is van mij', op Locke (vinder), Berkeley (sterkere) en Hume (worm) toepasselijk is volgens Father Kent O.S.B. (Lublin Review 1897); Hume betwijfelt radicaal Berkeley's Gods- en zielebestaan en vat de band tussen oorzaak en gevolg als pure opeenvolging door associatie op.

Meer nog: hij betwijfelt radicaal de grondslagen van het Freethinkerdeïsme in z 'n *Dialogs concerning natural religion* (1751(?), 1779), ooit 'het grootse boek inzake godsdienstkritiek van de XVIII-de eeuw' geheten (Demea ('positieve' religie), Kleanthes ('natuurlijke' religie) en Philon (sceptisch-onbezorgde mom van Hume zelf, die staande houdt dat de 'bijgelovige' religie (= de positieve, d.i. het christendom) en de 'filosofische' religie (= de rationele deïstische) beide, in de grond, identisch zijn, nl. in hun kosmische teleologie (= het universum verraadt 'n voorzienig plan)). Doch

opgelet: de 'negatie ' (antithesis, in Hegels taal) die Hume vertegenwoordigt t.o.v. de 'bevestigingen' (theses, in dialectische taal), wordt door 'n 'negatie van de negatie' (synthesis in Hegeliaanse dialectiek) gevolgd.

Dit leggen wij uitvoeriger uit, omdat zij één van de grote 'positieve, d.i. uitweg biedende, oplossingen van de Enlightenment vertegenwoordigt, nl. wat men later, in Frankrijk, met Auste Comte (1798/1857) de 'positieve' (positivistische) oplossing, heet.

Vanaf de 'ideologiekritiek' van Fr. Bacon (zie hoger blz. 39/40) en de twee-waarhedenpositie van Hobbes (id., blz. 96/98) is wat Hume heet 'kritiek' aan het werk. Wat is 'kritiek'?

a) Zij attaqueert

de wetenschapsvreemde theologie (de empusa van Hobbes) en de Scholastische metafysiek als 'n superstitie die zich 'n uitzicht van 'filosofie' verschaft via een onverstaanbare vaktaal in de ogen van oppervlakkige geesten.

Zij stelt zich daartegenover ('antithetisch') op als de vervangster ervan: zij is de vakwetenschappelijke studie van het menselijk kenvermogen. En diens 'operations' (bewerkingen van de gegevens der uit- en inwendige ervaring).

Model staat Newton' s mathematische fysiek: zij legt met zekerheid en gesteund op ervaring en berekening de structuur (statisch en dynamisch) van het zonnestelsel en het heelal, althans in beginnende mate, bloot:

zo ook de (kennis)kritiek, die de structuur, statisch en dynamisch, van ons kenvermogen blootlegt met zekerheid en gesteund op 'positieve' (zou Comte later zeggen), 'empirische' (zegt Hume) gegevens.- Zo legt Hume in twee stadia uit hoe ons kennen

van 'impressions' (indrukken) vertrekt (waarnemingen van het gehoor, de ogen, het aanrakingsvermogen, alsook liefde en haat, verlangen en wil, enz.; men denke aan Descartes' idées of bewustzijnsgegevens), die 'n zekere 'nadruk', 'kracht', 'levendigheid' vertonen,

om, in tweede, afgezwakte graad, uit te monden in 'ideas' (denkbeelden), die de verbleekte afdrukken ('kopies') zijn van de eerste levendige indrukken. M.a.w. onze ziel bewerkt én indrukken van de ervaring, én ideeën (b.v. die van 'God', 'ziel' enz.) volgens strenge statische en dynamische wetten, nl.

de gelijkenis (verzameling) en de kontiguiteit (aanpaling in ruimte en tijd: systeemsamenhang) en

oorzaak-gevolgketting (effectivisme) als deterministisch opgevatte band tussen oorzaak en gevolg.

Anders gezegd: Hume's kenniskritiek - het vervangstuk, in z'n ogen, van de traditionele theologie en metafysiek

vertrekt van de fenomenen, d.i. de verschijnselen van ons bewustzijn; maar dat fenomenaal bewustzijn vertrouwt Hume niet: het is door ervaring en 'habit', gewoonte, misvormd inzake de 'eenvoudige elementen' waaruit de fenomenen bestaan;

onder de verwarde schijn van ingewikkeldheid en vervlechting gaan 'simple elements' schuil. De analyse - steeds dat Platonische woord (lemmatisch-analytische methode (zie hoger blz. 30, 38/39, 110) legt de 'simple elements' der ervaring bloot dankzij de associatiewet, die ze verbindt, 'combineert', volgens gelijkenis, samenhang (contiguiteit en causaal determinisme (noodzakelijk verband 'oorzaak/ gevolg').

Die associatiewet, die de pedant is van de gravitatiewet (Newton), maar voor onze innerlijke wereld, geeft de combinatoriek (verbindingskunst door die beginselen (gelijkenis, samenhang, oorzaak/ gevolg).

Volgens Hume is die centrale associatiewet - de kern van Hume's associationisme op haar beurt ook maar 'n verbleekte indruk der zintuigen, 'n idea (waar Kant zal beweren dat die beginselen 'a-priori', aangeboren zijn: het verschil tussen sensisme en innatisme).

Het fenomenisme van Hume.

Z'n analyse van de oorzakelijkheid typeert het hele wereldbeeld van Hume:

Het voorkritische en pre-analytische bewustzijn, ge-, ja, misvormd door de herhaling en de gewoontevorming (men ziet zo dikwijls in z'n leven dat warmte water doet koken b.v.) denkt dat de 'oorzaak' als 'n geheimzinnige kracht het gevolg voortbrengt;

de kritische analyse, echter, legt, onder die schijn, bloot dat

onze zintuigen slechts dit fenomeen ziet gevolgd worden door dat fenomeen (en niet geproduceerd worden); onze inwendige zin (of bewustzijn) ziet slecht, dat onze wilsact gevolgd wordt door onze armbeweging (maar niet dat die wil die armbeweging 'veroorzaakt');

onze redenering die geheel opgaat in identiteiten, tautologieën ziet geen identiteit tussen oorzaak en gevolg. Het veroorzakingproces is slechts fenomenaal en uit elementen samengesteld.

De wetenschapsindeling van Hume.

Wetenschap ontstaat uit universele en noodzakelijke beginselen. Gevolg:

(i) de mathesis is zo 'n wetenschap (die, in Hume's fenomenisme, geen echte verrechtvaardiging vindt; doch hier is hij inconsequent);

de andere wetenschappen leveren ons geen universele en noodzakelijke stellingen op: alleen door ons ordenend bewustzijn, door herhaling en gewoonte, gecombineerde 'elementen; die wij gelijkenismatig, samenhangend of causaal verbonden 'achten' (interpreteren). Geen wonder dat men Hume 'n sceptieker heeft geheten!

Ethiek en politiek is gesteund op gevoel: wanneer 'n daad, privé of publiek, bij de toeschouwer sympathie en instemming wekt, is zij 'goed'.

Doch men mispakte zich niet: in 1754/1763 verschijnt z' n *History of Enland from the invasion of Julius Caesar*, die hem van 'n ongelezen, ja, geschuwd schrijver 'n gevierd man maakt, die, in 1763, als ambassade-secretaris te Parijs 'n modesucces werd. De 'haute société française' wilde de historicus Hume op al haar recepties en in al haar theaterloges: "la haute aristocratie, fêta Hume; les grandes dames n' étaient satisfaites que si elles pouvaient montrer 'le gros David'". (E. Lenoble, *Hume*, in *Dict. Prat. des conaiss. relig.*, Paris, 1926, III, p. 822). Het Engelse effectivisme,

a1) zonder a-priorische basis (geen innatisme) en

a2) zonder echte zintuiglijke basis (de causaliteit is 'n associatie!),

blijft, niettemin, én in de ethiek én in de polis in zuiver deterministische zin gehandhaafd: alle menselijke daden zijn genoodzaakte daden!

Het is universeel erkend dat, bij alle volken en gedurende alle eeuwen, de menselijke daden 'n grote eenvormigheid vertonen: de (menselijke) 'natuur' - steeds het basiswoord in deze naturalistische of fysieke eeuw - wijkt niet af, tot nog toe van haar beginselen en dezelfde beweegredenen veroorzaken steeds dezelfde gedragsvormen. Ambitie, gierigheid, eigenliefde, ijdelheid, ook vriendschap, edelmoedigheid, vaderlandsliefde -. allemaal driften - blijven dezelfde en veroorzaken dezelfde gevolgen, de historische feiten! Niets nieuws! Niets singuliers! Alleen één grote demonstratie van 'n invariante en universele menselijke natuur. Dat is precies het 'nut' (!) van de geschiedenis.

De gewone voorkritisch-analytische mens ziet slechts onregelmatigheden in de historische feiten

de 'filosofen' laten zich ook wel eerst aan die oppervlakkige indruk vangen, doch, analyserend, zien ze in dat iedere oorzaak steeds diezelfde gevolgen bij de mensen en hun gedrag te zien gaf. De menselijke wil wordt door wetten geregeerd zoals de buitenmenselijke natuur.

Fysische noodzaak (wetmatigheid) en ethisch politieke noodzaak ('moral laws') zijn twee verschillende namen, doch de natuur ervan is identisch: met Hobbes en Spinoza, als wegbereiders inzake absoluut determinisme inzake ethiek en politiek (geschiedenis), is Hume én de stichter van de menswetenschap als 'empirische' (Comte zal zeggen 'positieve') wetenschap én de stichter van de 'empirische' geschiedschrijving. Vergelijk dit met Vico (blz. 108vv.: filologische methode) en ge ziet het enorme verschil tussen Vico's Geesteswetenschap en Hume's (menselijke -) natuurwetenschap (vgl. Descartes (blz. 82vv. supra).

Besluit: "In z' n opzet wil (Hume) niet aan filosofie (of zelfs 'aan metafysiek) verzaken, doch aan deze wetenschap 'n andere richting en 'n ander object geven, ze van uitzichtloze bespiegelingen afwenden en ze stoelen op het stevige en feitgetrouwe terrein van de ervaring". (A. Wéber, *Hist. d.l. ph.*, Paris, 1914, p. 384).

Geestverwant van Hume was A. Smith, de stichter der economische wetenschap (zie hoger).

De nawerking van Hume.

J. Halleux, *Les principes du positivisme contemporain* (Exposé et critique), Louvain, 1895, p. 77:

“David Hume en I. Kant legden de grondslagen (van het positivisme). Auguste Comte bezorgde het z’ n definitieve inrichting. Herbert Spencer en Stuart Mill, in Engeland. Littré en Taine, in Frankrijk, waren er, in zijn spoor, de schitterendste vertegenwoordigers van”. Joh. Fischl, *Materialismus und Positivismus der Gegenwart* (Ein Beitrag zur Aussprache über die Weltanschauung des modernen Menschen), Graz/ Wien/ Altötting, 1953, S. 125:

“Het Positivisme zette, rond het midden der XIX-de eeuw, ‘n beweging in gang, die tot ‘n algehele omvorming der natuurwetenschap en filosofie leidde. Z’ n invloed was zo diepgaande dat wij nog heden in z’ n ban staan. Historisch gezien gaat het Positivisme op Locke en Hume terug; is de zintuiglijke ervaring de enige bron van onze ganse wetenschap, dan behoren wij al wat niet meer tot die ervaring herleidbaar is, uit de zuivere wetenschap uit te bannen. Dat geldt voor de ganse metafysiek. Zo is Hume de vader van het positivisme. Doch,

terwijl Hume zich nog met het uitbannen der metafysiek vergenoegde

wil het moderne Positivisme precies die wetenschappelijke methode blootleggen, met dewelke wij, uit de waargenomen verschijnselen, ‘n stevige, ervaringswetenschap kunnen opbouwen: het verandert van ‘Negativisme’ (d.i. Hume’s afwijzing der metafysiek) in ‘n werkelijk ‘Positivisme’ (d.i. opbouw der wetenschap)”.

De positivistische triade.

Halleux zegt dat de positieve filosofie de systematisering is van de positieve denkwijze, die, d.m.v. ‘n positieve methode, tot positieve kennis voert (o.c., 10). De positivist splitst de denkwijzen op in twee:

de speculatieve, die als object abstracte begrippen (d.i. algemene waarheden) analyseert, d.m.v. reflexie en redenering;

de positieve, die ‘n waarheid maar voor zeker aanneemt, voor zover zij in de feiten haar toepassing vindt (inductieve methode, die op particuliere en universele waarheden stoot).

Als filosofie is het positivisme erg exclusief: “Er is slechts gerechtigde zekerheid voor zover zij zich op de feiten steunt. Ziedaar het beginsel door Bacon geformuleerd, door A. Comte als grondslag van z’ n theorieën gelegd en als inspiratiebron opgevat door ieder positivistisch filosoof”. (o.c.,26).

Karakteristiek van het positivisme.

Kenniskritiek: alleen inductieve zintuiglijke ervaring is wetenschappelijk (empirisme), ja, sensisme);

(b)1 De analyse der feiten geeft slechts singuliere feiten te zien (nominalisme);

(b)2 het object, bereikbaar voor de zintuigen, is de natuur (naturalisme), die mechanisch verklaarbaar is (mechanisme); buiten- of bovennatuurlijke ‘fenomenen’ zijn per definitie onwetenschappelijk (ziel, bewustzijn, metafysiek) en onduidelijk (agnosticisme: onkenbaarheidsgeloof);

(b)3 beweging en niets dan dat tonen de feiten (mobilisme);

HW 170

Er zijn geen 'absolute' of 'onveranderlijke' wezenheden, waarden, normen (relativisme, ja, nihilisme (d.i. het radicale in twijfel trekken van de metafysische ideeën, idealen en waarden)).

A. Comte (1798/1857). Vader, te Montpellier, was monarchist; moeder vurig katholiek. Schitterende studies, letterkundig en wetenschappelijk. 1818: ontmoeting met Saint-Simon (1760/1824), leerling van d' Alembert (Encyclopédie) - Saint-Simon was étatist, d.i. staats-socialist. - Na de breuk geeft hij cursus in 'positieve' filosofie, doch, 1826, krijgt hij 'n aanval van krankzinnigheid en wordt bij de beroemde Esquirol opgesloten. Hersteld komt hij op de Ecole polytechnique, waar hij later uitgesloten wordt en in miserie belandt (Littré en vrienden geven hem "une subside positiviste"!).

Cours de philosophie positive (I/VI, 1830/1242).

De kenniskritiek, zo typisch voor het empirisme, krijgt, in de geest van de XIX-de eeuw, die het histori(cis)misme kent, de ontdekking van de geschiedenis, anders dan Hume of Voltaire, romantischer, alsook het evolutionisme (Darwin), bij Comte, 'n cultuur- en vooral kennishistorische vorm. Comte ziet z' n tijd als 'n confrontatie tussen 'n theologisch-militaire maatschappelijke orde, die wegsterft, en 'n wetenschappelijk-industriële orde, die opkomt.

Basisgedachte: de menselijke eenheid! De soort 'mens' is één, overal aan hetzelfde historisch proces onderworpen, bepaald door dezelfde sociale wetten, gericht op 'n eenvormige toekomst (vgl. Hume's determinisme):

Gevolg: 'la loi des trois états' (de wet van de drie stadia):

het theologisch stadium: kinderstadium, dat in alles 'bezielde wezens ziet en dat drie onderstadia kent (fetisjisme wat, later, 'animisme' geheten wordt; polytheïsme; monotheïsme); cognitief achterlijk, is dit stadium erg sociaal: de religie bindt allen samen tot 'n sociale eenheid;

het metafysisch stadium: jeugdstadium, dat, achter de fenomenen geen 'wezens' meer zoekt, doch 'begrippen' die 'n natuur in de fenomenen weergeeft, die actief is; - werd de gemeenschap in het theologisch stadium beheerst door theologen en militairen, de metafysische wordt beheerst door metafysiekers en juristen; zij is, sociaal, eerder anarchistisch;

het positief stadium: men verzaakt aan 'absolute' kennis (hang der twee eerste stadia) om slechts 'positieve', d.i. relatieve, doch wetenschappelijke kennis te verwerven (sciëntisme); de leidende klassen of creatieve voorhoede is nu de wetenschappers en de industriëlen.

Wetenschapsindeling. Comte onderscheidt zes basiswetenschappen:

De mathesis - hijzelf was mathematicus-, het algemene instrument van wetenschap;

daarna volgen, volgens afnemende algemeenheid doch groeiende ingewikkeldheid, astronomie, fysiek, chemie, fysiologie; in zijn tijd is er één bij uit te werken de sociale fysiek of sociologie.

Comte is geen reductionist: iedere complexere wetenschap is wel afhankelijk van de minder complexe, doch b.v. de organische feiten, hoe afhankelijk ook van de fysisch-chemische feiten en hun wetmatigheid, zijn toch hoger door 'n onherleidbaar karakter, 'le consensus vital'.

Besluit: als Hume nam Comte als associatiewetten, die de betrekkingen der feiten beheersen de gelijkenis en de opeenvolging aan.- Toegepast op de sociologie geeft dit de sociale statica, die de sociale orde bestudeert, en de sociale dynamica, die de sociale vooruitgang tot object heeft. Zo voor dit laatste behoort de positieve mentaliteit te worden verspreid, door de opvoeding van het proletariaat, de enige klasse die niet door de theologisch-metafysische geest is bedorven. De crisis, sedert 1789, veroorzaakt door de nutteloze strijd tussen behoudsgezinden en progressieven, zal zo ophouden.

Nawerking.- Tot op heden diepgaande. Vooral, in eenheid met de Kantiaanse kritische filosofie, heeft Comte de epistemologie (wetenschapsleer) sterk bevorderd (sciëntistiek).

Rond 1880 ontstaat echter 'n verengd positivisme, het 'sciëntisme', dat, in Frankrijk, de reactie van

het Bergsoniaans vitalisme en

het existentialisme zal uitlokken en, zelfs

het structuralisme, dat aan het positivisme verwijt de (sociale) werkelijkheid te herleiden tot 'natuur' (zonder de taal en haar structuren). -

Toch blijft het positivisme, naast Hegels systeem (dialectisch), het systeem, dat echt filosofische geest ademt en heeft het de menswetenschappen - inzonderheid de sociale - beslissend bevorderd en beïnvloed, ja, tot 'sociologisme', (d.i. die ideologie die de grenzen van de sociologische methode overschrijdend, de mens tot de sociale en intersubjectieve dimensie herleidt), aanleiding gegeven.

E. Taine (1828/1893); E. Renan (1823/1892) met z' n *Vie de Jésus* (1863);- de Gobineau (1816/1882), *Sur l' inégalité des races* (1853/1855), de rassenfilosofie (H. Chamberlain (1855/1927: Arische filosofie; A. Rosenberg (1893/1946: *Der Mythos des 20. Jahrhunderts*, bijbel van het Nationaal-Socialisme)); - J. Stuart Mill (1806/1873: voleinder van Hume' s empirisme, nevens de Comtianen in Engeland); - C. Opzoomer (1821/1892): even zovele Comtianen.

Tweede Comtisme; rond 1844 komt Comte, gescheiden van z' n vrouw, in aanraking met Clotilde de Vaux (zeventien jaar jonger dan hij), op wie hij stralend verliefd wordt, doch die, 'n jaar later, sterft: vanaf die datum

sticht Comte de positivistische religie, sterk sentimenteel en altruïstisch ('Vis pour autrui'), gecentreerd rondom die gestorven juffrouw, doch met drie thema' s, 'Le grand Fétiche', de aarde, waaruit 'Le grand Etre' de mensheid, is voortgekomen en die zich zelf situeert in 'le Grand Milieu', het heelal en z' n ruimte, allemaal object van cultus;

ook verliest hij zich in 'n toekomstutopie, waarvan Littré zegt 'cette triste décadence d' un grand esprit' (die niet zonder grootheidswaan was). Van deze religieus-utopische fase leeft een cultus nog voort in Brazilië.

Het logisch empirisme.

L Vax, L'empirisme logique (De Bertrand Russel à Nelson Goodman), Paris, 1970, geeft 'n overzicht:

Het Logisch Atomisme waaraan *G. Nuchelmans, Overzicht van de analytische wijsbegeerte*, Utrecht/ Antwerpen, 1969, blz. 61/129, de namen van G. Moore, B. Russell (de vader van het logisch atomisme stricto sensu), *L. Wittgenstein (Tractatus logico-philosophicus)*, Broad, Stebbing, Wisdom, Ramsey e.a. verbindt: zij allen vertegenwoordigen de eerste fase van de zgn. analytische (versta: taal- en logica-analytische filosofie; inderdaad, de naam en het benoemde (dat waaraan men de naam toekent) en de in de taal gebruikte begrippen, oordelen en redeneringen staan centraal in dit empirisme van de School van Cambridge, waar Moore, Russell en Wittgenstein, alle drie nauw verbonden aan het Trinity College, rond 1900 tegen Spinozisme en Hegelianisme opkomen d m.v. taalanalyse;

Moore verdedigt analyserend de omgangstaal en de niet-artificiële taal (en het gewone mensenverstand)

B. Russell, met Wittgenstein, analyseert de wetenschappelijke, logisch-mathematische taal;

het Logisch. of Neo- of Taalpositivisme van de Wiener Kreis:

1) in de twintigerjaren voorbereid, **2)** ontplooit de Wenerkring zich tussen 1930 en 1936, **3)** om daarna uiteen te vallen;

De naam Positivisme is wat misleidend, want Comte heeft niet zo sterk ingewerkt, rechtstreeks: de Wenerkring is 'n fusie van

Engels empirisme, van Ockham tot Russell, en **(ii)** de mathematisch-logische traditie, van Leibniz (en zelfs Desartes, met z'n mathesis universalis) tot Poincaré en Duhem; hij onderhoudt betrekkingen met

1) de Cambridge-taalanalytiekers (hierboven), **2)** de merkwaardige Poolse School (Kotarbinski, Łukasiewicz, Lesniewski, Tarski) en met **3)** Hans Reichenbach Berliner Kreis); wereldcongressen werden gehouden: het eerste had plaats te Parijs (1935). Al deze groepen hadden gemeen

de afkeer voor 'onzindelijk' taalgebruik (de filosofen gebruiken termen en voeren redeneringen uit die kant noch wal raken),

de strenge zin voor wetenschap (sciëntistiek); vooral de logistiek, pas opgekomen, speelt 'n grote rol, al of niet verbonden met de mathesis, ook aan grondige expansie toe;

Uitweiding: de logistiek (symbolische logica, calculus)

(1) ontstaat ± 1847: de Engelse wiskundige G. Boole (1815/1864) geeft 'n logische algebra uit, alsook A. de Morgan (1806/1878); - begrippen, oordelen (proposities) worden als algebraïsche bewerkingen van symbolen uitgewerkt;

B. Peirce (1809/1880) en E. Schröder (1841/1902) ontwikkelen, later, 'n klassenalgebra en 'n propositie- of uitsprakenalgebra, parallel aan Boole en de Morgan; dit is nog steeds de oudere logica, maar gealgebraïseerd;

einde XIX-de eeuw herstichten G. Frege (1848/1925), G. Peano (1858/1932), E. Schröder (supra) de Aristotelische logica en doen de eigenlijke logistiek ontstaan; hun werk wordt bekroond door het monumentale A. Whitehead (1861/1947)/

Bertr. Russell, *Principia mathematica* (1910/1913), dat de logica van Aristoteles en de stoa formaliseert (d.i. axiomatisch-deductief opbouwt, zowat in de stijl van Euklides' meetkunde, maar nog strenger); de beste naam is dan ook geformaliseerde logica of logistiek; bij Whitehead en Russell wordt de gehele wiskunde geformaliseerd als 'n onderdeel van de logistiek ('n wens van de logicisten inzake wiskunde);

Rond 1920 begint 'n, derde periode:
niet-Aristotelische en niet-stoïsche inzichten worden geformaliseerd;

de metalogica (beter: metalogistiek) ontstaat: het grondslagenonderzoek inzake logistiek is a.h.w. 'n logistiek van de logistiek zelf (metataal is taal over de taal waarin o.m. de modeltheorie 'n rol speelt;

rond 1950 ontstaat de applicatieve of toegepaste logistiek:

de computerkunde (informatica), **2)** de linguïstiek: **3)** de neurologie, enz. geven aanleiding tot wat *D. Nauta, Logica en model*, Bussum, 1970, blz. 25, heet 'een stormachtige ontwikkeling'; vgl. ook *H. Scholz, Abrisz der Geschichte der Logik*, Freiburg/ München, 1931-1, 1959-2 (*Fr.: Esquisse d' une histoire de la logique*, Paris, 1968, pp. 80ss. (Leibniz, de logistiek); R. Feys, *Resultaten en mogelijkheden van de geformaliseerde logica*, in *Tijdschr. v. Phil.*, 12 (1950): 2, blz. 227/244;

Hoofdfiguren: Rudolf Carnap (1891/1970), M.Schlick (1882/1951, vermoord door 'n krankzinnig student), O.Neurath (1882/1945), H. Hahn (1880/1934); de Wenerkring viel, zoals gezegd, na 1936, vooral na de Anschluss van Oostenrijk bij Nazi-Duitsland in 1938, uiteen: de meeste aanhangers gingen naar de Angelsaksische landen; maar het Neo-Positivisme kreeg invloed in de USA, Scandinavië, Nederland, ook wel Frankrijk (Rougier, Boll); in de USA zijn, benevens Reichenbach, Carnap, Hempel, ook autochtonen als Nagel, Quine, Goodman invloedrijk (zij versoepelen het neo-positivisme o.m. vanuit hun eigen traditie die op C.S. Peirce teruggaat);

R. Carnap

vertrok van 'n extreem positivisme, dat, aansluitend aan de logistiek (*Principia mathematica*), die exacte logicavorm opvatte als de (overigens kunstmatige) taal én van de wiskunde én van de ervaringswetenschappen; met definitieve uitsluiting van de theologie en de metafysiek (*Logische Syntax der Welt*); wetenschap immers is eerst 'n verzameling protocoluitspraken (eenvoudige vaststellingen), die, dan, in liefst logistisch-mathematische taal 'betekenis' krijgen

later, onder' Tarski 's invloed (School van Warschau), kreeg Carnap oog, behalve voor de syntaxis, voor de semantiek, die het teken in z 'n betrekking tot het object bestudeert, en zelfs voor de pragmatiek (het teken als instrument van communicatie (spreker/ hoorder)); de drie aspecten samen heten 'semiotiek': filosofie wordt dan, i.p.v. syntaxis, semiotische analyse van de wetenschapstaal en zelfs van de gewone taal. Dit is 'n verbreed neo-positivisme. Vgl. p. 185 infra.

Opm.-- I.M. Bochenski, *Wijsgerige methoden in de moderne wetenschap*, Utrecht / Antwerpen, 1961 (// Dt *Die zeitgenössischen Denkmethoden*), blz. 45/124, geeft 'n solide uiteenzetting van de verschillende aspecten van de 'semiotische' of taalanalytische methoden (vooral blz. 47vv.: algemene rechtvaardiging van de taalanalyse).

(iii) De School van Oxford is de derde golf van taalanalyse: deze herinnert het meest aan de hoger genoemde Moore en wordt 'filosofie van de gewone taal' geheten.

Vaak worden de vertegenwoordigers ervan - de latere Wittgenstein, Ryle, Austin, Strawson e.a. - als de taalanalytiekers bij uitstek beschouwd. Vooral is het begrip 'analyse' verbreedt t.o.v. de twee vorige scholen (Cambridge en Wenerkring), nl. in Moore's zin vooral. Vgl. Nuchelmans, o.c., 168/234, voor meer uitleg.

Besluit

"De fenomenologisch gezinde onderzoekers - Bochenski bedoelt de intentionele fenomenologen stijl Husserl, die geloven dat de analyse van 'n woord of 'n zin 'het wezen raakt in z 'n echte denkinhoudelijke aard (de idea van Platon) - nemen aan dat de axioma's van de logistiek door 'n geestelijk inzicht - zoiets als 'n wezens-schouw - verifieerbaar zijn.

De empiristen, daarentegen, houden dergelijke uitspraken voor 'ledig' - weliswaar niet helemaal voor 'zinloos' - nl. de 'zin' of 'betekenis' (idea) van Husserl en de fenomenologen is hier bedoeld door de empiristen -, maar toch voor onafhankelijk van de algemene regels voor het semantisch zinvolle". (Bochenski, o.c., 80). M.a.w. de antieke en middeleeuwse discussie tussen Protosofistiek (nominalisme) en Socratiek (begripsrealisme) - zie hoger blz. 13 (universaliënkwestie), blz. 18/19 (Laat midden-eeuws nominalisme (Ockham e.a.) - duurt tot op heden voort.

"Hoe men (die moderne universaliënkwestie) ook theoretisch motiveren moge, in ieder geval blijft tegenwoordig het feit bestaan dat (de) logistische uitspraken - men denke aan de mathematische logica en haar geformaliseerde teksten - zintuiglijk (d.i. empirisch) niet te verifiëren zijn; hierin ligt 'n fundamenteel onderscheid tussen

de huidige methodologie en

de oudere inzichten van Mill en Comte (ibid., 80).

Nochtans moet daar één aanmerking op gegeven worden

akkoord, de formules van 'n axiomatisch systeem zijn op zich teken- of symbolenreeksen, aaneengeregen volgens spelregels, uitgaande van axiomata, waaruit men methodisch streng deduceert

doch zij zijn modeltheoretisch, d.w.z. op gegeven moment zijn zij toepasselijk hetzij op andere symbolen en hun combinaties hetzij - vooral - de empirisch bestaande werkelijkheden: heeft men niet eerst de vierdimensionale meetkunde 'a-priorisch', d.i. axiomatisch, geconstrueerd - als 'n soort 1) beregeld en 2) methodisch symbolenspel - om op zekere dag in de fysica op werkelijkheden te stoten die precies door die zgn. zinledige, versta 'voorlopig ontoepasselijke', formules begrijpelijk werden (Einstein's ruimte)?

Hier zij voor de laatste maal verwezen naar Platons lemmatisch-analytische methode: is er iets meer Platonisch dan de streng beregelde en methodische deductieve ‘analyse’ van de betrekkingen tussen ‘symbolen’ (versta: mogelijke ideeën, denkinhouden)? Het lemma is precies dat ‘ledige’ van de empiristen: men weet echt niet wat men manipuleert op logistische wijze, doch men doet alsof het voor bewerkingen die steeds betrekkingen zijn, vatbaar is. Wel, zoiets zou Platon ‘n idea geheten hebben! Vgl. C. van Peursen, *Fenomenologie en analytische filosofie*, Hilversum/ Amsterdam, 1968; vgl. ook Bochenski, o.c., blz. 27vv. (*De fenomenologische methode*).

(2). De Schotse Filosofie.

Tegenstanders van Hume’s kenniskritiek (en het metafysiek-loochenende scepticisme erin) waren de Common-Sensefilosofen, die van ‘het gezonde verstand’ van de mensen uitgingen, - precies dat wat Hume ‘bewustzijn’ heette en verraderlijk vond.

Voorloper: Cl. Buffior SJ, *Traité des premières vérités* (1717).
Hoofdvertegenwoordiger: Th. Reid (1710/1796), *An Inquiry into the Human mind on the Princinles of Common Sense* (1764).

Voor alle wijsgerige of wetenschappelijke bewustwording en nog steeds zonder die, bezit het gezonde verstand, zonder rationalisme, inzichten die ‘n immediaat (blz.71, 79, hoger) vatten van de werkelijkheid buiten de bewustzijnsinnerlijkheid tonen. Drie types zijn onderscheidbaar:

a-priorische waarheden (als: ‘driemaal drie is negen’);

posteriorische of empirische waarheden (b.v. ‘geel verschilt van rood’)

fundamentele contingenties (feitelijkheden) - en deze tasten de basis van het hele Moderne rationalisme als consciëntialisme (immanentisme dat mediaat is inzake ervaring en waarneming) aan - :

a/ het werkelijke (van het ik en z’ n gesloten bewustzijn onafhankelijke) bestaan van het duidelijk waargenomene (‘wij zien hier voor onze ogen dat die man daar voorbijgaat’) of het duidelijk herinnerde (‘ik herinner me waarachtig heel goed hoe hij daar kwaad op werd!’);

b/ het werkelijke bestaan van de eigen veranderlijke bewustzijnsinhouden (‘ik ben treurig’; ‘ik ga dit onmiddellijk doen’), doch ook van de eigen ik-identiteit, die onveranderlijk blijft, doorheen de stroom van de bewustzijnsinhouden (‘ik ben wel - veel veranderd, doch ik ben nog steeds die ik ben!’), vooral het ik als bron van beslissingen (‘ik heb het op mijn geweten en dat knaagt mij’);

c/ het werkelijke, van mijn bewustzijn en z’ n actuele of verleden inhouden onafhankelijke, bestaan van tendensen, die, op hun beurt, met mij communiceren, niet doorheen het kijkgat van ‘n redenering die, doorheen mijn lichaam (en vooral het spreken), tot mijn ik besluit, doch immediaat mij wetend en aanvoelend (ja, telepathisch mij ‘voelend’). Zo verdedigden de ‘Schotten’ ook de ethiek.- Andere vertegenwoordigers: Oswald; J. Beattie (1735/1803): *Theory of the Language* (1778): D. Steward (1753/1828), die goede psychologen waren, maar in metafysiek niet sterk.

Nawerking.

De Schotse filosofie heeft ingewerkt op F. Jacobi, de stichter van de Duitse Glaubensphilosophie, die de immediate of onmiddellijke zekerheid van het werkelijke bestaan van

de buitenwereld rondom ons

de zgn. bovenzinnelijke wereld inbegrepen staande hield en die nadruk legde op de taal als voor de rede der rationalisten aanwezig en als aanwezig in Gods openbaring die zich, talig en taalstichtend, tot ons richt. - Th. Brown (+1820), J. Mackintosh (+1832) zijn ook te vermelden.

De Franse Lumières. (176/213)

“Zoals de nationale geest van de Engelsen ‘n neiging tot materialisme verraaft, zo was de lievelingsfilosofie der Fransen blijkbaar oorspronkelijk de Sceptis. (...) Zo machtig bleef de invloed der septische richting (...) dat nog, onder de materialisten van de XVIII-de eeuw, zelfs diegenen, die men de extreemste en besliste in volle graad heet, van de gesloten systematiek van ‘n Hobbes ver verwijderd zijn en hun materialisme bijna slechts schijnen te gebruiken om d.m.v. hem het religieuze geloof schaakmat te zetten”. (A. Lange, *Gesch. d. Mat.*, Leipzig, I, 397).

Wat Lange zegt, blijkt, bij nader onderzoek, waar, maar eenzijdig: om de XVIII-de eeuw in Frankrijk te begrijpen - en men begrijpt ze maar, indien men ze op de Franse Revolutie ziet uitmonden -, behoort men *F. Engels* te beluisteren, waar hij, in z ‘n *Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie*, I, halverwege, schrijft:

“Zoals de bourgeoisie, door de grootindustrie, de concurrentie en de wereldmarkt, alle oude en eerbiedwaardige instellingen praktisch vervluchtigt, zo doet deze dialectische filosofie - Engels spreekt over Hegels dialectiek als zuiver mobilisme, d.i. ‘n denken dat alles in beweging ziet (Vgl. hoger blz. 151) - alle voorstellingen van definitieve absolute waarheid en eraan beantwoordende absolute mensheidstoestanden in rook opgaan.

Voor die filosofie bestaat niets definitiefs, absoluuts, heiligs: zij toont van alles en aan alles de vergankelijkheid en niets bestaat voor haar tenzij het ononderbroken proces van worden en vergaan, van eindeloos opstijgen van het lagere naar het hogere, waarvan zij zelf in de denkende hersenpan de blote weerschijn is.

Wel heeft zij ‘n conservatieve zijde: zij erkent de rechtvaardiging van bepaalde kennis- en maatschappijstadia binnen hun tijd en omstandigheden, maar ook slechts zo ver. Het conservatisme van deze zienswijze is betrekkelijk; haar revolutionair karakter is absoluut, - het enige absolute dat zij laat gelden”.

De reden waarom wij - hoger blz. 147 (Hegelianisme, Marxisme als behorend, volgens het Vub-centrum, tot de Verlichting), 149 (de verrechtvaardiging ervan in de tekst van Arvon over de Heer-Knechtdialectiek en zijn interpretatie ervan) - zo lang de analyse van de heer-knechtdialectiek maakten, komt nu bloot.

K. Marx/ F. Engels, *Die heilige Familie*, 6, zegt nl. over de praktische uitwerking van het leven in Frankrijk, in de XVIII-de eeuw vooral: “Dit leven was gericht op het onmiddellijke nu, op het wereldlijke genot en de wereldlijke belangen, op de aardse wereld. Aan z’ n antitheologische, antimetafysische, z’ n materialistische praxis moesten antitheologische, antimetafysische, materialistische theorieën beantwoorden. De metafysiek had praktisch alle krediet verloren”.

Wat de materialisten Marx en Engel hier beweren, dat had de idealist J.G. Fichte, jaren te voren, reeds duidelijk gezegd: Wat voor ‘n filosofie men kiest, hangt ervan af wat voor mens gij zijt, want ‘n filosofisch systeem is niet ‘n dode huisraad, die men zomaar kan afleggen of aantrekken, naar believen, maar het is bezielde door de ziel van de mens die het huldigt”. (1845).

Dit betekent dat Fichte halverwege verleden eeuw reeds duidelijk de filosofie - wat men nu heet -, ‘relativeerde’ en wel dieptepsychologisch: vanuit de grotendeels onbewuste ziel kiest men het systeem van gedachten dat bij die (on)bewuste ziel past (vgl. de structuralisten, de dieptepsychologen).

Wij zagen - hoger blz. 151 - dat dialectiek ‘n kwestie is van standpunten die, het ene na het andere, elkaar ‘negeren’, d.i. waarde-oordelend relativiseren en dat van telkens nieuwe opduikende standpunten (daarvandaan het eindeloze van de dialectische beweging). Welnu, dat zien wij bij uitstek in Frankrijk aan het werk (zonder de Duitse behoefte om dit proces in ideeën om te zetten, tenzij oppervlakkig).

De secularisering - zie hoger blz. 20/21 - is nu het standpunt, samen met de sociale verhoudingen (die sterk herinneren aan de heer-knechtdialectiek (wat Arvon n.a.v. dat Hegeliaans leerpunt toepasselijk vond op de XVIII-de eeuw, sociaal, politiek en religieus (blz. 149)) dat de Franse ‘denkers’ innemen.

Om dit goed socio-psychologisch. te begrijpen, behoort men uit te gaan van Nietzsche’s beschrijving van het ressentiment.

‘Ressentiment’ is ‘n Frans woord, dat de woordenboeken omschrijven als flauwe nasmaak van ‘n kwaad of ‘n smart die men ooit onderging (se ressentir encore de),

herinnering aan ‘n onrecht met de begeerte het te wreken (ons woord ‘wrok’ is daar dicht bij).

Max Scheler, *Das Ressentiment im Aufbau der Moralen* (in *Vom Umsturz der Werte*, I, 1919, S. 43/236), spreekt van ‘psychische zelfvergiftiging’ met bepaalde oorzaken en gevolgen. Vooral het zich niet onmiddellijk kunnen wreken, het uitstel, is typisch samen met het opkroppende wachten op de wraak (“Wacht maar!”).

Opgekropte wrok, - ziedaar kort en goed de psychologie van het ressentiment; - H. Girard, *La violence et le sacré*, Paris, 1972, heeft ons geleerd dat mimetisme, nabootsing, in de genesis van het geweld ‘n hoofdrol speelt: wanneer te veel begerige wezens voor te weinig begeerlijke objecten zich beginnen te vergelijken (comparatief aspect, dan begint de strijd (competitief aspect) om het bezit

(possessief of bezittelijk aspect) van de te schaarse objecten (schaarste- of economisch aspect). Welnu, men houde rekening met deze vier basisaspecten van het Franse leven, en men verstaat de theorieën en de feiten, die aanleiding geven tot de Franse Revolutie.

Br. Tierney e.a., ed., Great Issues in Western Civilization, II (From the Scientific Revolution through the Cold War), New York, 1967, pp. 73/148, heeft het over de oorsprongen van de Franse Revolutie:

“Het cataclysm bij uitstek in de moderne Europese geschiedenis was de Franse revolutie. Noch Europa noch de rest van de wereld zouden ooit nog dezelfde zijn. Het is niet verwonderlijk dat, bij het nagaan van het doel en het belang van de Franse Revolutie, de duidingen zo uiteenlopend geweest zijn.

Verder is het niet ‘n puur academisch debat: de geschiedenis van Europa en de wereld sinds 1789 is er een geweest van bijna ononderbroken revolutie. Daarom kan ‘n inzicht in de oorsprongen van de Franse Revolutie richtlijnen bieden voor het verstaan van de hedendaagse revoluties”. (o.c., 77).

Stellers stellen zich de vraag: was het

verhongering en wanhoop of gedwarsboomde ambities - wat sprekend gelijkt op het possessief, competitief, comparatief en schaarste - aspect van zo - even? Of nieuwe theorieën? Ofwel waren al deze ‘krachten’ aan het werk tegelijkertijd?

Het antwoord is:

theorieën die de ‘ziel’ niet raken, revolutioneren niet tegen de bestaande orde; verhongering en wanhoop zijn er steeds geweest, maar zij geven slechts in bepaalde omstandigheden tot revolutie aanleiding: op zich zijn zij nooit ‘n revolutie-motief of drijfveer;

zelfs het feit van uit de cultuur en haar voordelen uitgesloten te zijn is nooit op zich revolutie-ontketenend.

Wel bestaan er onderzoeken die wij hier gaan aanhalen, nl. *Abbé A. Barruel, -B Mémoires pour servir à l'histoire du jacobinisme*, Paris, 1974, 2 t., wijt de revolutie aan ‘n drievoudige samenzwering:

a/ de seculariserende (de ongelovigen willen het Christendom uitroeien, - wat geen twijfel overlaat)

b/ de eigenlijk revolutionaire (republikeinen en vrijmetselaars willen de absolute vorst vervangen door ‘n even absolute staatsmacht, doch die in hun kaart speelt, om het vulgair maar juist uit te drukken: hier werkt het possessief element of ‘moment’ (dialectisch), want er is maar één staatsmacht (begeerlijk object) voor meer dan één machtsovernemer (begeerig wezen)),

c/ de anarchische (de Illuminaten, sommige ongelovigen en andere anarchisten willen de ‘nihilistische’ revolutie: niet enkel religie of moraal, doch ook en vooral ieder gezag (antiautoritair aspect) en iedere eigendom in de liberaal-private zin (communistisch aspect) moet vernield worden).

Overzicht. - Men kan de denkers en schrijvers zo ongeveer als volgt overzichtelijk maken:

behalve de reeds genoemde Scholastieker J. Boscovich (blz. 161) en G. Lesage (+1801), bekend indertijd om 'n poging de gravitatie te verklaren, behoren alle namen tot de voorbereiding van de Franse revolutie (behalve wellicht 'n paar secundairen); daarom volgen wij de indeling van Barrou).

***De seculair-antichristelijke tendens:* (179/210)**

F. Voltaire (1694/1778), typisch vertegenwoordiger van de Lumières Overgang

- 1) van optimisme naar pessimisme,
- 2) van indeterminisme naar determinisme (denk aan Spinoza, aan Hume),
- 3) van rationeel naar sceptisch leven en denken,
- 4) van traditioneel geloof (hij werd bij de Jezuïeten opgevoed) naar klassegeloof de 'canaille' (d.i. het gewone volk dat hij verachtte) moest schrik hebben en moest daarom (en daarom alleen) aan 'n God (gendarme) geloven, vooral als beveiliging van het liberaal-private eigendomsrecht; de 'verlichte' middens werden met 'rage' bewerkt tegen de Kerk en Jezus (wie hij het feit dat hij de wereld met twaalf apostelen had bekeerd, kwalijk nam (ressentiment: de vos zegt dat de druiven te groen zijn!)) ;

Merkwaardig is zijn modern-positief-wetenschappelijke historische zin: z' n *Histoire de Charles XII* (1731) is vergelijkbaar met *Hume's History of England* (zie blz. 168 supra) (even goed gedocumenteerd); met dat werk is hij de eerste moderne Frans historicus van blijvende waarde. - Beïnvloed door P. Bayle (zie blz. 107: de atheïstische geschiedopvatting) en met als geestesgenoot P. de Maupertus (1689/1759), 'n Frans deïst, die Newton in Frankrijk bekend maakte (zie blz. 119/120), voerde Voltaire volop Engels-empiristische ideeën in z'n land in, vooral J. Locke, de stichter van de Engelse Verlichting, daar waar hij Descartes en Pascal opzettelijk verkeerd begrijpt en duidt, Newton enggeestig opvat, Leibniz en Spinoza zo goed als niet verstaat of kent maar wel belachelijk maakt (*L. Jules, Voltaire, in Dict. prat. d. conn. rel.*, Paris, 1928, VI, p. 947).

Volgens Barrouel is Voltaire de aanstichter van de seculaire samenzwering en het denkend hoofd erven.

Terloops: andere Anglofiele verlichters behalve Voltaire en de genoemden zijn Montesquieu (1689/1755), wiens *Esprit des lois* (1748) de empiristisch verlichte politieke denkbeelden uit Engeland in Frankrijk invoert (het verlichte vrijheidsbegrip is centraal); La Rochefoucauld (+1680), La Bruyère (*Les 'caractères*, 1687, benadrukt de eigenliefde als motief van alle handelingen; verder twee kenniskritiekers (vgl Hume's kenniskritiek blz. 166vv.): Ch. Bonnet (1720/1793), *Essai analytique des facultés de l' âme, en Vauvenargues* (1715/1747), *Introduction à la connaissance de l' esprit humain*.

Barrouel zegt dat Voltaire zich omgaf met echt talentrijke denkers zoals J.L. d'Alembert (1717/1783), mede-uitgever van de fameuze Encyclopédie, waarvan hij de *Discours préliminaire* (1751) verzorgt; z 'n *Essai sur les éléments de philosophie* is 'n omvorming van het toenmalige sterk opkomende Franse mechanisticistische materialisme tot echt Frans Positivisme (vgl. blz. 169vv.: Comte e.a.).

HW 180

M.b.t. het Franse materialisme zie hoger

blz. 41 (Bacon),

82vv. (Descartes (vrl. 83, 84/85 (materialistische Kartesianen,

98vv. (Hobbes' materialisme en Leviathanleer inzake staatsabsolutisme).

Voor meer preciseringen zie *H. Arvon, L'athéisme*, Paris, 1967, pp. 48/68 (rond 1730, onder de invloed van de bloei der natuurwetenschappen, komt het Franse materialisme van de grond).

R. Desnéprés., Les materialistes français de 1750 à 1800, Paris, 1965, situeert het Franse materialisme tussen 1751 (eerste deel van de Encyclopédie) en 1802 (Le Génie du Christianisme, zinnebeeld van het religieuze réveil) en maakt indirect duidelijk waarom het Prepositivisme van d'Alembert, in die sfeer, kon rijpen:

‘thesis’ zijn de traditionele religieuze waarden

‘antithesis’ is de negatie ervan,

‘synthesis’ de materialistische maatschappij, die, op resten van het verleden, ‘n wetenschappelijke uitwerking van de idealen van vrijheid, gelijkheid en broederlijkheid zal bereiken. (o.c., 7).

De antithesis is grondig:

behalve de God van het Christendom, wordt

ook de ‘God’ van het Pantheïsme (men denke aan de Cartesiaan Spinoza en z’n zeer grote invloed op de ganse Europese XVIII-de eeuw) en

de ‘Maître Horloger’ van Descartes en van de Deïsten (die de lichamen van het heelal met ‘n tik in beweging zet) op radicaal atheïstische wijze ‘genegeerd’ (o.c.,11).

“Gezamenlijk genomen verwerpen de Franse materialisten zowel Deïsme als Pantheïsme. Zij zijn atheïsten. En, in de ideeëngeschiedenis, ligt hun oorspronkelijkheid voor ‘n groot deel aan hun militant atheïsme”. (o.c., 11).

M.a.w. de naam ‘materialisme’ moet geen illusies wekken: Arvon behandelt te recht zo’ n materialisme in z’n werkje over atheïsme! Het werk van Desné is dan ook duidelijk in z’n overzicht:

de afrekening met God, de onsterfelijke ziel en de religie gaan voorop als terreineffening;

de rehabilitatie van de ‘natuur’ (naturalisme, fysicisme is ‘n hoofdtrek) als almachtige, voortdurend zich bewegende, ja, levende en denkende materie, die zowel goed en heil als kwaad en onheil in zich bergt (tweesnedigheid) volgt;

(iii)a de rehabilitatie van de mens, verlengstuk van die van de ‘Natuur’ (met hoofdletter te schrijven!), bevat de nadruk op zintuiglijke ervaring, oprijzend uit de ‘Natuur’ en uit zich ontwikkelend ‘reflexie’, - beide instrumenten van geluk, dat, echter, door deugd of ondeugd heen moet gaan;

(iii)b de rehabilitatie van de maatschappij is de kroon op het werk van het militante atheïsme: ‘éduquer’ (Barth legde de nadruk op het feit dat de ‘absolute’ mens bezeten is van ‘vormgeving’: blz. 158 supra), ‘réformer’ (steeds dat rationeel-artificiële ‘vormgeven’) en vooral ‘transformer’ (de sterkste graad van ‘negatie’ en hervorming).

Een van de meest snedige woordvoerders van het agressieve atheïstisch materialisme en positivisme - beide lopen voortdurend ineen - 'is 'n man die nooit vernoemd wordt in 'deftige' boeken over cultuur- en ideeëngeschiedenis, *Le marquis de Sade* (1740/1814), die, om reden van z' n onzedelijke (versta: seksuele en agressieve) schandalen, meer dan zevenentwintig jaren in verschillende gevangenissen doorbracht, maar werken schreef die, hoewel door Kerken en staten streng geweerd en vervolgd, overal gelezen en doorgegeven (en telkens weer in het geheim gedrukt, vooral in luxe-uitgaven) werden en die volgende lijst van **1)** waardeerders, **2)** beïnvloeden, **3)** ontleders kan voorleggen, die veelzeggend is:

Sainte-Beuve, Baudelaire en Swinburne,

Lamartine, Barbey d'Aurevilly, Lautréamont,- Dostoïevski, Kafka,

H. Heine, J. Paulhan, N. Blanchot, M.Nadeau, last but not least S. de Beauvoir, de existentialiste en Sartriane; meer nog: G.Apollinaire en de Surrealisten over het algemeen deden veel om hem te rehabiliteren. Welnu, luister even naar 'n paar uittreksels, die perfect de XVIII-d' eeuwse sfeer weergeven:

“Mes amies, nous dit la Durand, plus on étudie la nature, plus on lui arrache ses secrets, mieux on connaît son énergie, et plus on se persuade de l'inutilité d' un Dieu. L'érection de cette idole est, de toutes les chimères, la plus odieuse, la plus ridicule, la plus dangereuse, la plus méprisable. Cette fable indigne, née chez tous les hommes de la crainte et de l'espoir, est le dernier effet de la folie humaine. Encore une fois, c' est méconnaître la Nature que de lui supposer un auteur, c'est s' aveugler sur tous les effets de cette Première Puissance, que d 'en admettre une qui la dirige”. (R. Desne, o.c., 88/89).

En luister naar deze tekst, die nihilistisch is in de zuivere Frans-materialistische stijl (Nietzsche, Heidegger, met hun oude-juffrouwenklachten -, over 'nihilisme', zijn daar niets bij):

“Herhalen wij onophoudelijk: nooit zal 'n 'wijze' natie op het idee komen de moord als misdaad te veroordelen. Opdat moord een misdaad zou zijn, zou men de mogelijkheid van vernietiging moeten aannemen; en wij zagen zo-even dat dit onaanvaardbaar is. Ik herhaal: moord is slechts 'n vormverandering, waarbij nog de wet van de rijken (planten, dieren, mensen) noch de wet van de natuur ook maar iets verliezen, doch waarbij beide wetten, integendeel, enorm winnen.

Waarom, dus, 'n mens straffen omdat hij wat vroeger aan de natuurelementen teruggegeven heeft - nl. door iemand te vermoorden vervroegt de misdadiger het verrottingsproces van z' n lichaam - 'n portie materie - 'n mens, net als alle natuurlichamen, is materialistisch gezien 'n portie 'materie', meer niet - portie materie, die toch noodzakelijkerwijze tot de natuurelementen terugkeert en die zij gebruiken, zodra zij tot hen teruggekeerd is, om er nieuwe vormen uit samen te stellen? Is 'n vlieg meer waard dan 'n pasja of 'n kapucijnmonnik?”. (o.c., 237).

Opm. - Voor 'n katholieke maar grondige studie van zowel het mechanisticische als het dialectische materialisme als materialisme dat zich afzet tegen de klassieke metafysiek, door Patristiek en Scholastiek gehuldigd, zie *J. Fischl, Materialismus und Positivismus der Gegenwart (Ein Beitrage zur Aussprache über die Weltanschauung des modernen Menschen)*, Graz, 1953).

De 'theologische' wegbereiders zijn *D. Strausz* (1808/1874) (*Das Leben Jesu*, Tübingen, 1835, was 'n materialistische bestseller in Duitsland, waar in de Hegeliaanse dialectiek exegetisch werd toegepast) en *L. Feuerbach*, (1804/1872), eveneens Hegeliaans-materialistisch dialectieker. *K. Vogt*, *J. Moleschott*, *L. Büchner* (reeds aangehaald supra blz. 125) zijn de radicale Duitse materialisten.

Max Stirner (1806/1856) heeft met z'n *Der Einzige und sein Eigentum*, Leipzig, 1845, de ware Duitse pendant van de Sade geschreven, doch opbouwender in die zin dat hij vooral de misdaad uitschakelde in haar brutale praktische vorm, doch niet theoretisch: zijn anarchisme was tegelijk:

egoïstisch (vgl. Hobbes' egoïstische menskunde, supra blz. 105) en

nihilistisch: de 'bindingen' van het vrije ik zijn:

God, enerzijds, doch, anderzijds,

(2a) de zeden en

(2b) de wetten van de gemeenschap - wat hem tot de verheerlijking van de misdadiger brengt: "Gij zijt niet zo groot als 'n misdadiger, gij, - misdoet niets!" roept Stirner uit, - iets waarin Nietzsche hem volgt, althans in 'n soort romantisch egoïstisch materialisme - ; verdere 'bindingen' van het vrije individu zijn

(3a) de gemeenschap: Stirner leeft zolang b.v. in het gezin als het hem voordeel bijbrengt en hij werkt niet meer voor z' n ouders, indien hij ergens elders er beter van af geraakt - wat menig jong mens heden niet 'denkt' en 'uitzegt' maar 'doet'!. - ook de door Hegel verafgode

(3b) staat moet het ontgelden: "Daarom zijn wij beiden, de staat en ik, vijanden. Mij, de egoïst, ligt het welzijn van deze menselijke samenleving niet aan het hart. Ik offer haar niets op; ik trek er slechts het nut uit."; ook

de eigendom moet het ontgelden: is eigenaar diegene die de 'macht' bezit dit waar te maken; doch Stirner is geen communist: de communist gelooft nog als 'n naïeveling in het hersenspinsel dat 'gemeenschap' of zoiets heet. Uiteindelijk: Stirner is nihilist in de Heideggeriaanse zin: 'n 'zin' heeft het leven niet; planmatigheid, doelmatigheid, ideaal, dat alles zijn hersenschimmen! En, wanneer men hem opwerpt dat, om boeken te schrijven zoals hij of om gesprekken te voeren, hij mensen moet 'erkennen' dan zegt hij: "*Euch gebrauche ich dazu, weil Ich, - Ohren brauche*".

Van dat egoïstisch materialisme is het dialectisch-historisch materialisme van *K. Marx*, *Lenin* (1870/1924) en al wat uit dat communistische. Anti-anarchistische materialisme is voortgekomen tot en met b.v. *Che Guevarra* en *Fidel castro*, de sociale maar toch niet totale tegenvoeter.

Een ander katholiek werk geeft ons, in grote trekken het vervolg, nl. *J. Parain-Vial, Tendances nouvelles de la philosophie*, Paris, 1978, pp. 9ss. Het eerste deel draagt als titel: “*Après Nietzsche, Marx et Freud*”. Dit betekent dat wij, in Frankrijk, maar gedeeltelijk overal elders, voor de erfenis van de drie grote zgn. ‘kritische’ atheïstische materialisten staan, die wij nu summier schetsen in hun ‘negatie’ van de grote metafysisch-theologische traditie, waarop de beschaving tot nog toe steunde.

S. IJsseling, Retoriek en filosofie, Bilthoven, 1975, blz. 116/118, legt de leessleutel bloot die ons de ‘teksten’ van Marx, Nietzsche en Freud leesbaar maken. De drie hebben, elk op zijn wijze, ons ‘n nieuwe manier van lezen van de filosofische teksten, zwart op witexpressies van de filosofische taalrede of discours (vaak met het Frans ‘discours’ slordig vertaald), bezorgd. Hoe dat? *P. Ricoeur, Le conflit des interprétations (Essais d’herméneutique)*, Paris, 1969, pp. 148/151, zegt het ons:

“De wijsgeer, gevormd in de school van Descartes,

weet dat de dingen (les choses, d.i. de lichamen; vgl. supra blz. 81 (de methodische twijfel, alleen, toegang verschaffend tot het zelfbewustzijn), 86vv. (de taal in het lichaam - machine van de medemens als ‘bewijs’ van zijn zelfbewustzijn)) - dat de lichamelijke dingen, dus, twijfelachtig zijn, dat zij niet zijn zoals zij eruit zien,

doch diezelfde wijsgeer-Cartesiaan twijfelt er niet aan dat het bewustzijn werkelijk is zoals het aan zichzelf verschijnt: in het bewustzijn vallen ‘sens’ (d.i. betekenis) en ‘conscience du sens’ (d.i. zinbewustzijn) zagezegd samen.

Sedert Marx, Nietzsche en Freud twijfelen wij juist daaraan: na de twijfel omtrent het ding-lichaam, is de twijfel omtrent het bewustzijn over ons gevallen”.

Ricoeur legt dan uit dat vele lezers van de drie grote critiekers van het (zelf)-bewustzijn verkeerd lezen: de reden is dat geen van hen ‘n puur sceptieker is (indien zoiets ooit bestaat!); integendeel, gevangen, aldus Ricoeur, in de vooroordelen van hun tijd, hebben zij welbepaalde dogmatische standpunten die hun bewustzijnskritiek bederven:

Marx vat het bewustzijn als ‘n weerspiegeling van het kenobject op en verklaart deze weerspiegeling ‘economistisch’, d.i. vanuit de economische toestanden, die ‘n zgn. vals bewustzijn scheppen;

Nietzsche, biologisch van uitgangspunt, verklaart het (zelf)bewustzijn vervalst door de sluwheid van de machtswil, die ‘right or wrong’ (zeggen de Engelsen), d.i. rechtmatig of niet, eerlijk of niet, z’ n doel bereikt, door zich te verbergen vooral voor argeloze zelfbewustzijn;

Freud, psychologistisch als psychiater en panseksualistisch, ziet het bewustzijn misleid door de driften (eros en, later, na de Eerste wereldoorlog, ook thanatos).

Toch hebben zij ‘n duidingstechniek ontwikkeld, aldus Ricoeur, die leerzaam is: vooral die uiting van (zelf)bewustzijn die ‘filosofie’ heet,

herleiden de drie grote materialistische bewustzijnskritiekers tot de een of andere vorm van welsprekendheid of 'retoriek' zoals IJsseling, o. c. 117, zegt.

Nietzsche, aldus IJsseling, is geen 'filosoof' meer, maar eerder 'n filoloog

(of 'n tekstuoloog, d.i. tekstlezer en -ontleder): hij leest filosofische teksten op 'n nieuwe wijze, d.i. uiterst gevoelig voor de taal- en stijlkenmerken die het overredend en dus retorisch karakter verraden (en dan nog vooral, aldus IJsseling, de zich aan het niet bewustzijnskritische oog onttrekkende machtsstructuren; - , 'macht' die hier de levenswil, in z' n doorzettingsvermogen, betekent en die welbepaalde manieren van sluw te werk gaan vertoont om z' n doel te bereiken (het effectivisme van de machtswil)).

Filosofie is 'n menselijk product en hij behandelt het 'genealogisch', d.i. de vooral machtswillige wordingsgeschiedenis ervan. De filosoof is in Nietzsche's ogen steeds de Platoniserende metafysieker, die over de andere wereld spreekt,- andere wereld die Nietzsche, als echt materialist, beschouwt als 'n illusie, ja, als verraad aan de enige taak van de mens, 'n aards en 'diesseitig' wezen te zijn,

'n bekende Verlichtingsstelling, overigens,

maar **a)** romantisch-egocentrisch verwoord en **b)** 'vitalistisch', d.i. met als groundbegrip 'het leven', d.i. op de eerste plaats het biologische leven, zoals de XIX-de eeuw het verstond, als 'struggle for life'! Die machtsstrijd is aan het woord in ieder van ons, zodat, in Nietzsche's ogen, ons 'leven', ons spreken en handelen, dat:

ogenschoonlijk van onszelf uitgaat, zoals 'n Cartesiaan gelooft,

in feite van de levens- en machtswil in ons uitgaat en wij dus onszelf niet zijn. Het leven in ons is ook aan het woord in de denker, die meent dat het om de objectieve waarheid gaat, - waar, in feite, ook hij, met al z'n objectiviteit, stellingen a-priori verdedigt die z' n positie in het leven uitspreken. Alle spreken, ook het filosofische, is ergens fundamenteel retorisch.

Marx en Freud, staan nog verder van de filosofie af:

Marx, op zeker moment, zweert Feuerbach af en, in hem, alle filosofie zonder meer; voor hem is filosofie voortaan 'ideologie'. Opgemerkt zij dat het woord 'idéologie' het eerst verschijnt bij Destutt de Tracy (1754/1836), 'n sensualistisch materialist, die dit neologisme invoert om het woord 'psychologie' (dat altijd aan 'psyché', ziel, blijft herinneren) te vervangen door 'n woord dat perfect Cartesiaans is, nl. ideeënwetenschap (idee = bewustzijnsinhoud); deze ideeën- of bewustzijnsstudie is dan nog vooral op de oorsprong (genealogie, zou Nietzsche zeggen) van die ideeën gericht.

Napoleon heeft het woord 'ideologie' in pejoratieve zin gebruikt: "Ce sont des idéologues", d.i. zij zijn met hersenschimmen bezig!

Die pejoratieve betekenis is, omgeduid, bij Marx te vinden: 'n ideologie is 'n systeem van voorstellingen ('ideeën) inzake religie, moraal, politiek, economie, wetenschap, filosofie, enz., **a)** met 'n rationeel uitzicht, **b)** doch met, onder die schijn van coherent weten, de afwezigheid van voldoende besef van de ware oorsprong van die voorstellingen (m.a.w. met 'n niet-rationele oorsprong).

Het bewustzijn van de ideoloog is 'n vals bewustzijn van de werkelijkheid, dat zich in schijnrationele vorm hult, doch, in feite, de socio-economische positie van de ideoloog vertolkt: niet de ideoloog is aan het woord, doch hij spreekt de taal van z' n klasse (de proletariër spreekt volgens zijn economische positie; de kapitalist spreekt de taal van zijn klassenbelangen).

Freud, als psychoanalyticus, ontdekt 'n analoog fenomeen: gesteld 'n subject, dat voor z' n opvoedings- of omgevingsideeën aanstoot geeft ('ergert'), door 'n houding, daad, gedachte, gevoel - b.v. erotische dromerijen of 'fantasmen', die in feite 'symptomen', reacties, dwanghandelingen zijn, die aan onbewuste factoren ontspringen (drijfveren geheten i.p.v. bewuste beweegredenen);

De verantwoordingsbehoefte van dat subject

zal 'n zo coherent mogelijke rationele uitleg geven aan dat aanstotelijk gedrag (denk aan het ergste geval: iemand die 'n posthypnotisch bevel uitvoert en om uitleg gevraagd wordt) en ook 'n ethisch-politisch aanvaardbare schijn te voorschijn brengen

niettegenstaande de echte determinanten ('oorzaken') hem ontsnappen en onbewust blijven. Zulks heet Freud 'rationalisering'. (Vgl. E. Jones, *Rationalization in Everyday Life*, 1908). Filosofie is 'n vorm van rationalisering!

Opm.- Vgl. supra blz. 173: het spreken van iemand

kan syntactisch bekeken worden (dan let men op z' n aaneenschakeling van woorden en zinnen volgens grammaticale regels);

het kan semantisch bekeken worden (dan let men op de betekenissen die die aaneengeregen woorden en zinnen mededelen (gewoonlijk volgens het woordenboek))

het spreken kan ook pragmatisch bekeken worden: dan let men op de gebruikswaarde van de woorden in de wederzijdse verstandhoudingen tussen spreker en hoorder.

Retoriek

let op de eerste plaats op de pragmatiek: welk doel, welk effect beoogt de spreker (effectivisme)?

Doch, hier, in de drie gevallen - filologisch (Nietzsche), ideologiekritisch (Marx), psychoanalytisch (Freud) - let men vooral op de onbewuste factoren die aan het werk zijn (of deze nu vitaal (N.) socio-economisch (M.) of dieptepsychisch-instinctief (Fr.) zijn).

Opm. - De structuralisten, die allen op een of andere wijze de taal als gestructureerd systeem van tekens centraal stellen, stellen vast dat de spelregels van het spreken onbewust toegepast worden - 'n kind b.v.

treedt in z' n moedertaal zonder uitdrukkelijk leren van grammatica,

het leeft zich in de ideeën van die moedertaal in, zonder ze te bedenken: wanneer het dus spreekt, spreekt het vanuit 'de' taal (buiten zichzelf om). De linguïsten stellen dus iets analoogs vast als de drie materialisten.

De structuralisten, meer, ja, veel meer dan al hun rationalistische voorgangers vanaf de Verlichting, negeren het 'subject' in de 'mens'.

We zagen dit reeds duidelijk in de reacties van 'n Vico tegen het naturalisme (natuurwetenschappelijke) van Descartes en Hobbes (blz. 108 supra), (zie ook de samenvattende opmerking blz. 139vv. (nieuwe menskunde van de humanistische psychologie, die tegen Freud e.a. reageert; nieuwe natuuropvatting)

We zagen het nog veel duidelijker in Hume's (blz. 168) en Comte's mensopvattingen (blz. 170v.). Toch was het bewustzijn nog veelmeer of zelfs zonder meer houvast en centrum: het 'subject', de 'mens' - synoniemen voor 'bewustzijn' - verdwijnen echter sterk of bijna geheel in hun zelfstandig, van onbewuste determinerende factoren zich voldoende los bewegende werkelijkheid:

1/ de economische klasse

2/ de vitale machtsdrang,

3/ de instinctieve eros en thanatos, - zij zijn de dragers van het gedrag, niet de 'mens' zelf of het 'subject' als zich(zelf) bewuste 'ik-macht' die vrij beslist. Men heeft dit de 'dood van de mens' geheten (M. Foucault vooral gaf daar aanleiding toe) of de dood van het 'humanisme' (waarbij 'humanisme' precies betekent het feit dat men van de zich bewuste mens uitgaat: in die zin is Cartesiaanse filosofie, als reflexieve of introspectieve bewustzijnsfilosofie, zeer zeker 'n 'humanisme'!).

Voor zover

de structuralisten, door hun nadruk op de onbewuste structuren die de taal beheersen, en

de marxisten, door hun nadruk op de infrastructuur (economie, sociale toestanden) die de suprastructuur (politiek, filosofie, religie) beheerst, ons allen doen zeggen hebben - zonder het te beseffen: dermate dringt die 'structurale' mentaliteit door in onze taal van alle dagen: 'de structuren, niet de mens, behoren b.v. veranderd te worden', denken wij reeds, onder de druk van die ideologie, a-humanistisch.

De recente epistemologie past deze bewustzijnskritiek toe - niet op de filosofie doch - op de wetenschap zelf: de vraag rijst in hoever zelfs de 'wetenschap' - onder de mom van 'objectiviteit' - in feite zelfs onbewust leeft van vooropstellingen die schijn-ationeel doch in feite onverantwoord en 'onrationeel' zijn. Men kan dit, zoals de structuralisten graag doen, de 'filosofie', d.i., in hun taal, de ideologie die zich in wetenschap verschuilt, heten.

Zo b.v.: in hoever dient de zgn. objectieve wetenschap de doelstellingen van het milieu, waarin zij leeft? Is onze huidige wetenschap niet één groot instrumentarium van de technocratie? Vgl. Fr. Guéry, *L'épistémologie (Une théorie des sciences)*, in *La philosophie*, Paris, 1969¹, 1972², I, pp. 135/178. In dat geval doet men aan externalisme, d.i. men situeert de wetenschap in haar extra-wetenschappelijk kader en gaat na de invloed die dat kader heeft op het (valse) bewustzijn van de wetenschapper, vooral dan de menswetenschapper.

Opm.- P. Ricoeur, o.c., 149, geeft 'n gezamenlijk naam aan **1)** de Nietzscheaanse 'filologie' (hoe verschillend van die van Vico), **2)** de Marxistische ideologiekritiek en de Freudiaanse psychoanalyse, nl. hermeneutiek.

(1). Hermeneutiek

Hermeneutiek was oorspronkelijk 'n hulpwetenschap van vooral theologie en rechtswetenschap: daar bestond de behoefte oude teksten (wetteksten, dogmatische formules, schriftuurlijke teksten) overeen te brengen met actuele situaties ten gevolge van historische evolutie. Hoe behoort b.v. in onze eeuw de tekst 'Gaet en onderwijst alle volken' geïnterpreteerd worden?

De hermeneutiker is diegene die zo'n tekst 'duidt' en hermeneutiek is duidings- of interpreteerkunde. Vooral in sommige gevallen nam men z' n toevlucht tot de zgn. allegorische exegese of tekstcommentaar: men ziet dit overigens aan het werk in de parabels, die, eens ontdaan van hun beeldspraak, in toepasselijke taal moeten omgezet, geduid, geïnterpreteerd worden.

(2)a. *D. Schleiermacher* (1768/1834) is de eerste die de hermeneutiek van 'n hulpwetenschap verbreed heeft tot 'n kennisleer **1)** alle kennen was duiden van iets; **2)** vooral heeft hij het duiden van teksten levensbetrokken opgevat en daardoor 'n extra-wetenschappelijk en mens- of liever geesteswetenschappelijk element in de hermeneutiek ingevoerd: de 'ware' betekenis van 'n tekst, aldus Schleiermacher, wordt maar gekend in de mate dat men die tekst praktisch beleeft, er 'n levend element van maakt. Vgl. z' n *Dialektik*, 1839 (posthuum).

(2)b Dit lijkt sprekend op C.S. Peirce (1839/1914), die alle kennen als tekenduiding opvatte en de mens als 'n interpretant bestempelde (zo vatte hij wetenschap op als het werk van the interpretant community, de duidende gemeenschap van de wetenschappers; vgl. hoger blz. 79/80); alleen was Peirce veel natuurwetenschappelijke ingesteld dan de romantische Schleiermacher.

De zgn. 'historische school' (stichter F. von Savigny (1779/1861); vgl. ook J. Eichhorn, W.Grimm, L.von Ranke (1795/1886) - zie hoger blz. 116 -) beoefende hermeneutiek als speurwerkmethode: zich in het verleden inleven (repristinatie) d.m.v. zorgvuldig detailonderzoek, bezorgt de historicus 'n geldige kennis van het verleden.

W. Dilthey (1833/1911) vat de hermeneutiek nog breder op, nl. als methode van de geesteswetenschappen (om ze af te bakenen t.o.v. de natuurwetenschappen die de mens en z' n cultuur te weinig lieten tot hun recht komen: het Verstehen - niet het natuurwetenschappelijk Erklären - is de kern van hermeneutische benadering van al wat de mens en z' n (cultuur)geschiedenis aangaat (in die zin 'n modernisering van Vico' s filologische methode (zie hoger blz.109).

Besluit.

In de vier types van hermeneutiek (Peirce buiten beschouwing gelaten, voorlopig) staat de geschiedenis - en wel als tijdsverschil - centraal (de tekst behoort tot 'n ander tijdvak dan de interpretant).

De drie materialisten zijn hermeneutikers doordat zij 'n verborgen zin zoeken

nu niet meer in 'n tekst doch in het eigen bewustzijn. Gevolg: de afstand, die Nietzsche of Marx en Freud innemen, is nu niet op de eerste plaats 'n tijdsverschil (historische afstand), doch 'n kritische afstand. Zij vertrouwen de indrukken van het eigene of van andermans besef der dingen en gebeurtenissen niet meer; zij zijn wezenlijk 'verdenkers' van al wat 'bewustzijn' en 'bewustzijnsgehoof' is (sedert Augustinus en Descartes vooral met hun introspectieve en reflexieve methode).

Niet dat zij het bewustzijn van de dingen en processen uitschakelen. Niemand kan dit - tenzij degene die zich laat in hypnose brengen of iemand die in vervoering (trance, transitio) komt, - en dan nog!

Descartes overwint de twijfel die het lichamelijke ding oproept, dankzij de klaarblijkelijkheid van het eigen bewustzijn.

(Nietzsche, - Marx, Freud) overwinnen de twijfel aan het bewustzijn dankzij 'n exegese van de 'zin' (betekenis). Sedert hun dagen is het begrijpen 'n hermeneutiek: de betekenis zoeken is, voortaan, niet meer het bewustzijn van die betekenis uitspreken, doch van dat betekenisbesef de uitingen ontcijferen". (P. Ricoeur, o.c.149); De wijze waarop zij dit deden, is voor kritiek vatbaar, aldus Ricoeur:

Nietzsche wijt de vervorming van het bewustzijn aan de machtswil die erin aan het werk is en tracht dit 'perspectivistisch' op te lossen (de drang tot levensvermeerdering neemt verschillende perspectieven in, de ene na de andere);

Marx wijt de misvorming van het besef aan de socio-economische structuur, nl. de klassenindeling vooral, die in het (valse) bewustzijn aan het werk is en die 'n (valse) weerschijn schept in de hersenen van de in classesysteem gevangen mensheid (die 'weerschijn' - theorie is voor zware kritiek vatbaar);

Freud wijt de vervorming van het besef der situatie aan het onbewuste en zijn mechanismen (verdringing/ onderdrukking) censuur, die het verdrongene afremt; ik, boven-ik en 'het'(id): dingen waarvan Freud zelf toegeeft dat zij 'compartimentering' zijn van niet-gecompartimenterde dingen):

Doch die denk- en ervaringsfouten, aldus Ricoeur, beletten niet dat het opzet van de drie materialisten geldig is:

de onbetrouwbaarheid van het eerste, naïeve (zelf)bewustzijn verbeteren (correctieve, d. i. stuurkundige structuur) dankzij 'n wetenschap, die mediaat (middellijk, d.i. niet zomaar aanneemt) is, daar waar het onkritische (zelf)-bewustzijn immediaat (onmiddellijk, d.i. het vóór de hand liggende zomaar onmiddellijk, zonder schifting aanneemt als 'evident') is.

Die analytische - weerom dat Platonische woord (lemmatisch-analytische methode; van Platon) - wetenschap onderzoekt de betrekkingen tussen

a/ het evidente (dat wat immediaat is in het bewustzijn, dat wat zich toont, het fenomeen) en

b/ het verborgene (het werk van de misvormende factoren **1)** machtswil, **2)** klasse-structuur, **3)** instinctieve mechanismen).

Het 'werk' der misvorming doet de kritische analyse over om het aanvankelijke, 'entfremdete' (Hegel, Marx) bewustzijn tot zichzelf (= in z' n volle zelfbezit) te doen komen.

M.a.w. het bewustzijn, **a)** eerst 'vernederd (want verdacht), **b)** komt er zuiverder (d.i. meer bewust) uit. De bewustzijnskritische analyse is één grote bewustwording:

Nietzsche wil het 'ideaal' van de Uebersch, d. i. de meer-dan-(gewone, slaafse, democratische, nog niet 'edele') - 'mens' bereiken door z' n filologische genealogie (oorsprongsopsporing) van de mislukking ervan.

a) Marx wil de (revolutionaire) praxis veilig stellen door 'n bewustwording van de voorwaarden (maar dan de echte en niet de ingebeelde) van die praxis;

(2)b) Freud wil de neurotiker, verengd in z' n symptomen, door de psychoanalyse, 'n verbreed en verdiept (zelf)bewustzijn laten verwerven.

Niet voor niets is Marx de stichter van het wetenschappelijk (hoewel dialectisch) socialisme en Freud van de wetenschappelijke psychoanalytische neurosebehandeling.

Het sciëntisme van de XIX-de e. heeft bij hen triomfen beleefd, zoals het, in de XVIII-de eeuw, b.v. in de natuurwetenschappen doch ook in de menswetenschap (denk aan Hume, Voltaire, vooral historiografisch) zich gesticht heeft (voor de XVIII-de eeuw, denke men ook aan d'Alembert, die de geometrische methode van Descartes niet breed, doch op detailproblemen toepaste, doch in effectivistische geest, d.i. om 'n effect te veroorzaken; in die zin is hij 'n voorbeeld van wat *E. Cassirer, The Philosophy of the Enlightenment*, beweert, nl. dat de rede, voor de Verlichter, vooral 'n oorzaak van 'n te bereiken effect is, 'n 'kracht').

Het sciëntisme van +/- 1880 is maar 'n verenging van 'n grondige en brede stroming, die het rationale weten niet theoretisch of theoretisch alleen opvat doch probleemoplossend, 'effectief' (op effect berekend): Marx wil de sociale ellende oplossen, Freud de neurotische ellende, en ... bewustzijnsanalyse zonder blootlegging van de bewustzijnsvergissingen (hetzij ideologiekritisch hetzij psychoanalytisch) blijft 'theorie', niet effectveroorzakend. Dat louter theoretische was de grondfout van de romantiserende idealistische filosofieën en dito wetenschappen. Daarin hadden de materialisten overschot van gelijk.

De schaduwzijde

"Ongetwijfeld heeft juist de natuurwetenschap het XIX-d' eeuws materialisme z' n slagvaardigheid (...) bezorgd. Het is niet toevallig dat dit materialisme wezenlijk precies door natuurwetenschappers ontplooid werd (...)". (*J. Fischl, Materialismus und Positivismus der Gegenwart*, S.7). Doch zoals in de XVIII-de eeuw, werden de (natuur)wetenschappelijke vondsten, die onmiskenbaar zijn, omgeduid in ideologische zin: men smeedde er wapens uit om **(1)** de religie en **(2)** de theologie en metafysiek om te brengen. Dat is zo tot op heden.

Het Godsbestaan en de hele bovennatuurlijke orde,
het bestaan van de ziel en haar zielelichamelijke zijde,
het bestaan van de (nochtans door de grote materialismen van de Oudheid

erkende) fijnstoffelijke werkelijkheid (fluïdum, magnetisme e.a.) alsook

al de ethisch-politische consequenties uit die drie basisgegevens van de archaïsch-religieuze en metafysische tradities (het rekening houden met buitenaardse invloeden, met het hiernamaals, enz.), - dat alles werd ofwel hautain belachelijk gemaakt ofwel verdrongen, in alle geval nooit eerlijk onderzocht volgens de internalistische methode die die fenomenen voor zich met recht opeisen: het heeft nochtans, ook in volle XVIII-de en XIX-de eeuw, niet aan eerlijk onderzoek ontbroken, dat internalistisch was! Men denke aan wat *R.Haynes, The Hidden Springs (An Enquiry into Extra-Sensory Perception)*, London, 1961,

pp. 180/208 (*The Enlightenment*) o.m. over de schitterende Prosper Lambertini (1675/1759), de latere *Paus Benedictus XIV*, hoewel ook bekend met R. Boyle en B. Spinoza, gedaan heeft aan geesteswetenschappelijke analyse van paranormale fenomenen (wat niet belette dat Voltaire en Walpole, na z' n dood, hem hulde meenden te kunnen brengen!) Haynes, o.c., 208ss

behandelt ook summier de XIX-de eeuw inzake onderzoek van paranormale fenomenen.- De 'natuurwetenschap' versta: de ideologie erin - om nu de taal van onze structuralisten op henzelf toe te passen! - heeft gemeend dit alles te moeten 'negeren', d.i., typisch voor de buitenstaander, externalistisch alleen te blijven zonder internalisme, d.i. zonder al de voorwaarden om het boven- en buitennatuurlijke werkelijk met kennis van zaken te kennen, nl. door erin te staan, - iets dat dan weer

'n geesteswetenschappelijke hermeneutiek à la Schleiermacher en Dilthey, -

doch aangevuld met natuurwetenschappelijke zakelijkheid (om niet te verzeilen in gefühle en Schwärmerei) veronderstelt, natuurlijk.

Besluit.-

Zowel de kennis van de 'geest', d.i. het bewustzijn en al wat daarmee samenhangt, voor zover het aan de (er niet toe geëigende) natuurwetenschappelijke methoden ontsnapt,

als de kennis van de religie (theologieën en metafysieken inbegrepen) vallen, gedeeltelijk en wel naar hun meest essentiële zijde, buiten de pure natuurwetenschap, zoals de enggeestige materialisten en/of positivisten en/of evolutionisten (waarover ook veel zou kunnen gezegd worden inzake reductie van het hogere tot het lagere, - reductie zo typiek voor al deze ideologieën!) ze hebben opgevat.

De XX-ste eeuw inzake materialisme.

Parain-Vial, o.c., 29ss., resumeert:

(a) de Neomarxisten:

het Marxisme van Marx, met:

1) z 'n atheïstisch en 'humanistisch' (versta: aardsgezind, antropocentrisch; vgl. de 'absolute' mens van Barth supra blz. 158/159) metafysisch levensgevoel,

z' n schets van 'n wetenschappelijke economie (*Das Kapital*) en

z' n analysemethode gericht op 'n machtsovername (dictatuur van het proletariaat), is meervoud geduid:

Sovjet communistisch, ('marxisme vulgaire' genoemd door de Franse critiekers van het dogmatische communisme stijl Oostbloklanden en hun West-Europese handlangers);

(ii)a. ‘metafysisch’ (in de zin van ‘n soort vervangmetafysiek): de Frankfurter Schule (Adorno, H. Marcuse b.v. en ook Bloch, de man van de ‘Utopie’), die het gevoel van kosmische eenheid, dat door de huidige industriële maatschappij vernield wordt, benadrukt en de ‘eenheid’ tussen de mensheid, ook de overgeïndustrialiseerde, en de natuur (en de kosmos) wil herstellen, vertegenwoordigt deze strekking;

(ii)b. sciëntistisch-structuraal: L. Althusser, die in 1980 z’ n vrouw vermoordde na ‘n depressie, ziet in het Marxisme niet ‘n ‘humanisme’ (mensbevestiging) doch ‘n ‘science’: vakwetenschap), die, om de ‘Révolution’ (het woord met hoofdletter!) te doen lukken, de structuren en haar effectief karakter blootlegt, doch bijzonder dogmatisch, d.w.z. **(a)** anti-empiristisch en **(b)** ervan overtuigd dat Marx de definitieve economische waarheid heeft ontdekt, zo waar dat zij niet eens de feiten als bevestiging van de economische theorie behoeft af te wachten! De hersenen van Marx, Lenin, Stalin en Mao Tse Toeng hebben de economie definitief aan het ideologisch (versta: vakwetenschappelijk stadium) peil ontruikt!

Het Neo-Freudisme:

twee types, kort aangeduid.

(1) Het Marxo-Freudisme (vooral Fromm, Marcuse en Reich), waarbij

H. Marcuse (De ééndimensionele mens, - één der boeken van de meirévolte 1968) de ‘Revolutie’ (!) als taak toekent de bevrijding van de eros (Freud) in onze beschaving aan het werk doch teleurgesteld door **a/** de kapitalistische verdrukking en **b/** zelfs de ideologie der wetenschappen en technieken erin heersend (Marx)

terwijl voor W. Reich, één der inspiratoren van de Beweging voor het menselijk Potentiaal (zie hoger blz. 138yv.), de seksualiteit (eros) zo goed als alles is (de functie van het orgasme), doch niet zonder ‘n Marxisering van de samenleving; integendeel, het Marxisme is pas zichzelf in en door het gelukte orgastische leven,- wat, natuurlijk bij Communisten ergernis wekte, indertijd.

Lacan, de structuralist, heeft van Freud ‘n structurale interpretatie van zeer persoonlijke aard gegeven; omwille van z ‘n gezag bij de Nouveaux Philosophes (sedert 1978 vooral opgekomen: vgl. G. Schiwy, *Les Nouveaux Philosophes (Le retour de la métaphysique)*, Paris, 1979, pp. 41ss.), die in hem le discours subversif bewonderen, samen met duizenden jongeren en geïnteresseerden, even ‘n schets, die hem onrecht aandoet doch ‘n richting aanduidt, waarin dient gezocht om hem te verstaan: men zou z’n psychoanalytische duiding kunnen betitelen met het ‘woord ‘discursisme’ omdat

de rechtstreekse en zijdelingse taalrede (discours)

alsook dat wat Lacan met datzelfde doch sterk verbrede woord aanduidt (zoals b.v. dromen, neurosen en andere: Freudiaanse fenomenen) centraal staat in Lacan ‘s duiding van Freuds psychoanalyse.

‘Psychoanalyse’ is ,voor Lacan, het blootleggen van die redevormen of ‘discours’ (hierboven omschreven), waarin le moi, het ik zich laat kennen, - ‘ik’ dat zelf ‘discursus’ is. Die radicale discursering van ik en ‘symptomen’ heeft echter formele wetten, die op die van de Saussuriaanse linguïstiek gelijken,- formele wetten, die, in de psychoanalytische behandeling, de ziek geworden structuur van het ik zullen herstellen (correctieve aard).

Sedert mei 1968 en het Post-Structuralisme dat er, n.a.v. de problematiek van de ‘révolution culturelle’ (cultuurrevolutie, bedoeld door het Neo-Marxisme als verbreding en verdieping van het eenzijdig economisme van het Paleo-Marxisme), uit ontstond, benadrukt Lacan de rol van de vaderfiguur in het tot stand komen van het ‘ik’ uit de chaos van het ‘Es’ (id, het onbewuste), alsook de misvormingen die aan die autoritaire zijde van het instinctuele bestaan ontspringen. Het analyserend blootleggen van die autoritaire rede- of discoursmisvormingen door het ‘discours de l’ autre’, d.i. de discursus van de Vaderfiguur (d.i. vooreerst de familiale vader- of moederfiguren, doch ook alle gezagsstructuren in de samenleving), is precies het ‘subversieve’, d.i. revolte stichtende (niet daarom revolutiestichtende) spreken van Lacan.

Het Neo-Nietzscheïsme.

van de ‘destructie’, d.i. de volstrekte ‘negatie’ van Sartre’ s existentialistisch humanisme (d.i. het subject als vrij beslissend wezen centraal stellend Kierkegaardisme (vgl. hoger blz. 165)),

ja, van de ‘destructie’ van de hele Westerse en zelfs planetaire denkwijze, de filosofie voorop, tot aan henzelf! Alleen drie denkers ontsnappen aan de ‘onmetelijke aliënatie’ (zie blz. 152 supra) van het denken, d.i. de ideologie, nl. Nietzsche, Marx en Freud! Waarbij Freud nog de fout begaat, in hun ogen, de libido of begeerte niet genoeg te ‘bevrijden’.

Overtuigd van hun absolute oorspronkelijkheid (vgl. blz. 155/156: verhouding t.o.v. traditie), beweren zij dat zij de eersten zijn in de mensheidsgeschiedenis die ‘denken’ of, althans, ‘à rendre possible la pensée’ (wat ook onvertaald, ja, liefst onvertaald omwille van de woordgetrouwheid betreffende zulke hoogmoed zonder greintje schaamte, boekdelen spreekt omtrent de Aufklärungsgeest die nog in volle XX-ste eeuw bestaat, niettegenstaande de manifeste mislukkingen van de idealen van diezelfde Aufklärung in de ogen zelfs van de epigonen ervan).

Derrida 1) La Grammatologie; 2) La dissémination; 3) La voix et le phénomène) denkt essentieel exegetisch, d.i. beoefent ‘n ‘negatieve’ commentaar op moeilijkheden die hij ontdekt 1) in Rousseau en Saussure, 2) in Platon, 3) in Husserl, om zodoende ‘de filosofie’ als de aliënatie bij uitstek met de grond gelijk te maken. - Deze tekstcommentaar is wezenlijk ‘intertekstueel’ in de absolute zin van dat woord: de mens heeft nooit contact met de werkelijkheid, doch enkel met teksten.

Totaal besluit.

Wanneer wij nu, vanaf Voltaire tot en met Guattari, het (pre)positivisme en materialisme in z' n geheel overschouwen, dan verstaan wij waarom *J. Rivière, Rationalisme, système qui exagère le rôle de la raison aux dépens de la foi*, in *Dict. d. conn. relig.*, Paris, 1927, V, p. 1015, zegt:

“Deze leer, die men indertijd aanduidde met de soortnaam ‘naturalisme’ omdat zij de uitbanning van het bovennatuurlijke - en we kunnen er gerust bijvoegen: het buitennatuurlijke, niettegenstaande Rivière daarover niet spreekt - impliceert, wordt in meer geëigende zin het ‘rationalisme’ geheten, om reden van het exclusieve vertrouwen dat zij schenkt aan de rede - en wij voegen eraan toe: aan de rede, ja, maar zoals de rationalistische naturalisten, die alleen de zicht- en tastbare ‘natuur’ bevestigden, ze zeer eng, al te eng opvatten”.

Tot op de huidige dag wordt door sommige rationalistische tijdgenoten de ‘rede’ nog op die onverklaarbare wijze onrecht aangedaan (vgl. supra blz. 133vv.). De rede is immers niet strijdig met het buiten- en bovennatuurlijke, integendeel.

Wij hernemen nu de uiteenzetting van de rol die de naturalisten in de voorbereiding van de Franse Revolutie hebben gespeeld (daarbij meteen het overzicht gevend van de voornaamste figuren en strekkingen en knopen aan blz. 180 supra, regel 2 bovenaan aan.

Behalve d’Alembert (supra blz. 179) behoort tot het Prepositivisme ‘n figuur die niet past in dit kader, tenzij als prepositivist, A. Turgot (1727/1781), die de cultuurpessimistische opvattingen van Bayle en Voltaire ‘negeert’ (d.i. weigert te aanvaarden) en ‘n gematigd meliorisme huldigt (zie hoger blz. 147 o.m.), nl. Turgot aanvaardt, met z’ n optimistische tijdsgenoten doch matig, het feit dat in de loop der geschiedenis de mensheid “à pas lents” (zegt hij) verbetert te midden van heel veel mislukking.

Meteen is Turgot de eerste wetenschappelijke economist (vgl. in Engeland: A. Smith), waardoor, in rationalistisch midden, de zoveelste wetenschap ontstaat.

Ook als historicus, die positief-wetenschappelijk zich eerst en vooral op de feiten steunt, is hij, in z’ n niet eenzijdig theoretiserende geschiedfilosofie, baanbrekend.

Als historioloog herneemt hij Bossuet, de laatste Christelijke Augustiniaan (zie blz. 8: de die stadia van Rome), zet de straks te vernoemen Montesquieu voort en loopt vooruit op Herder en Condorcet (cfr. R. Lavollée, o.c., pp. 194ss.),

Behalve Turgot (de reeds blz. 179 vernoemde) Montesquieu, doch hier nu, in dit cultuurhistorisch kader, iets meer over hem: hoewel empiristisch - of misschien omdat hij het was - blijft hij trouw aan Bossuet, Leibniz en vooral Vico (blz. 108vv.), waar hij het Platonische analyse-begrip nader omschrijft, zoals hij het ziet: “Alle wezens hebben hun wetten, - zowel de godheid als de materiële wereld, de hogere ‘intelligenties’ (d.i. engelen) (...), de dieren en de mens zelf. (...).

Er is 'n oorspronkelijke (versta: aan de absolute oorsprong gelegen) 'rede' (d.i. het goddelijke scheppende verstand, dat wetmatigheden in de schepping legt). (...) De wetten zijn de betrekkingen tussen, enerzijds, de goddelijke rede en, anderzijds, de verschillende wezens; die wetten zijn ook de betrekkingen tussen die verschillende wezens onderling.

God staat in betrekking tot het heelal als schepper en instandhouder: de wetten volgens dewelke Hij geschapen heeft, zijn die volgens dewelke hij in stand houdt. Hij handelt volgens die regels omdat Hij ze kent. Hij kent ze omdat Hij ze gemaakt heeft. Hij heeft ze gemaakt, omdat zij in verband staan met z'n wijsheid en macht". (Esprit des lois).

'Analyse' is hier analyse van betrekkingen, doch vaste betrekkingen of - wat men in het Nederlands heet - verhoudingen.

Volgens Plato was analyse onderzoek van de betrekkingen tussen ideeën onderling;

hier is analyse onderzoek van verhoudingen tussen feiten (1/ goddelijk feit, 2/ geschapen en instand gehouden feiten)". Men ziet het enorme verschil met b.v. Hume's determinisme (zie blz. 168). Kijk: "We zijn er ver van dat de met rede begaafde wereld even goed bestuurd wordt als de fysicale wereld.

Reden: ofschoon de redelijke wereld ook (van nature onveranderlijke) wetten heeft, toch volgt zij deze niet altijd in zoals de fysicale wereld de hare involgt". (ibid.).

Montesquieu, in tegenstelling tot Hume, (en alle deterministen of zelfs tot de latere (vooral Duitse) dialectiekers en (vooral Franse) positivisten, is overtuigd van de fundamentele vrijheid van het menselijk 'subject' (en is, in die zin 'humanist').

Besluit: Turgot en Montesquieu, ofschoon beide zeer empirisch en/of positief ingesteld en vakwetenschappelijk van hun tijd, steken schril af tegen het platte naturalisme dat wij hoger blz. 180/193 in 'n lange uitweiding hebben van naderbij bekeken. Een bewijs te meer dat dezelfde 'rede', staande tegenover dezelfde 'natuur', toch multi - interpretatief of veelduidend is zoals vooral Peirce ooit heeft onderstreept, met zovele andere breeddenkende mensen.

Naast d'Alembert heeft Voltaire, volgens *Barruel, Mémoires*, ook D.Diderot (1713/1784) aangeworven. Diderot is de stichter en leider van de Encyclopedie. Niettegenstaande al de tekortkomingen en onjuistheden, was de Encyclopédie 'n schitterend succes, dat zijn stempel op het tijdperk zette. Het schonk de beschaafde wereld 'n summa van de nieuwe geestesvorming: 'n gedetailleerd overzicht van het gehele gebied van de wetenschap, de techniek en de industrie. De gedeelten, gewijd aan de industrie, het werk van Diderot (...) waren zeker niet de minst belangrijke.

Zij laten zien dat de ontwikkelden zich wel degelijk bewust waren van het aanbreken van het tijdperk van de machine en van de plaats van fabriek en werkplaats in de cultuur van het Westen. Zo bereidde de nieuwe filosofie de weg voor de triomf van de Industriële Revolutie nog voor die begonnen was.

De wetenschap en de industrie waren de twee vleugels van het leger van de ‘vooruitgang’, die gecoördineerd en verenigd moesten worden door ‘n hervormd systeem van ‘rationele’ opvoeding. (...)

Daarom is de eerste stap tot de bevrijding van de mensheid de ongerijpte geest van de tirannie van priesters en schoolvossen te verlossen. Het was echter onmogelijk deze stap te zetten voordat de macht van **a)** de Kerk, **b)** de onderwijzende orden en **c)** de universiteiten gebroken was. Dit was ‘n enorme opgave, die de filosofen nooit uit eigen kracht zouden hebben kunnen vervullen.

Maar het oude régime was in zichzelf verdeeld: de rechtsgeleerden tegen de geestelijken, de Gallikanen tegen de Ultramontanen en de Jansenisten tegen de Jezuïeten.

Gevolg: de ‘filosofen’ konden bij de hoogste instanties hun verreikende invloed aanwenden om deze onderlinge veten uit te buiten. Zo gebeurde het dat de Sociëteit van Jezus, de grootste van alle onderwijsorden en, twee eeuwen lang, het belangrijkste werktuig van de Katholieke cultuur, ten offer viel aan duistere partijen en haar intriges en aan de propaganda van de rationalistische minderheid.

Daar de Jezuïeten het merendeel van de colleges en middelbare scholen - niet alleen in Frankrijk maar in heel Katholiek Europa - beheerst hadden, werd door hun val het hele opvoedingssysteem ontwricht en weerloos. Maar de ‘filosofen’ waren niet gereed om hun kans waar te nemen. Zoals wij uit hun briefwisseling en uit het pamflet van *d’Alembert* ‘*Sur la destruction des Jésuites en France*’ kunnen zien, werden zij verrast door deze plotselinge en algehele overwinning. Wel werd ‘n aantal hervormingsvoorstellen opgesteld, met name door Caradeuc de la Chalotais, een der leiders van de anti-Jezuïetencampagne, die ‘n burgerlijk en wereldlijk systeem voorstond van moderne talen en moderne wetenschappelijke studies. (...).

Toen de revolutie kwam vonden de oude vormingsinstituten geen verdedigers.

Nog nooit - zelfs niet in de tijd van de Hervorming-; of de Russische revolutie - is zulk ‘n massale slachting aangericht onder onderwijsinstellingen. Zo werd elke hindernis opgeruimd die ‘n algehele reorganisatie van het hele nationaal onderwijssysteem in de weg stond.” (*Chr. Dawson, Crisis van de Westerse opvoeding*, Tielt / Den Haag, 1963, blz. 64/67).

Deze lange tekst van de hand van ‘n kenner maakt onvermijdelijk op ‘n Katholiek gemoed indruk: de feilen en fouten van de religie hebben het succes van de religiekritiek, die wij hierboven hebben geschetst op menige bladzijde (en ook als enggeestig aan de kaak gesteld), zelf gesticht!

Een ander aspect van Diderot’ s onderneming en van wat eruit is voortgevloeid, is het begrip ‘energie’: het zijn de Engelse fysiekers en op de eerste plaats de elektriciteitsingenieurs in Engeland, die, in de technologie die term hebben ingevoerd als ‘n basisbegrip.

Of de theoretische invoering nu van Leibniz dateert (vgl. blz. 94/95: dynamisme) of van Newton (vgl. blz. 119: de derde bewegingswet van Newton, d.i. de wet van de gelijkheid van 'werk en wederwerk' (actie en reactie), waarvandaan Helmholtz, in 1847, het beginsel van het energiebehoud heeft leren afleiden),

of de experimentele bevestiging van dat theoretisch begrip nu van Colding (Kopenhagen) of Joule (Manchester) ofwel van Robert Mayer of Seguin dateert, de uiterst grote draagwijdte is het eerst begrepen door R. Mayer, 'n geneesheer te Heilbronn (Wurtemberg) in 1842 (en z' n publicaties in 1845/1851).

Helmholtz heeft ze, later, in zijn publicatie uit de onbekendheid gehaald en, samen met al z' n voorgangers, de grondslag gelegd van de energetiek of energieleer (waarvan de thermodynamica slechts 'n onderdeel is).

Het grondinzicht is het volgende: de fenomenen van de 'natuur' - het basisbegrip van de Verlichtingsfilosofie en - wetenschap - zetten slechts twee zijnswijzen of 'elementen' (in de zeer brede zin) in, nl. materie en energie. Ostwald, Mach, Duhem hebben dit verder doorgedacht.

Kort gezegd komt de energetische natuuropvatting hierop neer: de materie zelf, zonder de energie, zou gewoon onbestaande zijn, doordat zij, in één of andere vorm, steeds energie is. De kinetische materie- en heelalopvatting die beweert dat de natuur niets dan materie is in beweging (warmte, geluid, licht b.v., enz. zijn perfect beschrijfbaar in termen van mechanica (vgl. Galilei supra blz. 32)) heeft, via het begrip 'kracht', op weg gezet tot de energieleer. Doch uiteindelijk heeft de energie bewezen te zijn veelvormig: mechanisch (zoals tot nog toe), thermisch (warmte-energie), chemisch, enz..

Vooraf heeft de energetiek, sedert Ostwald, Le Châtelier e.a., ondervonden dat de energie omvormbaar is van de ene vorm in de andere en als het ware 'n onveranderlijk substraat schijnt te zijn, dat alle natuurfenomenen schraagt. Men hoeft maar 'n werk als *J. Fast, Energie uit atoomkernen*, Maastricht, 1980, te openen om zich van die grondgedachte 'n beeld te vormen.

Dezelfde steller, *Materie en leven (De samenhang der natuurwetenschappen)*, Heerlen, 1972, blz. 60, wijst op de evolutietheorie als eenmaakster van alle levensvormen: de zgn. val van het vitalisme, zegt Fast, o.c., 58, begon in 1828, toen Wöhler, voor het eerst in het laboratorium, 'n organische verbinding bereidde, nl. ureum, 'n bekend bestanddeel van de urine van zoogdieren. Sindsdien is het aantal koolstofverbindingen dat kunstmatig - en dus niet 'vitaal' (wat volgens de naïeve vitalisten, indertijd, alleen kon) - is bereid, enorm. Fast, o.c., 157, voegt daaraan toe dat 'n scherpe overgang tussen dode en levende materie niet bestaat: de virus b.v. is 'n twijfelachtig overgangsgeval. Toch zouden drie kenmerken eigen zijn aan de 'vitale' energie:

zij is 'n complex systeem - bemerk dat het begrip 'systeem', d.i. eenheid in 'n veelheid (sinds de oude Griekse het hoofdbegrip van alle mogelijke filosofie) hier nog steeds aan het werk is - met als meest wezenlijke bestanddelen macromoleculaire stoffen (nucleïne-zuren, eiwitten),

systeem dat energie, materie - en (laat er ons maar bijvoegen) informatie, wat Fast vergeet, schijnbaar - uitwisselt

systeem, dat, al zich vermenigvuldigend, al of niet via interactie met soortgenoten, soortgelijke systemen die leven, voortbrengt;

Het systeembegrip is, de laatste jaren vooral, 'in' geworden. *L. von Bertalanffy, Robots, Men and Minds*, New York, 1967, pp. 69, wijdt uit over de algemene systeemtheorie en definieert daarbij het begrip 'systeem' als volgt: 'n samenhang van bestanddelen in interactie. Hij voegt erbij dat, wanneer hij schrijft, er geen omvattende systementheorie bestaat (o.c., 71). Toch is 'n omvattende systemenleer telkens weer aan het woord in alle mogelijke wetenschappelijke teksten en mededelingen: men kan b.v. de twee hoger aangehaalde werken van Fast niet lezen zonder voortdurend af te rekenen te hebben met 'n welomschreven doch nergens duidelijk verantwoorde systementheorie.

Deze schijnbaar onlogische omweg over de structuur van levende systemen heeft volgende zin: ook het leven is energie, doch in 'n niet zuiver 'dode' vorm - wat 'n tautologie! (zal men zeggen) -, doch niemand twijfelt eraan dat 'leven' op het verlengde ligt van de moleculaire werkelijkheid die alle materie is (via de eerste macromoleculen nl.). Zodat, door, vooral gedurende de XVIII-de eeuw,

eerst op de materie als atomaire structuur te komen en

meteen, vooral mechanisch, op het begrip 'energie' te stoten, de mensheid - en wel 'n vooral rationalistische mensheid: men notere zulks zeer scherp - de intieme structuur van de 'natuur' op het spoor is gekomen!

niet speculatief alleen, zoals voordien, in de archaïsche, antieke of middeleeuwse mentaliteiten,

maar 'effectief', d.i. om er meteen meer dan theoretisch, d.i. voortaan 'technisch' mee om te gaan. De zoveelste triomf van wat *E. Cassirer, The Philosophy of the Enlightenment*, zei: de rede als 'kracht', d.i. als vermogen dat zelf weer op 'kracht', d.i. arbeidsvermogen of energie, inwerkt, is de hoofdkentrek van de XVIII-de eeuw.

J. Rosmarduc, De Thalès à Einstein (Histoire de la physique et de la chimie, Paris, 1979, pp. 19/20, schrijft: "In Europa is de XIII-de eeuw bijzonder productief.

1/ Universiteiten worden ingericht (Bologna, Montpellier, Parijs, Oxford, enz.).

2/ De Scholastiek, steunend op Aristoteles' leer, herzien door Thomas van Aquino, komt van de grond;

3/ Opmerkenswaard zijn de vooruitgang van de wiskunde, de vernieuwing van de gedachten over het licht, de eerste experimenten met het magnetisme en de publicatie van encyclopedieën.

4) Dit alles gaat gepaard met 'n evenwaardige opgang op technisch gebied,-

opgang die de mening van de historicus J. Gimpel verrechtvaardigt: “Van de XI-de tot de XIII- de eeuw kende West-Europa ‘n periode van intense technologische activiteit en, inzake uitvindingen, is dit tijdvak één van de vruchtbaarste in de geschiedenis van de mensen. Dit tijdvak had ‘de eerste industriële revolutie’ moeten heten, was het niet dat de Engelse (industriële) Revolutie van de XVIII-de en de XIX-de eeuw reeds met dezelfde naam begiftigd was”.

Men weet dat, zo goed als onmiddellijk, nog in volle Middeleeuwen, de Scholastiek als vernieuwd Aristotelisme, op natuurwetenschappelijk gebied, in twijfel werd getrokken: men denke aan N. Oresme en J. Buridan, reeds in de XIV- de eeuw. Deze kritische beweging zet zich door in de XV- de eeuw om, in de XVI- de eeuw, één van de voornaamste componenten te worden van de fameuze wetenschappelijke Revolutie (zie hoger blz. 25vv.: zowel mystisch occult als mechanistisch).

R. van Cauteren, Oorsprong en betekenis van de huidige welvaart, in Onze Alma Mater, 35 (1979): 1, blz. 28/41, schrijft: “De twee voornaamste (...) factoren die de huidige welvaart van de Westerse wereld hebben teweeg gebracht en ook de enige hoop (...) bevatten om de ‘ellende in de Derde Wereld te doen verdwijnen, zijn zonder mogelijke twijfel de twee volgende geschiedkundige gebeurtenissen:

het ontstaan van de experimentele wetenschap in de XVI- de eeuw (1501/1600);

de vertaling van deze wetenschap in technologie, waardoor, sinds 1750, de periode van de ‘technische vooruitgang’ ontstond en waaronder niet alleen de machinale techniek maar ook de geneeskunde en de landbouw moeten begrepen worden”. (a.c., 29).

Wat verder: “De experimentele wetenschap betekende op zichzelf geen bijdrage tot de toeneming van de welvaart, maar zij is evenwel de conditio sine qua non geweest voor de moderne technologie”. (ib., 31).

Als voorbeeld haalt steller aan: “Lodewijk XIV (1635/1715) kon zich geen auto, radio, t.v.-toestel, filmcamera, enz. aanschaffen (...), terwijl bediend en arbeiders dit nu wel kunnen”. (ib.,33).

Verder: “De prijs van de tarwe, uitgedrukt in loon van een uur arbeid, is, sinds 1870, gedaald van vijftig tot één, dankzij de uitvinding van de maaidorser, het wetenschappelijk bodemonderzoek en teeltgewassenonderzoek, enz. Men mag hier gewagen van het mirakel van de vermenigvuldiging der broden”. (ib., 33). Steller geeft voorbeelden bij de vleet. Dit, om aan te tonen wat de effectieve behandeling van de natuur heeft veranderd in ons dagelijks leven, - waar de louter mystiek - theoretische natuurbeschouwing de werkelijke ‘ellende’ (vgl. blz. 143: Moreno) onveranderd liet.

Techniekleer (technologie). - *M. Mauss, Les techniques et la technologie, in Journal de Psychologie, 1948-1, definieert techniek als volgt “de studie van de infrastructuur (vooral machines, doch ook andere ‘instrumenten’ van b.v. fysische, chemische of biologische of zelfs verstandelijke of fluïdieke aard)*

en van de verrichtingen, die van de infrastructuur gebruik maken, en dit, in dienst van 'n te bereiken doel doch met minimalisering van én instrumenten én verrichtingen. Inderdaad, zoals hoger (blz. 62: del Vecchio met z 'n economische definitie van rationeel gedrag) gezegd: techniek is rationalisering, winstbejag inzake materie, energie en vooral inzake informatie. Effectief uitgedrukt: 'n minimale oorzakelijkheid om 'n maximale gevolgelijkheid te bereiken. Of nog: minimale middelen, maximaal doel.(= resultaat of bereikt doel).

Het woord 'technologie' kan meer dan één betekenis hebben:

lexicologisch: de studie van de vaktermen inzake wetenschappen, ambachten, kunsten;

systeemhistorisch: vgl. supra blz. 93: Guérout's systeemtechnologie, d.i. samenhanganalyse);

(iii)a. reflectief: de studie van ex- of internalistische aard van al wat techniek en technologie is; zo b.v. *G. Simondon, Du mode d'existence des objets techniques*, Paris, 1958; *A. Gehlen, Die Seele im technischen Zeitalter*, Hamburg, 1957.

(ii)b. applicatief: de theorie van de bewerking van grondstoffen en kunstproducten (samen met het vervaardigingsmodel of procédé) in de industrie.

Praxio- of beter praxeologisch gesproken,

d.i. uitgaande van 'n actietheorie, die het handelen beschrijft in z' n structuur, kan techniek ook als handeling en wel verrichting, 'prestatie' betiteld worden, d.i. 'n intense vorm van leven en werken, arbeid als men wil. Wat zo-even gezegd is over de techniek inzake instrumentarium of infrastructuur, geldt natuurlijk ook voor de praxeologische zijde: in het 'subject' gesitueerd heet 'techniek' 'vaardigheid' d.i. meesterschap in de beheersing van instrumenten en verrichtingen aan die instrumenten verbonden. In die zin kan vaardigheid of technisch vermogen in de mens, het subject, ook tot de infrastructuur van andere doelstellingen behoren.

Men verstaat, in de perspectief van de dialectiek 'heer/ knecht' (zie hoger blz. 149vv.: Hegel) dat de mens die infrastructureel 'nuttig' of 'effectief' wordt, autoritaire structuren, aan de kaak gesteld door b.v. het Neo-Marxisme (blz. 190), het Neo-Freudisme (blz. 149vv.) of het Neo-Nietzscheïsme (blz. 192), zal kunnen moeten ondergaan, - niet in het minst inzake taalverschijnselen.

Verwijzen we naar *Dr. M. Zeegers, Seksuele delinquenten* (Forensisch-psychiatrisch onderzoek), Amsterdam, 1966, blz. 14:

"Zedelijke normen mogen moeilijk te bepalen zijn, men vraagt de psychiater om normen op zijn gebied. Hier doen zich vragen voor over de grens tussen 'ziek' en 'gezond', tussen 'normaal' gedrag en afwijkingen. Maar nu pas wordt het moeilijk".

Als men daar nu *M. Eliade, Occultisme...* en id., *Méphistophélès ...*, nevens legt, die de seksuele heksencultussen moreel verrechtvaardigd acht, althans in hun traditionele en vooral archaische vormen, wat is het dan met zgn. 'seksuele misdrijven'?

HW 200

In 'n kapittel '*Microphysique du pouvoir* (Michel Foucault) schetst G.Schiwy, *Les Nouveaux philosophes (Le retour de la métaphysique)*, Paris, 1979, PP.· 29/41, deze taalautoritaire 'structuren':

M. Foucault b.v. commentarieert het geval 'Mme Rose', die psychiater is in de gevangenis van Toul. In 1972 spreekt zij openlijk over de brutalisering van behandelenden in die instelling: "De maatschappij doet al het mogelijke om de blikken af te wenden van al de gebeurtenissen die de ware machtsverhoudingen verraden.

De gezagsdragers spreken uitsluitend in termen van 'tableaux', 'statistiques' en 'courbes' (krommen die 'n verloop weergeven)

De syndicaten hebben het over werkvoorwaarden, balansen, investeringen en werkmogelijkheden.

Aan beide kanten houdt men eraan het kwaad in z' n wortel aan te tasten: d.w.z. daar waar niemand het ziet of voelt, ver van het gebeuren, van het spel der krachten in kwestie en van de act van heersen.

Maar de psychiater van Toul heeft gesproken: Mme Rose heeft 'n inbreuk gemaakt op de spelregel en de grote taboe gebroken. Zij die in het machtsstelsel opgenomen was, zij heeft er niet het functioneren van bekritiseerd: zij heeft met hun naam genoemd de dingen die er gebeurden - op die en die dag, op die plaats, in die omstandigheden". (o.c., 30).

Het spreken en het taal spel (vgl. Wittgenstein) van Mme Rose is nu, 'n dit geval, 'subversief'. Doch er is 'n autoritair taalspel: b.v. wanneer, in louter areligieuze, ja, antireligieuze mentaliteit ('ideologie' als men dit liever hoort) de seksuele magie van primitieven als 'delinquentie' (letterlijk:) 'bestempeld' wordt.

Dit ene schrijnende voorbeeld dat in vele missielanden te zien is geweest, bewijst dat de taal allesbehalve 'n neutraal, buiten alle maatschappij- en ideologiekritiek staand fenomeen is. Vooral niet, waar, in rationalistische zin, de taal als spreek- of denkinstrument - luister goed: 'instrument' dat is: 'n tot de infrastructuur behorend iets is. Wij geven dit taalkritisch model om één voorbeeld van techniekkritiek te geven: alle technieken zijn eventueel 'heer/ knechtfenomenen'! (vgl. hoger blz. 145 onderaan: Eliade).

Opm. -- Hoe omvattend onze praxeologie door techniek is doorzinderd, blijkt uit het onderscheid tussen arbeids- en ludieke of speltechnieken: er zijn b.v. piano-technieken, sporttechnieken, enz.! Er zijn zelfs religieuze technieken, d.i. louter infrastructurele fenomenen, die meermaals als doeleinden misverstaan werden: vasten, gebeden prevelen, mediteren, enz., die men én op zich, 'als kunstwerk', (denk aan de Chinese vasters, aan de Indische 'meditanten') én als middel kan duiden (multi-interpretabiliteit kleeft, natuurlijk, ook aan techniek!).

Opgemerkt zij terloops dat ons vocabularium steeds meer technische termen vertoont: zo b.v. minimalisering, optimalisering, enz.

Historiek van de techniek.

G. Simondon, *Du mode d'existence des objets techniques*, Paris, 1958, schetst de ontwikkeling als volgt:

de XVIII-de eeuw kent wat hij heet 'technische elementen': het werkhuis vertoont werktuigen die hetzij direct gehanteerd worden hetzij d.m.v. elementaire mechanismen, zoals raderwerk, uurwerkminuterie e.d.m. of ook instrumenten die het waarnemingsvermogen van de mens verfijnen (weegtoestellen, uurwerken, brillen); - de mens is nog in het middenpunt van de 'vooruitgang': hij beheerst de instrumentatie; hij werkt er persoonlijk mee op meer doeltreffende wijze; dit weerspiegelt zich, aldus Simondon, in het optimisme van de Encyclopedisten, die opgaan met vreugde in de wederzijdse perfectionering van vakwetenschap en techniek

de XIX-de eeuw zet deze eerste - de middeleeuwse meegerekend: tweede - industrieel-technische revolutie door (vanaf 1770 vooral zet ze in): i.p.v. 'technische elementen' komen nu 'des individus techniques', d.i. machines of toestellen, die, van de werktuigen onderscheiden worden door niet zozeer ingewikkeldheid maar betrekkelijke zelfstandigheid; 'n machine immers marcheert alleen, zij 'functioneert', terwijl 'n werktuig moet gehanteerd worden; zo de stoommachine, later de explosiemotor en de elektrische dynamo of motor, die

a/ 'n groter energie (!) ontwikkelen dan mens of dier (lastdier b.v.) kunnen produceren en

b/ zelf werktuigen onderbouwen (de stoommachine b.v. trekt lasten maar heft hamers op, enz.); - de arbeiders reageren nu op deze individuen, d.i. autonome techniek, met argwaan:

zij helpen niet enkel de arbeider;

zij vervangen hem zonder meer: de mens, in casu de arbeider, is niet meer het centrum, doch de machine die, eens op gang, de mens niet meer nodig heeft, tenzij voor het onderhoud; de arbeiders zagen er 'n mededinger in, geen helper; vgl. *de Vigny, la Maison du Berger* (1844);

de XX-ste eeuw ziet de tweede - de Middeleeuwse meegerekend: de derde industriële revolutie, nl. die van de automatisme, d.i. niet meer elementen of individuen doch verzamelingen; niet de zelfstandigheid van de machine valt op doch onderlinge afhankelijkheid van de machine, wier functioneren nu gecontroleerd en geregeld wordt: de systeemfase.

Men ga volgende systemen na: het distributienetwerk voor elektriciteit, het telefoonnet, het spoorwegnet, enz., die echte 'systemen' (zie hoger blz. 197 supra) zijn, waarin ieder onderdeel (element en/of individu) van alle andere (of van vele andere) afhangt in z' n functie.

Hier stoten wij op wat men met 'n curieus woord geheten heeft: de organismische zienswijze. Inderdaad, dergelijke netwerken gelijken op organismen, gekenmerkt door onderlinge minstens gedeeltelijke afhankelijkheid inzake functie.

De eenvoudigste vorm daarvan is het servo-mechanisme: de bollenregelaar in Watt's stoommachine houdt de beweging constant tussen minimale afwijkingen (het cybernetisch beginsel);

HW 202

De thermostaat doet hetzelfde met de temperatuur (correctief beginsel); - biologisch bestaan er modellen: de homeostasie in het lichaam, reeds lang ontdekt, houdt de temperatuur op +/- 37 gr. C. te midden van de uitwisselingen t.o.v. de omgeving. Het schema is grosso modo als volgt beschrijfbaar:

De ouden zouden van stuurkunde of richtinggevende macht hebben gesproken, waarbij het gevolg correctief, d.i. rekening houdend met 'n gesteld doel, op z' n oorzaak inwerkt.

Deze zelfverbeterende structuur of cybernetische structuur is nu het kenmerk van de nieuwe vooral technische, betekenis van het woord 'systeem', dat essentieel 'effectivistisch' is opgevat, nl. berekend op 'n te bereiken doel (efficiency). Vgl. Bacon's inductieve logica, die, t.o.v. de Aristotelisch-stoïsche en Middeleeuwse, causaal, d.i. veroorzakend of 'effectief' is (blz. 37vv.; 45: Macchiavelli's Realpolitik als 'effectieve' zienswijze doch op menselijke collectieve systemen toegepast; blz. 105 (Hobbes' staatseffectivisme); blz. 168 (Hume's geschiedopvatting)).

De betekenis van het woord 'machine' evolueert meteen:

was 'machine' vroeger mechanisch toestel' **b)** nu wordt het 'doelgericht' - beter: 'effectief opgevat - systeem'. De louter mechanische machine is maar één type: eigenlijk, formeel-effectief gezien 'functioneert' b.v. 'n kerkgebouw (of 'n grootwarenuis of 'n kliniek of 'n staatsapparaat of de UNO) ook als 'n doelgericht systeem ('machine').

De 'organismische' zienswijze ziet zo overal gehelen, 'machines', 'organismen', (doelgerichte) systemen, waarvan de moderne effectivistische theorie of 'systemologie' (beter Grieks: systematologie) 'n 'model' tracht op te bouwen.

De man die zulks het eerst technisch-mathematisch heeft gezien, in samenwerking, natuurlijk met anderen, is N. Wiener (1894/1964), *Cybernetics (Control and Communication in the Animal and the machine)*, The Technology Press of M.I.T., New York- 1948-1).

Wiener, Rosenblüth, Rachewski, Mc Cullock vergeleken technische artefacten met biologische organismen onder oogpunt van zelfregeling (autocorrectie). Het sleutelbegrip dat nu, na dat van materie en dat van energie opkomt, is informatie, inlichting: het was alsof de gevolgen, verlicht omtrent de doelstelling die te bereiken was (effectiviteit), hun oorzaken 'inlichten', waarschuwd en dit door terugwerking (feedback; vgl. blz. 138 (sensitivity training, biofeedback; 157: human relations) terugwerking van informatieve aard. De triade - eigenlijk dyade, want materie is gestolde energie - 'materie/ energie/ informatie' is een van de basisinzichten van én de natuurwetenschappen én van de geesteswetenschappen (sedert /- 1948).

Opm. - Een van de merkwaardigste antieke modellen van effectief of autocorrectief systeem is te vinden in de kuklos - of kringloopgedachte (Herodotos, maar ook vele andere antieke denkers).

A. Virieux-Reymond, *l' épistémologie*, Paris, 1966, pp. 46/47; 67, formuleert Aristotelisch de cybernetische 'oorzaak' (versta: bestaansfactor, zijnsaspect) als de verbinding van de doelloorzaak (doel) met de werkoorzaak (efficiënte oorzaak). Wat slechts gedeeltelijk juist is, zonder de terugwerking! Veel beter, ja, antiek begrepen, juist zou zijn 'cyclische' oorzaak'.

Opm.-- De 'functionele oorzaak'.

Om nu nog eens met Aristoteles' oorzaken - of bestaansfactorenleer te spreken! Het woord 'functie' (denk aan het functioneren van 'n kliniek of 'n machine) is veelduidig:

Brentano, Husserl gebruiken het in de zin van 'aanleg' (functionele of 'act psychologie);

Heymans, de karakteroloog (1857/1930), duidt er de psychische nawerking, beter: verwerking achteraf (denk aan de 'achteraffer') mee aan (E(motionaliteit), A(ctiviteit), P(rimaire) of S(ecudaire) functie;

in de wiskunde: $y = f(x)$, d.i. y is afhankelijk van x ;

de Chicago School (Dewey's functionalisme en andere b.v. etnologische of sociologische functionalismen) (Claparède ook) gebruikt het woord in de zin van 'rol', 'taak' met de nadruk van het nut of 'zin' (om Duits Idealistisch te spreken!) ervan voor de anderen of het geheel vooral (dan) b.v. aan Malinowski's etnologisch functionalisme of nadruk op de 'rol' in de samenleving van ethnien).

De zgn. 'functionele' causaliteitsleer;

Störig, *Geschiedenis van de wetenschappen in de XIX-de eeuw*, (De geesteswetenschappen), Utr./Antw., 1967, blz. 119/120 (de romantiek (Historische school);

J. Stuart Mill (1806/1873) - vgl. blz. 169 (positivisme) - die zag dat de prijs op de markt door én vraag én aanbod bepaald werd; de Oostenrijkse school (Gossen (1810/1859), Menger, von Böhm-Bawerk, von Wiese) met haar grensnuttheorie inzake economie; tot daar vooral de economische 'functie'-leer, die niets anders is dan het zelfregelingsmechanisme inzake prijsvorming b.v. of andere economische fenomenen (de 'laissez faire laisser passer' theorie is, onuitgesproken 'n functionalisme: men rekent erop dat, zonder staatstussenkomst b.v. 'de markt' vanzelf zich zal 'regelen').

De wiskundige school inzake economie heeft dan ook naar wiskundige formules gezocht door de volgorde 'oorzaak/ gevolg' te vervangen door 'n aangepaster denkschema of (Platonisch: idee), nl. aanbod en vraag op de markt werken op elkaar in volgens 'n wisselwerking: oorzaak → gevolg → oorzaak → gevolg, enz. (Cournot (1801/1877), Cassel, Pareto).

Max Verworn, *Kausale und konditionale Weltanschauung*, 1928, vervangt zelfs 'oorzaak' (in de moderne zin van efficiënte of werk- (beter: veroorzakende) 'oorzaak') door 'verzameling van voorwaarden' om het ingewikkelde en wisselwerkende aan te duiden ('overbepaalde' fenomenen b.v.)

Opm.- 1954: Stichting van de Society for General Systems Research door Von Bertalanffy (1901/1972), Boulding, Gerard, Rapoport. Dit was 'n eindpunt van tientallen jaren bewustwording van het begrip 'systeem', dat b.v. reeds door v. Bertalanffy in 1937 duidelijk geformuleerd werd in z'n lessen. Ten andere, biologen weten dat Cl. Bernard (1813/1872), de grote fysioloog en wetenschapskritieker, als één der eersten het effectief of autocorrectief (beter) begrip van 'systeem' ter sprake bracht als hij het had over 'la fixité du milieu intérieur' (de relatieve onveranderlijkheid van het inwendige van 'n biologisch organisme).

Bibl.- P.Delattre, *Système, structure, fonction, évolution (Essai d'analyse épistémologique)*, Paris, 1971, legt de nadruk op het feit dat, met het begrip 'systeem' ook de begrippen 'structuur' (D. Nauta, *Logica en model*, Bussum, 1970, definieert:

“Een systeem is een verzameling met een structuur alsook 'functie' (zie hoger) en zelfs 'evolutie' (er zijn evoluerende systemen en, als activiteit, 'evolueert' 'n functioneel systeem voortdurend) samengaan; zelf definieert Delattre 'systeem' als volgt:

“Un ensemble d' éléments qui interagissent entre eux” (o.c., 47).

Von Bertalanffy heeft, o.m. in *Robots, Men and Minds (Psychology in the modern world*, New York, 1967, er de nadruk op gelegd dat 'n zeker 'cybernetisme' geen wezenlijk onderscheid maakt tussen

echt fysicale en technische systemen, enerzijds, en

anderzijds, levende, psychische, denkende 'systemen': deze zienswijze is 'n subtiele en actuele ideologie, die zich van de systeemleer bedient, die actueel is, om haar naturalisme, d.i. haar reductie van de mens vooral, maar zelfs van het dier en de plant, tot louter fysicale systemen, hoe cybernetisch-soepel ook, te staven met bedenkelijke praktijken.

Merkwaardig is ook de triade die J.Piaget, *Le structuralisme*, Paris, 1968, p. 6, aanhaalt: “Een structuur omvat de drie karakteristieken, nl. totaliteit, transformatie en zelfregeling”. Dit leidt ons tot de intieme verhouding tussen systeemdenken en huidige structuralisme. Inderdaad, zoals G.G. Granger, *Pensée formelle et sciences de l' homme*, Paris, 1967, pp. 1/6, uitstekend uiteenzet, heeft het huidige structuralisme drie oorsprongen, die, inderdaad, telkens weer het begrip 'structuur' (en 'systeem', dat er niet van te scheiden is) naar voren brengen.

B. de Courthenay en vooral F. de Saussure

a/ zonderen de taal af uit haar context (historisch, diachronisch vooral: ervan overtuigd dat de diachronische of histori(cisti)sche zienswijze op de taal fout loopt) om haar als zelfstandig fenomeen te beschouwen, zuiver internalistisch;

b/ dat geïsoleerde fenomeen wordt 'systeemtechnologisch' (zie blz. 93: Guérolt's studie van Descartes' denksysteem) vooral lettend op de koppeling der woorden: letterkunde/ meetkunde; letterkundig/ letterkunde; enz. waarbij 'syntagma' (samenhang) en 'paradigma (= associatie) centraal staan;

Opgemerkt zij dat Saussure zelf het woord ‘paradigma’ niet gebruikt voor gelijkenisstructuur, maar het kleurloze ‘associatie’ (vgl. *F. de Saussure, Cours de linguistique générale* (C. Bally, A. Sècheyne, A. Riedlinger), Paris, 1931, pp. 170ss. (*Rapports syntagmatiques et rapports associatifs*), - daar waar men nu i.p.v. ‘association’ ‘paradigma’ gebruikt om het modelkarakter als gelijkenis aan te duiden.

Zo b.v. in *Communications* No. 4: *Recherches sémiologiques*, Paris, 1964-, waar, om het nog ingewikkelder te maken R. Barthes (beroemd om z’ n invloed op de nouveaux philosophes en dit, omwille van z’ n inaugurale rede aan het Collège de France (Le Monde 09/10.01.1977) over ‘la langue est faciste’) - vgl. G. Schiwy; *Les nouveaux philosophes*, blz. 24/29, die de inhoud samenvat als ‘n soort programmaverklaring van het Post-Structuralisme, dat de taal als autoritair aliënerinstrument schandvlekt (zie blz. 199v. supra: Foucault; blz. 191 supra: Lacan).

R. Barthes, dus gebruikt het koppel ‘syntagma’/ ‘systeem’ (blijkbaar als vervanging van ‘syntagma/ paradigma’). Voor Saussure, o.c., pp. 33s., is het denkkader van de linguïstiek zoals hij ze opvat, wat hij noemt: ‘semiologie’, d.i. “ ‘n wetenschap, die het leven der tekens in de schoot van het sociale leven bestudeert”.

Men vergelijk deze semiologie met de Neo-Positivistische semiotiek (zie hoger blz. 173/174), zoals Ch. Morris ze, in Peirciaanse lijn, uitwerkte, doch zonder de breedheid van geest van Peirce, ver vandaar. Besluit: “Iedere poging om iets ‘objectief’ te kennen dat de mens aangaat, moet, aldus het Structuralisme, passeren door ‘n herleiding (reductieve duiding van de ervaring tot ‘n systeem van correlatieve kentrekken” (Granger, o.c., 2). ‘Correlatief’ slaat op de voortdurende koppelvorming (zie hoger de paarsgewijze voorbeelden).

***Bourbaki, Éléments de mathématique*, 1934,**

is één van de sedert het midden van de vorige eeuw vooral opkomende systeemtechnologische opvatting van de wiskunde, vertrekkend van het begrip ‘verzameling’. Zie hoger blz. 172v. (logistiek).

De wiskundige entiteiten worden niet meer als ‘objecten’ afzonderlijk doch als in ‘n structuur van bewerkingen gevat behandeld: het gaat hier allereerst over operationele systeemtechnologie (begrijpelijk, want de wiskunde is eerst en vooral, sedert Viète (cfr. blz. 30 supra), ‘n operationele wetenschap wier werk niet statisch doch dynamisch is: bewerken van ‘denkinhoudelijke materies’ (ruimte- of letter- of getalwiskundig).

Het begrip ‘structuur’ zoals hierboven blz. 204 voor Piaget typisch, aangehaald, is zo’ n operatief of operationeel begrip, waarin de ‘middenterm ‘omvorming’ of transformatie betekent, de omvorming van ‘n stel goed gestructureerde bewerkingen (b.v. +, -, :, x), omgevormd b.v. in ‘n analoog systeem (b.v. ^, v, $\rightarrow$; $\leftarrow$ of iets dergelijks).

Het is klaar dat b.v. *Cl. Lévi-Strauss* (Brussel 1908/2009), sedert 1959 prof in sociale antropologie aan het Collège de France, b.v. in z' n beroemd *Les structures élémentaires de la parenté*, enz., de wiskundig-logistische verzamelingenleer en de transformatiegroepen, daarin gangbaar, op etnologische gegevens toepast; wat hij ook doet in z' n beschouwing der verhouding tussen natuur en cultuur. Het begrip ruil, communicatie van goederen, mensen e.d.m. herinnert aan de semiologie van Saussure b.v. (vrouwen circuleren als woorden in de schoot van 'n maatschappij volgens structureerbare gedragsregels b.v.).

(iii.) Martial Guérault, *Descartes selon l'ordre des raisons*, 1953,

vgl. supra blz. 93 - is 'n derde type van inspiratie voor het Structuralisme geworden, onafhankelijk van het linguïstische en mathematische.

Besluit.- Hoe dan ook **a)** het Structuralisme is nauw verwant met welbepaalde rationalistische tendensen in het Westen, vooral sedert Viète, Descartes en Leibniz, enz. **b)** maar ook en vooral beïnvloed door het zgn. technische denken dat systeemtheoretisch in de effectieve zin (zie hoger blz. 202), zoals de cybernetica dat toont, te werk gaat.

Bibliografie:

G. Schiwy, *Der französische Strukturalismus (Mode, Methode, Ideologie)*, Hamburg, 1969;

id., *Neue Aspekte des Strukturalismus*, München, 1971, bieden 'n goede en voldoende kritische inleiding.

Peirce en het Structuralisme: *M. Bense, Semiotik (Allgemeine Theorie der Zeichen)*, Baden-Baden, 1967, biedt 'n goede inleiding tot de echte, nu opgang makende tekentheorie van Peirce, zoals die in ontologie, kennisleer (epistemologie), linguïstiek en teksttheorie toepasselijk wordt.

Opgemerkt zij ook dat de lemmatisch-analytische methode latent ook in het effectief opgevatte begrip 'systeem' aan het werk is (vgl. hoger blz. 38/39; het begrip 'black box'); zie hoger blz. 202.

Besluit.

"Het structuralisme is 'n reflectie van 'n samenleving, die het tijdperk van cybernetica en informatica (d.i. de toepassing van cybernetica op informatieverwerkende machines, van de eenvoudigste tot en met de telematische (d.i. chips bevattende) types) is ingegaan". (*C. Bertels, M. Foucault, in Filosofen van de XX-ste eeuw*, Amsterdam/ Brussel, 1972, blz. 212).

Rationele analyse (voor de zoveelste maal dit Platonische woord), vooral van de menselijke cultuur in haar geheel (parallel aan de cultuurpsychoanalyse van Freud),

doch met de nadruk op de tekens in de schoot der samenleving (= hetzij echte hetzij als tekens opgevatte werkelijkheden.);-

wiskunde en logistiek als basistaal (// Neo-Positivisme) van alle wetenschappen; ziedaar hoofdobject en -methode;

(A) Door de nadruk op de onvrijheid van de in structuren verzinkende mens en door z 'n methode (zie zo-even) zet het structuralisme zich af tegen het existentialisme (zie blz.73 (Böhm, Heidegger)- blz. 139 (psychagogie, existentiële en 'humanistische'

psychologie), 152 ('facticiteit', analoog aan 'geworpenheid' of (Hegeliaans:) aan 'Affirmation' (thesis, als aanloop naar ontwerp), vooral blz. 165 (Kierkegaard) en zeker ook blz. 158/159 (K. Barth als existentieel theoloog in Kierkegaars lijn)).

Door z' n methode van systeemtechnologie der menselijke cultuur (volgens Saussuriaans, Bourbakiaans of Guéroutiaans model) doch vooreerst veel meer aan de cybernetische revolutie aansluitend en, dan, radicaal ideologiekritisch opgevat, - door het inzicht dat de menselijke cultuur veelzijdig is, en - door de benadrukking van de armoede van het fysicalisme (d.i. de herleiding van alle cultuurgegevens tot stoffelijke d.i. tijdruimtelijke gegevens (hier, nu, aards)), eigen aan het Neopositivisme, zet het Structuralisme (en zeker het Poststructuralisme) zich overduidelijk af tegen het NeoPositivisme (dat te veel

a) louter klassiek Humaans

b) met Leibnizianisme is vermengd gebleven).

c) Door de nadruk zo-even reeds vernoemd - op de vele facetten van de cultuur en hun lossere verhoudingen en veelduidigheid, alsook door de nadruk op de relativistische zinloosheid van alle menselijke inspanning (die de echte Structuralisten herleiden tot transformaties van steeds dezelfde factoren van cultuur, zowel de archaïsche mensheid als de huidige doet niets anders dan combinatoriek, d.i. cultuurgegevens - als waren het symbolen van wis- of redeneerkunde (logistiek) - onderling verplaatsen binnen steeds wisselende configuraties (zie cursus eerste jaar over configuratietheorie)), - door die twee kentrekken, dus, zet het Structuralisme zich af tegen het Marxisme, dat het als 'n humanistische (d.i. in de rol van de mens als hoewel collectief, dan toch actief ingrijpend en autonoom subject (vgl. blz. 149 (Marx over de heer-knechtdialectiek als sleutel), 189 (bewustwording als ellende-oplossing), revolutiewil, enz. (o.m. 183: economisme)) gelovende wereldbeschouwing brandmerkt en dit op grond van z' n 'theorie' (dialectisch en positief-wetenschappelijk) .

Totaal besluit over het structuralisme als huidige uitloper van wat Diderot (zie blz. 194, het begin van de technisch-industriële tweede, derde- Revolutie) in volle XVIII-de eeuw reeds voorvoel én reeds volop heeft helpen stichten:

het structuralisme, nevens

het materialisme (zie blz. 180/193) en

het Empirisme (zie blz. 162/175), is de derde late uitloper van wat mensen als Voltaire en degenen met wie hij zich omgaf, hebben ingezet, soms met verbijsterende vooruitziendheid.

Daarom hebben wij de zeer ongewone uiteenzettingsmethode (d.i. over Voltaire en z' n opzet spreken en deze uiteenzetting daarover driemaal uitvoerig onderbreken door achtereenvolgens drie historische lijnen en tradities ((i) technisch industrieel denken,

Materialisme en Empirisme) na te gaan tot op heden) gevolgd.

De technocratische ideologie.

H.A. Burnier/ Fr. Bon, *Les idées politiques (Philosophie et société)* in *La philosophie*, Paris, 1972, 2, pp. 300/335, vooral pp. 309ss., beschrijven 'n echte sociale ideologie, die zij gemakshalve de 'technocratische' heten (en met grote reden). 'n woord daarover.

Historische groei.

De leerling van d'Alembert, H. Saint-Simon (1760/1824), leermeester zelf van A. Comte, was staatssocialist (1824: *Système industriel*) is de aankondiger.- Later, wanneer

het kapitalisme zich organiseert en de staat begint tussen te komen rechtstreeks, dan komt (de technocratie van de grond.

a/ De wereldoorlog I (1914/1918) en de periode onmiddellijk daarna (denk aan Rathenau (Duitsland) en vooral de nu zo omstreden Lord Keynes (de man van de macro-economische analyse: noteer weerom het Platonische woord 'analyse')) doet de zgn. fictie van pure en simpele concurrentie tussen firma's opgeven als zinloos en de tussenkomst van de staat aanvaarden.

b/ Rond de grote economische crisis van 1929, eerst in de USA, dan in Europa, ontstaat de eigenlijke Neo-kapitalistische leer (b.v. 1924: *School van the Trend of Economics*): het *laissez faire*, *lasser passer* wordt opgegeven (d.i. de totaal vrije markteconomie) en controle van de marktmechanismen (door analyse die tot tussenkomst op grond van wetenschap en politieke overwegingen leidt) wordt vooropgesteld, zonder daarom in 'n b.v. Marxistische totaal geleide en dus zgn. 'markt'-loze economie te vervallen. De oude Liberale ideologen waren, natuurlijk, tegen! Doch the New Deal van Roosevelt (na de crisis van 1929) en de Volksfront-socialistische leiders pasten deze Neo-kapitalistische leer reeds enigszins toe.

c/ Na WO II (1940/1945) wordt deze leer overheersend toegepast, in Europa vooral vanaf 1953/1954 (de Amerikaanse automatieliteratuur overstroomt zelfs de Europese en andere Sociaaldemocraten en Reformisten (d.i. twee tinten van vrijheidslievend marxisme). Vgl. 'automatie' hoger blz. 201v.: technisch denken en politiek en economie vloeien, gedeeltelijk, ineen! De woorden 'industriële samenleving', 'overvloedssamenleving', 'consumptiemaatschappij', 'managerstijdvak' vormen de basisbegrippen.

Vgl. R. Aron, M. Dabré, J.K. Galbraith, de tijdschriften over onderneming of 'economische expansie'! De technocratische ideologie kiest:

- voor cyclische vernieuwing door industriële vernieuwing,
- voor technische kennis (know how) boven financiën,
- voor de belangen van de natie boven die van de 'ploetocraten' en
- voor 'n echte economische politiek.

de economie en haar expansie primeren alle andere politieke vraagstukken;

de technische deskundigheid primeert alle andere deskundigheid: de maatschappij is 'n machine (zie blz. 202) die 'technocraten' (eigenlijk 'systeemtechnologen': zie blz. 93 (Guérault over Descartes), 72, 83, 84/85 (machineopvatting bij de Cartesianen, ofschoon nog niet zuiver cybernetisch, toch al aanwezig) vooral blz. 202

(de systeemtechnologische betekenis van 'machine'). - de maatschappij is 'n machine die de technocraten (beter: systeemtechnologen) alleen doorzien en dus kunnen, tot haar zuiver welzijn, besturen zo goed mogelijk. Technische bevoegdheid haalt het t.o.v. de oude partijideologen en t.o.v. (naïef) moreel 'idealisme'.

Voor de technocraat is de tegenstelling 'kapitalisme/ socialisme (Marxisme)' 'n achterhaalde tegenstelling. Telt voor alles: de controle (zie hoger blz. 202: *Wiener's control and communication in the animal and in the machine!*), niet de nationalisering b.v.!

Hegeliaans gezegd: het Neokapitalisme is de negatie van de negatie of synthese! (zie hoger blz. 151vv.).

Besluit: de XVIII-de eeuw ligt aan de oorsprong van het Technisch-Industrieel denken: daarin leven wij nog steeds ten volle.

Opm. (A) De tegenvoeter bij uitstek, tot nog toe, van het Technisch-Industrieel denken is de hoger even aangeraakte Frankfurter Schule. Vgl. blz. 154 (negatieve traditie-kritiek van Habermas), 191 (Neo-Marxisme, Neo-Freudisme (H. Marcuse behoort tot de twee). Zie ook B. van Steenberghe, over Jürgen Habermas, in *Filosofen van de XX-ste eeuw*, Assen, 1972, vrl. blz. 183vv. (*techniek als ideologie*).

Een existentiële positie vertegenwoordigt b.v. D. Ihde, *Technics and Praxis (A Philosophy of Technology)*, Dordrecht, 1979: natuurlijk is hier de kijk 'hermeneutisch' (zie hoger blz. 187vv: Ricoeur's duiding (van hermeneutisch standpunt) van de drie kritische materialisten) en wordt de nadruk gelegd op de verandering, in de 'beleving' (typisch existentieel woord voor het empiristische 'ervaring' d.m.v. de uit- of vooral inwendige zintuigen); het boek inspireert zich aan Heidegger, de existentieel ontoloog, H. Jonas, P. Ricoeur e.a. de beleving van de wereld is door de techniek veranderd op subjectief-emotioneel vlak vooral (de levensangst van de mens,

reeds steeds aanwezig - zie hoger 150v. (de levensangst van de 'knecht', door Hegel beschreven is 'n echt existentieel thema) –

neemt 'n veranderde vorm aan in de verstikkende, alle 'zijnsinzicht' 'dodende technocratie).

Hernemen wij, onze paradoxale methode van uiteenzetten getrouw, blz. 194 (na 179/180), het overzicht van de XVIII- de eeuw.

Voltaire **1)** met het oog op de revolutie der cultuur, zoals op blz. 194vv. geschetst, én **2)** met de bedoeling het Ancien régime te ondermijnen bij de intelligentsia, omgeeft zich van mensen als d' Alembert en Diderot, alsook van de invloed, van hun mentaliteitsgenoten, nl. Lamettrie (1709/1751: *L' Homme machine* (vgl. blz. 84), dat verscheen in 1748; Baron d' Holbach (1723/1789; *Système de la nature* (1770), het werk bij uitstek van de hoger geschetste Franse materialisme en atheïsme; Helvétius (1715/1771: *De l' esprit* (1758); E. de Condillac (1715/1780) bekend om zijn *Traité des sensations*, waarin hij

in de lijn van Hobbes (zie hoger blz. 101, waar het sensisme van Hobbes uitvoerig uiteengezet wordt) maar volkomen consequent als Berkeley (zie hoger blz. 102,163) het sensisme (= sensualisme, zintuigenfilosofie, die niets dan zintuiglijke, uit- en inwendige, ervaring aanneemt (zonder objectieve, buitenzintuiglijke werkelijkheid: mediatisme dus) uitwerkt (hij neemt dan ook 'n immateriële ziel aan, net als Berkeley).

Behalve deze typische 'creatieve voorhoede' (Th. Geiger) werden ook systematisch bewerkt

de 'absolute' monarchen: Frederik II (Pruisen) bij wie Voltaire verbleef (maar waarvandaan hij, uiterst verbitterd omwille van het feit dat de sluwe vos van 'n monarch hem gewoon voor z 'n wagen spande, terugkeerde!); Jozef II (Oostenrijk) - zie hoger blz. 128 (Gassnergeval); Catharina II (Rusland); Kristiaan VIII (Denemarken); Gustaaf III, (Zweden); Poniatowski (koning van Polen);

de ministers, grote heren en magistraten: d'Argenson, Choiseul, Malesherbe, Maurepas, Brienne, Necker, Maupeou, Turgot (zie hoger blz. 193), Lamoignon;

literatoren: Rousseau (waarover straks), Buffon (1707/1788), de 'naturalist' (= bioloog avant la lettre), bekend om z 'n *Histoire naturelle* (1749/1789), waarin hij de intuïtieve aanvoeling verraadt van het latere evolutionisme (transformatie van de soorten levende wezens, - 'n slag toegebracht aan het fixisme, dat Platon e.a. ons hebben achtergelaten, doordat zij de onveranderlijkheid der ideeën verwarden met de onveranderlijkheid van onze 'denkbeelden', die maar 'n tastend benaderen zijn van God, of in alle geval transcendent opgevatte ideeën); Condorcet (1743/1794), wiskundige, economist, politicus, geschiedfilosoof, bekend om z' n *Esquisse d' un tableau historique des progrès de l'esprit humain*, dat hij schreef tussen 1793 (jaar van z 'n arrestatiebevel) en 1794 (in maart vergiftigt hij zich om te ontsnappen aan de effectieve aanhouding) in z' n gedwongen afzondering, in twee delen:

de oorsprong en evolutiestadia van de menselijke geest, van het begin tot en met de stichting van de Franse republiek (die hij als 'n bekroning zag van z 'n eigen ideeën!);

'n prognose - de 'prospectieve' wetenschap begint met hem - van de komende vooruitgangsvormen (= optimisme), - beide delen zijn daarbij gedragen door de gedachte van de 'perfectibilité infinie' van het mensdom.

Ziedaar 'n zeer beperkte lijst van hooggeplaatsten (er waren er veel meer), die 'bewerkt' werden met (i) discrete acties, erop gericht de koninklijke politiek om te buigen en (ii) subversieve geschriften, die het hele volk bereikten.

De anti-monarchistische tendens (zie blz. 178 supra). - Deze tweede zijde van één en dezelfde subversieve geest ging op de eerste plaats uit van de vrijmetselaars, aldus l'Abbé Barruel. Inderdaad, de 'filosofen' in de typisch XVIII - d' eeuwse betekenis zijn steeds min of meer vrijmetselaars d.i. leden van geheime genootschappen (zie hoger blz. 48/49, d.i. het klassieke, ja, het Renaissance tijdvak).

“Een machtige vereniging die haar net over heel Europa uitwerpt, begunstigt op uitzonderlijke wijze de samenballing van de ‘krachten’ van het rationalisme: de Vrijmetselarij”. (E. Vacandard, *Rationalisme (Son histoire avant la Révolution Française)* in *Dict. prat. des conn. relig.*, Paris, 1927, V, p. 1022). Steller herinnert eraan dat de historici 1717 gewoonlijk aannemen als de geboorte van de zgn. ‘speculatieve’ (versta: ‘filosofische’, in de subversief-dialectische zin) vrijmetselarij, en wel bij de Freemasons in Londen. “Vandaar verspreidde de sekte zich over de voornaamste staten van Europa. Men treft ze aan in Holland (1725), Spanje (1726), Portugal (1727), - Zweden (1736), - Zwitserland (1737), Italië (1739): geen wonder dat nog heden, mei 1981, ‘n Kristen-democratische regering valt over de door de communisten blootgetrokken Propaganda 2 (‘n geheim genootschap), met ‘n lijst van meer dan negenhonderd leden in alle voorname en invloedrijke lagen van Italië).

Het grootste mysterie hangt over de invoeringstijd (van de loge) in Oostenrijk: men weet enkel dat zij er in 1797 in grote onrust stond. In Frankrijk was de hertog d’Antin, zoon van de markies de Gondrin en van Marie-Victorine de Noailles, de eerste Grootmeester, verkozen de 24-ste juni 1738”. (a.c., ib.). Wat Frankrijk betreft, geeft Barruel ‘n gedetailleerde analyse van de wortels, de riten, de adepten, het aantal, de geheimen, de middelen en de invloed van de XVIII-d’eeuwse Vrijmetselarij. Hij steunt zich op onmiskenbaar echte documenten zoals:

- 1/ brieven die in omloop waren tussen de samenzweerdere (en die nog heden bestaan),
- 2/ subversieve literatuur van die tijd,
- 3/ bekentenissen van door wroeging gefolterde deelnemers aan het complot,
- 4/ vertrouwelijke mededelingen die hem werden gedaan.
- 5/ Verder vergelijkt hij de praktische resultaten door de Vrijmetselaars bereikt en hun doelstellingen, zoals decreten en wetten die hun in de smaak vielen.

De republikeinse ‘filosofen’.

Barruel zegt dat de hoger (blz. 179,1393v.) vernoemde Montesquieu aan de oorsprong staat van de monarchomachie (zie hoger blz. 45 (de Christelijke, waaronder *Bellarminus*, verschillen grondig; van de ‘filosofische’ monarchomachen). Z’ n *Esprit des lois* ‘negeert’ (in de Hegeliaans-dialectische zin) het gevestigde régime. Barruel zegt dat Rousseau (1712/1778) (deze republikeinse monarchomachie hernam - ‘n zuiver geval van ‘hermeneutiek’ of ‘duiding’, d.i. internalisering; - en ze extreem opvatte: volgens hem moeten

zowel de monarchie,

als het door Montesquieu voorgestane aristocratische régime radicaal afgewezen worden: hij verlangt ‘n democratisch systeem, voortgekomen uit de wil van ‘le peuple souverain’.

Rousseau wordt wel eens bestempeld als de ‘afsluiting en de overwinning op de Franse Lumières’. Het valt te bezien hoe men dit verstaat, want, indien er iemand is die werkelijk ‘verlicht’ is, over de hele lijn, dan is het Rousseau!

Het is niet omdat hij ‘de rechten van het gevoel en de verbeelding’ tegenover die van de ‘rede’ verdedigt, dat hij reeds buiten de Verlichting staat! Verlichting is zeer zeker rationalisme, doch ‘n figuur als Shaftesbury (zie hoger blz. 164v.) Adam Smith (ib.: sympathie -ethiek en -politiek en zelfs -economie!) of Edm. Burke (ib.) is het levend bewijs dat rationalisme’ en ‘romantiek’ (beter preromantiek, natuurlijk, maar dan in ‘n grondiger zin dan wat de gewone literatuurgeschiedenis daaronder verstaat) perfect samengaan.

Het leven van Rousseau geeft ‘Verstehen ‘ omtrent z’ n psyché: zo om te beginnen:

z’ n moeder sterft in het kinderbed;

z’ n vader geeft hem als enige vaderlijke opvoeding enkel en alleen lezing van romans;

overal waar men Rousseau ‘plaatst’, doet hij dingen die hem doen wegzenden (louter romans lezen i.p.v. echte plichtsvervulling, diefstal, enz.), indien hij niet zelf wegloopt! Vooral de ‘liefde’ die hij opvat voor ‘une espèce de voyou’ uit Genève, met wie hij landloperij beoefent, om hem ineens weer te laten vallen! Te Freiburg, Lausanne, Vevey, Neuchatel, Bern, Soleure, Annecy, Lyon treft men hem aan met een of andere halve ‘bohème’ of oplichter! Alleen muziek interesseert hem.

In 1741 komt. Hij te Parijs aan, waar hij kennis aanknoopt met Fontenelle (1657/1757), de grote vulgarisator van de rationaliserende ‘wetenschappelijke’ methode, o.m. toegepast op de Mythologie en de orakelkunde, zowat in Bayle’s mentaliteit opgevat), met Mably, Marivaux, Diderot, Grimm, alsook met enkele aristocratische dames.

Hij werkt mee aan de Encyclopédie (muziek). Hij leeft dan, gewild tegen iedere huwelijksband, met Thérèse Levasseur, bij wie hij vijf kinderen had, die hij onbarmhartig naar de ‘Enfants-Trouvés’ verwees! “Je n’ ai même pas gardé la date de leur naissance”, zegt hij tot Mad. de Luxembourg.

In 1749 heeft hij geluk: de Academie van Dijon schrijft ‘n prijsvraag uit: “Heeft het stichten van kunsten en wetenschappen tot de uitzuivering der zeden bijgedragen?”. Rousseau antwoordt: verre van de zeden uit te zuiveren, danken kunsten en wetenschappen hun ontstaan aan onze ondeugden en zij dienen tot niets anders dan om deze te versterken.

Reden: zij verwijderen ons van de ‘natuur’ (daar is zij weer, die ‘natuur’!), doch nu Rousseauiaans begrepen, nl. als beginsituatie van de mensheid, schuldeloos en gelukkig als ‘n kind. Slechts hoge geesten als Bacon, Descartes, Newton ontsnappen aan de verloederende invloed van kunsten en wetenschappen! Geschreven in ‘n ressentimentele (zie hoger blz. 176/177: bourgeoisie-dialectiek; Nietzsche’ s ressentiment-analyse), maar retorische stijl, die men sinds Bossuet niet gelezen had, behaalt Rousseau’ s antwoord in 1751 de prijs: hij was beroemd!

Deze totaal ressentimentele cultuurkritiek opent hem de weg tot *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes* (1762), waarin men de politieke filosofie van Rousseau leest, - *Emile ou sur l'éducation*, (met de beroemde Profession de foi du vicaire savoyard (1762): “Pas d'entraves morales pour l'enfant!”).

Ondertussen had in 1761 *La Nouvelle Héloïse* (1/ natuurgevoel, 2/ maar ook passionele liefde) ‘n ongehoord succes, maar verwekte het de onenigheid (reeds begonnen sedert z’ n *Lettre à d’Alembert* over het theater, dat hij bijna Jansenistisch veroordeelde!) met de typische ‘filosofen’, - onenigheid, die zich kwam voegen bij die van de Calvinisten, die z’ n rationalisme niet konden verwerken. Na ‘n verblijf in Engeland keert hij naar Frankrijk terug (Ermenonville) waar hij, aan melancholie prijsgegeven, gaandeweg begint te lijden aan vervolgingswaan. Hij stierf misschien door zelfmoord. Barruel voegt eraan toe dat ook Voltaire, modieus als altijd, monarchomach wordt. En Diderot zegt openlijk: “Wanneer zal ik de laatste koning gewurgd zien met de darmsnaren van de laatste priester?”. Stichtend vanwege de man van de encyclopédie!

De anarchistische tendens.

Barruel zegt dat ‘n derde samenzweringsaspect vastzit aan de doctrine en de loge van Johannes Weishaupt, die in Beieren, te Ingolstadt, in 1775, het genootschap der Illuminati stichtte, dat reeds in 1785 van staatswege verboden werd, doch dat in Frankrijk zich infiltreert in de loges der vrijmetselarij.

De Illuminati zijn nihilistische anarchisten:

1/ Zoals Rousseau Montesquie overtrof, 2/ zo overtreffen de Illuminati verre Rousseau! Zij ‘negeren’ (Hegeliaans!) niet enkel de kerk of de religie, doch iedere moraal zowel als ieder gezag; (steeds die antiautoritaire tendens) en ieder eigendomsrecht.- Wat later de ‘Terreur’ heet, in de Revolutiejaren, alsook de haatfenomenen die zovele mensen geschokt hebben, wijt Barruel aan Weishaupt’s filosofie en loge. Het Jakobinisme zette dit achteraf voort. En deze traditie is ook nog op onze dagen obscuur aan het werk.

De Duitse Aufklärung.

“Vanuit Parijs (...) verspreidde de filosofie der XVIII-de eeuw zich over heel Europa”. (a.c., 1022). Parijs werd door vreemdelingen bezocht. De briefwisseling ging heel Europa door. Men denke aan Grimm’s voorbeeld ter zake. “In Duitsland hangt Lessing van Bayle af, alsook van Voltaire en Diderot; Schiller en Kant zijn veel aan Rousseau verschuldigd. In Italië bootst Goldoni Molière na, Alfieri Voltaire. En Condillac is instructor van de Prins van Parma. Langs Napels komen gemakkelijk de betrekkingen met Spanje tot stand”. (ib.).

Chr. Wolff (1679/1754).

Deze in Duitsland althans maar ook daarbuiten zeer invloedrijke figuur vertegenwoordigt wat men zou kunnen heten de ‘Scholastische’ duiding van de Verlichting (van vooral Leibniz (zie hoger blz. 94/95)), doch ook van alle andere Verlichtingsvormen.

Inderdaad, de Duitse Aufklärung kan men kort behandelen, omdat zij hoofdzakelijk 'n systematisering in echt Scholastische stijl is van de klassieke ontologie, doch in 'n aufgeklärte sfeer, waaraan de titel van vele van z'n werken herinnert: "Vernünftige gedanken über..." (rationele gedachten over ...). Ook, zoals het grote voorbeeld der Duitse Aufklärung, is Wolff zeer gematigd rationalistisch, al was het maar omdat Wolff altijd met zedelijke bedoeling ('stichtelijk') schrijft en optreedt als professor.

Van hem dateert (vooral op te merken overigens) de nu klassiek geworden driedeling van de algemene zijnsleer of ontologie:

theologie,

kosmologie en

(rationele) psychologie,

vgl. *Vernünftige Gedanken von Gott, der Welt und der Seele des Menschen, auch allen Dingen überhaupt* (1719).

Aanhangs: Bilfinger (+1750); Gottsched (+1766); Knutzen (+1751); A.Baumgarten (1714/1762), de stichter van de Duitse esthetica (vgl. hoger, in Engeland nl blz. 164/165, en vooral Rousseau, in Frankrijk, blz. 211vv.): het woord 'aisthèsis' betekent waarneming; zodat 'esthetiek' waarnemingsleer betekende; doch, met Leibniz, ziet Baumgarten het schone, het basisbegrip van de moderne esthetiek, in de zintuiglijke, d.i. onklare (zie blz. 79 hoger over de onbewuste onklare gewaarwordingen bij Leibniz en bij Maine de Biran, te vergelijken met de sensitieve waarnemingen) ervaringen van dat wat, op zich, rationeel volmaakt is; gevolg: 'esthetiek' (ervaringsleer) wordt 'theorie van het schone'.

Tegenstanders van Wolff .- Gh. Crusius (+1775); L. Buler (1707/17833), bekend wiskundige, die 'n eigentijdse ruimte- en 'ether'-theorie ontwikkelde die nog tot op onze dagen, doch in louter occulte zin aangehangen wordt door 'n aantal occultisten, doch die, louter wetenschappelijk allang overwonnen is, G. Plouquet (+1790), die de mathesis universalis (zie hoger blz. 65/66: Descartes' ordetheorie, die niet-mechanicistisch is; 172/173 over de moderne logistiek, in Leibniz lijn) voorbereidt door z 'n eerste pogingen tot logisch rekenen; - J. Lambert (1728/1777), natuurkundige en filosoof, die, in Pre-kantiaanse zin, 'n kenniskritiek schreef: *Neues Organon* (1764; vgl. Bacon' s Organon blz. 37vv.); ook stond hij in briefwisseling met Kant. Hij schept het woord 'Fenomenologie' (dat achteraf (Hegel, Husserl, Teilhard de Chardin) verscheidene duidingen zal ondergaan).

Andere Aufklärer. - Reimarius (+1768),

de Duitse deïst (zie hoger blz. 146, 164 Freethinkers)) bekend om z' n *Wolfenbütteler Fragmente* (hij ontcrachtte het dogma der verrijzenis van Jezus, helemaal in de geest van de huidige demythologisering (zie hoger blz. 5/7), - wat bewijst dat de huidige grondslagen crisis in de postconciliaire Kerk Aufklärungsfenomeen is;

Moses Mendelssohn (+1786); Wieland (+1813); Frederik de Grote (1712/1786), ooit de gastheer van verscheidene Franse verlichters, onder wie op de eerste plaats Voltaire, die hem, achteraf, haatte omwille van zijn machiavellistische politiek, waarvan Voltaire 'n gewoon 'middel' was, schreef *'Anti-machiavelli'*, (!), alsook, in de aufgeklärte Franse taal, 'n werk waarvan de titel boekdelen spreekt voor wie al het vorige heeft gelezen: *De la superstition et de la religion*; verder: *Essai sur l' amour-propre* (eigenliefde); Ch. Garve (+1788); Lessing (1729/1781), bekend, behalve om *Laokoon* en *Hamburgische Dramaturgie*, om *Erziehung des Menschengeschlecht* - (1780),- boek dat de moeite loont:

Lessing gaat er de stadia na, die de mensheid doorloopt op de weg naar het Absolute Goed, doch ditmaal is geschiedfilosofisch thema andragogisch opgevat in 'n diep religieuze zin die direct aan de Wijsheidsboeken van het Oude en Nieuwe Testament herinnert; inderdaad, de mensheidsverbetering wordt begeleid door even zovele opeenvolgende openbaringen - 'n oude theosofische gedachte, doch hier Bijbels-Christelijke (hoewel zeer aufgeklärt nog) uitgewerkt -;

wat de opvoeding voor de individuele mens is, dat is de openbaring voor de algehele mensheid (...)

De opvoeding geeft aan de mens niets dat hij niet uit zichzelf bezit, maar zij geeft het hem én sneller én gemakkelijker

Zo ook geeft de openbaring niets aan de mensheid dat zij, met haar rede, niet geholpen door God of wat ook, zelf niet kan bereiken, maar ze heeft de mensheid gegeven en geeft ze sneller de belangrijkste dingen (onder die welke zij zelf rationeel kan bereiken)". (o.c.).

Dit is de principiële mondigverklaring van de religieuze mensheid, zoals ook de wijsheids- en Apocalyptische boeken van vooral het Oude testament ze formuleren; vgl. A. Gelin, *De hoofdlijnen van het Oude Testament*, Antwerpen 1962, vrl. blz. 33; 60; 85; G. von Rad, *Theologie des Alten Testaments*, I en II (*Die Theologie der prophetischen Ueberlieferungen*), München, 1961, S. 314ff (*Die Apokalyptik*), - wat vrl. duidelijk wordt, indien men dit leest op het verlengde van I (*Die Theologie des geschichtlichen Ueberlieferungen*), S. 415ff. (*Die Erfahrungsweisheit Israels, nl. over de sapiëntiële boeken*).

Van dit beginsel uitgaande onderscheidt Lessing in de mensheidsgeschiedenis drie fundamentele openbaringen:

a/ de oeropenbaring, waardoor de 'eerste' mens - wat 'n verschil met de 'Primitief' van Rousseau, van wie men zegt dat hij Lessing 'beïnvloedde' (!) - uitgerust werd met het zuivere monotheïstische godsbegrip - wat op W. Schmidt en de Weense religiehistorische School vooruitloopt (louter speculatief, bij Lessing wordt dit empirisch-monotheïstisch in de Urmonotheismusgedachte van de Wenerschool);

b/ de Joodse openbaring, die de overal verduisterde Godsidee weerom opheldert;

c/ de Evangelische openbaring, die behalve de Godsidee, ook nog zielsonsterfelijkheid, hiernamaals en oordeel bijbracht

dingen, aldus Lessing, die de 'Oude testament' ternauwernood aangeduid had.

Verdere Aufklärer: J. Tetens (1736/1807), wiens hoofdwerk: *Philosophische Versuche über die menschliche Natur und ihre Entwicklung* (1777) , - boek dat het woord 'ontwikkeling' lanceert (Herder zal het 'mit Bewusstsein und Vorliebe' gebruiken zegt hij, i.p.v. het woord 'Auswicklung'), woord dat inderdaad 'n hele wereld- en levensbeschouwing die in de XIX-de eeuw zal doorbreken op grote schaal en op verschillende gebieden (geschiedfilosofie, biologie (Darwin));

had reeds Wolff (zie blz. 214 (rationele psychologie onderscheiden van empirische, - onderscheid dat Wolff invoerde)) de 'rationele', versta: wijsgerige psychologie, grondslag van wat nu wijsgerige menskunde (antropologie) geheten wordt, uitgewerkt

Tetens begint aan de empirische psychologie, die, op onze dagen zulk 'n grote rol speelt: zo voert Tetens de driedelige vermogenspsychologie in, die, nevens het verstand en de wil, ook het gevoel (gefühl in het Duits heeft iets dat ons woord niet heeft) 'n echte plaats geeft (en zo 'n Romantisch woord lanceert in de vakwetenschap);- ook loopt Tetens voor op Kant waar hij, zo onscholastisch als 't maar kan, beweert dat door de zintuiglijke waarneming, de 'stof' en, door het verstand, als spontaan vermogen (d.i. uit zichzelf, aangeboren wijze), de 'vorm' van de kennis tot stand komt (waar de antiek-middeleeuwse traditie én stof én vorm reeds in de zintuiglijke ervaring aanwezig zijn, doch in 'n pre- intellectuele en pre-rationele zijnswijze); verder: J.Sulzer (1720/1779), die de psychologie van het artistieke scheppen ter sprake brengt; J. Basedow (+1790), 'n pedagoog.

J.H. Pestalozzi (1746/1827),

die de Verlichting in haar Duitse versie op pedagogisch gebied, door het feit dat hij Rousseau verwerkt op zeer zelfstandige wijze, omvormt: *Meine Nachforschungen über den Gang der Natur in der Entwicklung des Menschengeschlechts* (1797) en *Wie Gertrud ihre kinder lehrt* (1801); deze Zwitserse Deïstische humanitarist,

overwint inderdaad het Cartesianisme van het leerproces (dat 'n zuiver woordelijk weten verving door klare en duidelijke intuïties (zie hoger blz. 76, vrl. 81 en 93)) door de opvoeding die het gezinsleven en het maatschappelijke leven met het schoolleven verbindt (opvoeding die primeert op het louter rationele weten,- hoe nuttig en nodig ook);

ook overwint hij het Cartesiaans-rationalistisch onderwijs door de nadruk op de liefde voor het kind (zowel thuis als op school). Pestalozzi wordt daardoor de voorloper van de Nieuwe opvoeding die kindgericht is waar de 'klassieke' volwassenheidsgericht is (vgl. Herbart), en die, ten tweede, niet-autoritair is.

Opm.:-- Het retorische denken, gedurende de rationalistische tijd, wordt even aangeraakt door S. IJsseling, *Retoriek en filosofie*, Bilthoven, 1975, blz. 77vv. (Bacon, Descartes, Pascal (Art de persuader); De gewijde welsprekendheid; Kant en de Verlichting.

I. Kant (1724/1804) en het tijdvak van het Duitse Idealisme.

Kant en het fameuze Duitse Idealisme behoren én tot de Aufklärung én tot de Post Aufklärungstijd. De periodisering is dan ook anders:

waar de XVIII-de eeuw grosso modo, natuurlijk, tussen 1700 en 1781 gesitueerd wordt,

daar situeert men Kant en het Duitse idealisme tussen 1781 en 1854 - (datum van de dood van Schelling; - datum waarin zich de 'reactie' tegen het Duitse idealisme, in **a**) Materialisme, mechanistisch of dialectisch (zie blz. 182vv.),

Positivisme of empirisme (zie blz. 169vv.),

Empiriocriticisme (Avenarius (1843/1896), Mach (1838/1916), Ostwald (1853/ 1932)),

Pragmati(ci)sme (Peirce (1839/1914) - reeds meermaals vernoemd, o.m. en vrl. blz. 77/80 (kritiek op het Kartesianisme), ook 206) (semiotiek) -, W.James (1859/1910), J. Dewey (1859/1952), F. Schiller (1864/1937))

Alsof-filosofie (H.Vaihinger (1852/1933) volop doorzet: - daarna stelt men 'n Neo-Idealistische tegenbeweging vast: Neo-Kantisme

a/ in engere zin: (i) Marburgerschool (H. Cohen (1842/1918), P. Natorp (1854/1924), E.Cassirer (1874/1945; reeds aangehaald voor z' n boek over de filosofie van de Aufklärung), B. Ovink (1862/1944)); (ii) Badenerschool (W.Windelband (1848/1915), H. Rickert (1863/1936), B. Bauch (1877/1942), M .Weber (1864/1921; reeds aangehaald inzake Protestantisme en kapita-lisme blz. 25), H. Münsterberg (1863/1916));

b/ realistisch Neo-Kantisme (dat het idealisme overwint naar het object toe): A. Riehl (1844/1924), J.Volkelt (1848/1930);

c/ psychologistisch geduid Neo-Kantisme: L.Nelson (1892/1927), Rudolf Otto (1869/1937: bekend om z' n inderdaad zeer psychologische duiding van het 'heilige' als mysterium tremendum et fascinosum);

Neo-Hegelianisme:

1) Duitsland (A.Lasson (1832/1917), G.Lasson (1862/1932), R. Kroner (1884/), Engeland (J.Hutchison Stirling (1820/1909), Th. Hill Green (1836/1882), E. Caird (1835/1908), J.H.Muirhead (1855/1940), F. Bradley (1846/1924), B. Bosanquet (1848/ 1923), J. MTaggart (1866/1925)),

Italië (B. Croce (1866/1952), G.Gentile (1875/1944)),

Nederland (G. Bolland (1854/1922).

Wat erop wijst dat het Duitse Idealisme langdurig en wijdverspreid het Westerse denken heeft beïnvloed. Als men weet dat die invloed deels rationalistisch en verlicht was ('filosofisch' maar in sterke mate ook anti-rationalistisch - 'filosofisch', dan bevestigt dit wat wij beweerden blz. 121vv., nl. dat wij, ook in de XIX-de eeuw, waar zij reageert tegen de XVIII-de eeuw, nog steeds aufgeklärt leven, al was het door 'n syncretisme tussen Aufklärung en Anti-Aufklärung, zoals wij dat **a**) in Kant en Fichte, maar nog meer in Hegel en **c**) zeer zeker in Schelling te zien krijgen.

De niet-XVIII-de eeuwse stromingen in de XIX-de eeuw. Weerom opgelet: niet-rationalistisch betekent meestal dat het rationalisme als 'thesis' (vertrekpunt van beaming én van 'genatie' (kritiek) genomen wordt:

a/ Traditionalisme en ‘ontologisme’: L. de Bonald (1754/1840) F. de la Mennais (1792/1854), - de Franse anti-Franse-revolutiebeweging; A.Rosmini - Serbati (1797/1855), V. Gioberti (1801/1852), C. Ubaghs (1800/1875 (zie hoger blz. 95/96);

b/ Spiritualisme: Maine de Biran (1766/1824: zie hoger blz. 79 (reflexieve doch empirisch-immediate stellingname); - V. Cousin (1792/1867 (‘n eclecticisch idealisme);

Ravaisson-Mollien (1813/1900), L. Ollé-Laprune (1839/1899), J. Lachelier (1832/1918), E. Boutroux (1845/1921), - tot daar voor Frankrijk dat, op zijn typische manier, eerder zelfstandig t.o.v. het Duitse Idealisme en Spiritualisme en ook meer cartesiaans, reageert tegen de vloedgolf van de Lumières; R. Eucken (1846/1926; vgl. blz. 70); - Kantiaans-Kriticistisch gericht spiritualisme: Ch.Renouvier (1815/1903), O.Hamelin (1856/1907), L. Brunschwig (1869/1944);

c/ Franse wetenskapskritiek: H. Poincaré (1854/1912), P.Duhem (1861/1916), E. Meyerson (1859/1933), - ‘n niet al te positivistisch-rationalistische epistemologie komt op gang;

d/ natuurwetenschappelijk Kantisme: G. Fechner (1801/1887), H. Lotze (1817/1881), E. von Hartmann (1842/1906);

e/ syncretisme: aansluitend bij een of andere positieve wetenschap:

Psychologisme: J. Wundt (1832/1920), Th. Lipps (1851/1914);

Sociologisme : E. Durkheim (1858/1917), L. Lévy - Bruhl (1857/1939);

Biologische (Vitalisme): H.Driesch (1867/1941), J.von Uexküll (1864/1944)

Historicisme: W. Dilthey (1833/1912), E. Troeltsch (1865/1923 (vgl. hoger blz. 5/7 (historisch toegepast op het christelijke mysterie der H. Drie-eenheidsopenbaring, al of niet demythologiseerbaar), - waaraan men het grote belang ziet van de externalistische positie die dergelijke deelpositivismen of, beter, sciëntismen onvermijdelijk innemen t.o.v. wat buiten hun vakspecialiteit ligt. Meteen ziet men reeds aan bovenstaande lijst hoe sterk het (breed opgevat) ‘sciëntisme’ (d.i. vakwetenschapsgeloof) der Verlichting nawerkt dermate zelfs dat de hele filosofie gewoon de basisbegrippen tracht te gebruiken van een of andere vakspecialisatie.

Irrationalisme: gewoonlijk onderscheidt men tussen:

vitalistisch (biologisch) irrationalisme: F. Nietzsche (1844/1900), waarover meer dan genoeg hierboven (blz. 182 (Stirners model), 183vv. (de drie grote kritische materialisten), J. Guyau (1854/1888), en

spiritualistisch irrationalisme: S. Kierkegaard (1813/1855) (zie blz. 165).

Toch merkt *H.Arvon, La Philosophie Allemande*, Paris, 1970, pp. 17/67, de zeer grote nawerking van J. Schelling (1775/1854), de meest romantische onder de drie ‘Absolute idealisten’ (nevens Fichte en Hegel), op (1/ Schopenhauer, 2/ Kierkegaard (die hem ontmoette te Berlijn), 3/ Nietzsche, 4/ Neo-Idealisme 5/ Neo- romantisme (Klages b.v.), 6/ Neo-vitalisme, 7/ Nationaal-Socialisme

en ook in wat hij betiteld als 'Filosofische Anthropologie (M. Scheler, H. Plessner, A. Gehlen, H. Lipps, E. Rothacker, H. Marcuse). Inderdaad,

vooral de latere Schelling, die, van 1809 (*Ueber das Wesen der menschlichen Freiheit* (1809) tot 1815,

a) van wat hij dan begint te noemen 'negatieve', d.i. louter op de abstracte of zelfs op de enigszins concreet opgevatte idee afgestemde filosofie, zoals vooral Hegel die nog steeds in Kantiaanse, ja, Cartesiaanse stijl aan het vernieuwen was, afstapte

b) om wat hij dan heet 'n 'positieve' filosofie voor te staan, die niet stilstaat bij het 'wat' (das Was), de pure mogelijke wezenheid der dingen (hoe historisch en levensnabij Hegel die ook opvatte b.v.)

maar das Daz, het 'dat', d.i. het feitelijke bestaan ervan benadrukt en laat primeren in de reflexie en het levend denken.

In tegenstelling tot de a- en zelfs antireligieuze tendens der Duitse Aufklärung, die met openbaring en vooral met het stadium ervoor, de mythe, eerder de spot zou gedreven hebben, stelt Schelling, als basis van z' n positieve filosofie zowel de mythe als de openbaring voorop. En zelfs, niettegenstaande z' n pantheïserende neiging, die hij nooit helemaal aflegde, met voorkeur of althans met begrip voor de theïstische, d.i. de persoonlijk opgevatte God als oorsprong van mythe en openbaring.

Dat hij, daarbij, God opvat in de lijn van J. Böme (zie hoger blz. 57), als 'ongrund', die 'wil', maar dan op onbewuste wijze (althans in de eerste beweging) met 'n 'wil' (beter; 'n aandrang vertoont om) die het eeuwig proces van worden inzet, en wel zo dat én goed én kwaad uit die éne Godheid-als-'wil' tegelijk en noodzakelijk voortkomt, - dat laten wij voor 'n erfenis van 'n pantheïserend' of zelfs volop pantheïstisch Godsbegrip; - wat echter niets afdoet van de 'positieve', d.i. veel werkelijkheidsgetrouwer tendens van zo' n denken dat wortel schiet niet in de creatieve, maar steeds kritisch - ontwerpende rede -- zoals de Aufklärer die beoefenden--, maar in 'n echt cultuurhistorische rede, van eerder sensitieve dan van al te rationele aard.

Wat betreft de grote invloed van Schelling, zij het volgende, met Arvon, opgemerkt: in 1841 wordt Schelling prof te Berlijn; zijn lessen worden o.m. gevolgd door Bakoenin (1814/1870), Russisch anarchistisch gericht socialist, door Fr. Engels (Marx' vriend); dialectisch materialist en socialist, door S. Kierkegaard, de vader van het existentialisme, en door J. Burckhart (1818/1897), de historicus van de Renaissance. Onder meer en vooral loopt Schelling,

met z' n nadruk op het Daz, de existentie als pure facticiteit, d.i. voldongen feitelijkheid,

aanleiding voor die menselijke vrijheid (die later 'ontwerp' heet) om die feitelijkheid te 'negeren', d.i. voorbij te streven in 'n ontwerp van wereld en leven. Wat Heidegger als grondstructuur van het menselijke bestaan zal opvatten.

Optm.- Het existentialisme, enkele tientallen jaren 'n stijgende ster, inzonderheid op het Europese vasteland, is, sedert +/- twintig jaar of zelfs meer, volop aan het stijgen:

de Hegeliaans-Marxistische, die 'dialectisch' denkt (zie hoger blz. 149vv.: de heer-knechtdialectiek als wereldberoemd en meermaals toegepast dialectisch basismodel sedert Marx) en die,

(A) hoofdzakelijk én bij Hegel én bij de Rechtse en vooral de Linkse Hegelianen, (D.Strausz, Br.Bauer, L.Feuerbach, - Max Stirner (zie hoger blz. 182: Strausz, Feuerbach, de theologische wegbereiders; M.Stirner, de anarchistisch - nihilistische, en Marx, resp. Engels, de socialistisch - communistische duidingen) zich, verleden eeuw ontwikkeld heeft

(B)I om in de XX-ste eeuw, zich plots én in Neo-Hegeliaanse én in Neo-Marxistische én in neo-Anarchistische zin opnieuw te ontplooien (zie hoger blz. 190/191 ('metafysische' Frankfurter Schule; sciëntistisch-structurale (Althusser),

(B)II om daarbij toch ook de reeds aangehaalde, in theologische middens fel inwerkende *Ernst Bloch* (1885/1977), bekend om z' n *Das Prinzip Hoffnung* (1954/1957) en ook de onafhankelijke maar diepe invloed uitoefenende *Georg Lukacz* (1885/1971), die met z' n *Geschichte und Klassenbewusstsein* (1923) op o.m. het existentialisme en de vooral Marxizerende dialectiekers heeft ingewerkt, niet te vergeten; voor de anarchistische duidingen zie blz. 192 (Neo-Nietzscheïsme));

de systeemtechnologische strekking, hoger wat uitvoeriger uiteengezet heeft bijna 'n genadeslag toegebracht aan het existentialisme, was het niet dat, als anti-rationele onderstroming, het toch telkens weer,

a) zowel in de USA (in de humanistische psychologiën en ook zelfs ,hoe wonderlijk ook, in de Humanistische sociologieën) als in Europa en zelfs op wereldschaal, zeer overtuigde aanhangers vindt, die één van de volgende strekkingen vertolken de gezamenlijke methode is 'n 'synthese' van **1)** S. Kierkegaards existentiebeschrijving **2)** W. Dilthey's hermeneutiek (zie hoger blz. 187v.) **3)** met al of niet Husserl' s intentionele (niet z' n transcendentiaal-idealistische) fenomenologie - waarover straks iets meer-;

(b)1. de Heideggeriaanse 'fundamentele' of radicale ontologie (die de klassieke ontologie of zijnsleer (denk aan Aristoteles' correctief op Platon' s ideeënleer, die de kern van de klassieke ontologie (tot en met die van Chr. Wolff; vgl. blz. 213vv.) én hervvaloriseert én toch ook weer omwille· haar gebrek aan historische zin (denk aan **1/** de rationalistische en **2/** aan de evolutionaire, maar vooral aan de nog even te schetsen **3/** romantisch - idealistische geschiedenisduidingen in de loop van de vroege XIX-de eeuw), 'radicaal' kritiseert);

(b)2 de strekking die K. Jaspers vertegenwoordigt en die eerder sterk psychologisch is (ook meer Kierkegaardgetrouw, op 'n vaag Godsbegrip na, dat te rationalistisch gebleven is);

(b)3. de Katholieke existentialismen, waarvan G. Marcel (1889/1973) en L. Lavelle (1883/1951), met z' n geestesverwant R. Le Senne (1882/1954) één van de twee vertegenwoordigers van 'la Philosophie de l'esprit', de twee baanbrekers zijn;

(b)4. de absurdistische richting van A. Camus (1913/1960), die het zinloze of absurde onderstreept, zoals het vooral in de moderne samenleving, maar ook in het traditionele politieke en sociale leven tot uiting komt;

(b)5. het zgn. Franse existentialisme, waarvan J.P. Sartre (1905/1980), M. Merleau-Ponty (1908/1961) en de 'sartreuse' Simone de Beauvoir (1908/1986) de meest beruchte of omstreden vertegenwoordigers zijn, die, onmiddellijk na W.O. II Parijs en het hele geestesleven in West-Europa hebben beheerst (totdat én het Neo-Hegelianisme én het Technisch-Industrieel systeemtechnologische Structuralisme het verdrongen heeft (samen overigens met de Hermeneutiker P.Ricoeur (zie hoger blz. 187vv.) en M.Dufrenne, z' n geestesverwant));

Centraal in vooral Sartre's denken staat Heidegger, maar herduid vanuit het scholastische begrippenkoppel 'essentie/ existentie' d.i.

het begrip als zuivere denkinhoud, die puur mogelijk is, het 'Was' van Schelling ongeveer

gesteld heeft tegenover het pure feitelijke bestaan); doch de existentialisten à la Sartre behandelen het scholastische koppel dialectisch (zie hoger blz. 149vv.) en wel als volgt:

'thesis' of bevestiging is de 'essentiewereld', zoals, vanaf Platon tot het XVIII- d' eeuws Rationalisme, het Westerse zgn. 'essentialistische' denken, in z' n religieuze hang naar 'n andere, bovenzinnelijke wereld, die gehuldigd heeft als regel voor denken en handelen;

dat precies 'negeren' (antithesis) mensen als Sartre in naam van de zgn. nu louter menselijk opgevatte 'existentie': inderdaad, 'existeren', in de existentialistische taal, betekent niet zoals in de Scholastische 'bestaan-zonder-meer', doch (louter in de loop der natuur, maar vooral cultuurgeschiedenis gesitueerd) menselijk bestaan: dit menselijk bestaan

is essentieel gebonden aan de brute feiten, nl. het is 'geworpen' in de wereld, vol zinloosheid (vgl. Camus e.a.)

om daarvan te maken wat het kan (= le project, het ontwerp, de vrije duiding van het voldongen feit dat de 'geworpenheid' (facticiteit) is.

Het zij even genoteerd dat Sartre 'n zuiver existentiële duiding van de Freudiaanse psychoanalyse heeft beproefd en dus, in feite, ook bij het Neo-freudisme zou behoren vernoemd te worden (zie blz. 191v.) met z' n existentiële psychoanalyse (die zeker de moeite waard is, nevens de duiding van Ricoeur). Voor meer preciseringen m.b.t. de basisinzichten van de hele existentiële richting (behalve de Humanistisch-Amerikaanse) zie het uitstekende werk van H. Redeker, *Existentialisme*, Amsterdam, 1949 (vrl. blz. 194vv. over de 'oorsprongen' van het existentie-denken in het Duitse idealisme).

Opm.-- Hier zij heel even verwezen naar de Amerikaanse pendant van het Europese existentiële denken (wat daarom nog niet samenvalt met Frans Existentialisme: *Th. Roszak, Opkomst van een tegencultuur* (Bespiegelingen over de technocratische maatschappij en haar jeugdige bestrijders, Amsterdam, 1971-1, 1973-4-, - waaruit één zinnetje:

“Terwijl kunst en literatuur van onze tijd ons met steeds meer wanhoop vertellen dat de ziekte van onze tijd de vervreemding is, waaraan onze tijd ten onder gaat, voeren de wetenschappen in hun onvermurwbaar streven tot haar apotheose als ons enige middel een geldige werkelijkheid op te bouwen. Het objectieve bewustzijn is het vervreemde leven dat verheven is tot de eerzame status van wetenschappelijke methode” (o.c., 199).

Bemerk hier weerom de dialectische taal (zie hoger blz. 152 (Entfremdung) Zie ook: -- *Ch. Reich, Bloemen in beton (Hoe de revolutie van de jongeren Amerika probeert leefbaar te maken)*, Bloemendaal, - 1971 (//: Eng.: *The Greening of America*);

J.F. Revel, Ni Marx, nu Jésus (De la seconde révolution américaine à la seconde révolution mondiale), Paris, 1970;

I. Howe/ M. Harrington, The Seventies (Problems and Proposals), New York; 1972 (dat ‘n brede waaier blootlegt van Amerika’s links). Men denke aan de cultuur-revolutie sedert mei 1968. Dan vat men dat het existentiële denken, maar dan meer dan kathedexistentiële, natuurlijk ‘n echt Aufklärungsprobleem aanvat, nl. de ontmenselijkende technocratie zoals wij die summier geschetst hebben supra blz. 208/209. Tot daar het irrationalisme (begonnen blz. 218 supra, ad f. En dat wezenlijk met de grote ‘positieve’ idealist Schelling heeft te maken, - wat in de meeste geschiedboeken over het hoofd wordt gezien.

Het ‘absolute’ Idealisme.

Na (op blz. 217) het Idealisme in z’ n vertegenwoordigers en in z’ n ‘golven’ (**a/** vroeg - negentiend’ eeuw, **b/** laat negentiend’ eeuw) te hebben geschetst, om met namen en data te bewijzen dat deze rationalismekritische beweging meer dan pure lucht is, maar, in feite, ‘n zeer diepgaande uitloper van de hoofdzakelijk Leibniziaanse Aufklärung, die, zoals *O. Willmann, Die wichtigsten phil. Fachausdrücke*, Kempten/ München, 1909, s. 91, benadrukt (de Duitse Aufklärung bleef voor de absurditeiten (van de Franse vooral, doch ook de Engelse verlichtingen) bewaard, doordat zij aan Leibniz’ filosofie ‘n houvast had, zegt hij) van meet af aan ‘n veel opbouwender en constructiever, doch ook ‘n historischer’ (versta: traditiegetrouwer) geest bezat.

Even schetsen wij de grote figuren.

I. Kant (1724/1804).

De filosofie van Kant heet zichzelf criticisme als weigering én van Humiaans scepticisme (inzake klassieke metafysiek en theologie) én van Wolffiaans dogmatisme (zie hoger blz. 213v.). Kant, naar eigen zeggen, ontwaakte uit de dogmatische slaap (van Wolffs metafysiek) door de schok die Hume en de Engelse empiristisch-sceptische Enlightenment hem bezorgd hebben.

Het vraagstuk van de oorzakelijkheid - of zij meer en iets anders dan pure opeenvolging van fenomenen, door 'habit', gewoontevorming 'geassocieerd' is werd door de Schotse common-sense-filosofie opgelost door een beroep op het doorsnee-gezonde aanvoelen en verstand.

Kant vindt dit onvoldoende: ook Hume had gezond verstand, zei Kant! De *sensus communis* begaat regelmatig 'vergissingen'; gevolg: er behoort, wil men de grondslagen van de traditionele Europese cultuur betreffende wetenschap en, indien mogelijk, filosofie en metafysiek (en theologie) redden, dan behoort men het roer door Hume gehanteerd om te gooien. Vgl. blz. 168/169.

Kant heeft de aanloop ervan gevonden in de reeds genoemde (blz. 214) Lambert, één van Wolffs tegenstanders, overigens: Lambert voerde 'n onderscheid in tussen 'ervaring' (empirische d.i. zintuiglijke kennis) en - wat hij heet: - 'ervaringsvrije' kennis. Zoals Tetens (zie hoger blz. 216) de louter empirische stof isoleerde van de louter 'spontane' (d.i. ervaringsvrije) 'vorm', zo isoleerde Lambert analoog de empirische van de 'spontane' kennis- of, zoals Kant graag zegt, (de aposteriorische (achterafse) en de apriorische (voorafse) kennisvormen. Hieruit wordt de éne wortel van het Duitse Idealisme geboren.

De andere wortel is het dialectische problemen, nl. vanaf Kant willen de Duitse absolute Idealisten

a) het Leibniziaans Wolffiaanse innatisme met het Humiaans-Angelsaksische empirisme synthetiseren, d.i. in 'n hogere samenvatting; 'opheffen' (d.i. 1/ oplossen en tegelijk 2/ op hoger denkniveau brengen; zie blz.153: *Aufhebung*): "Gedachten zonder inhoud (Kant bedoelt zintuiglijke inhoud der ervaringsgegevens) zijn leeg. (Zintuiglijke) aanschouwingen zonder begrippen (die van het 'spontane' verstand of rede komen) zijn blind". De eenzijdigheid van z' n voorgangers typeert Kant zeer raak: "Leibniz intellectueerde (!) - d.i. vatte ze eenzijdig 'intellectueel' (versta hier: innatistisch) op - de fenomenen, zoals Locke (zie hoger blz. 162vv.: de vader van het Enlightennent en z' n radicaal sensistisch empirisme) de verstandsbegrippen sensificeert".

'Kritiek'. - In z' n kritische periode betitelt Kant 'n aantal werken (zo *Kritik der reinen Vernunft* (1781-1, 1787², de datum waarop het Duitse absolute Idealisme inzet) met de naam 'kritiek'. Wat betekent dit? Dit: wat als bovenzinnelijk object geldt en wat als gekend iets aan de reine (= ervaringsvrije) rede wordt toegeschreven, nl. woorden zoals 'ziel', 'wereld' (als geheel van de werkelijkheid, ontologisch begrepen), 'God', dat zijn ervarings-overschrijdende begrippen (transcendent, zegt hij), die én noodzakelijk zijn om wereldwijs te worden en in geen enkele ervaring direct verifieerbaar zijn.

Gevolg:

(1) Wolffs rationele psychologie, kosmologie en theologie zijn schijnwetenschappen. Zij zijn dogmatische producten.

Alleen de mathematische fysiek is wetenschap.

Opm.-- vgl. blz. 40 (Bacons wetenschapsindeling); 98 (Hobbes' wetenschapsindeling); 167 (Hume's wetenschapsindeling): daar ziet men hoe weinig Kant, in werkelijkheid, het empirisme overwint; integendeel, hij maakt het a.h.w. definitief door, nevens de empirische, zintuigenkennis 'n onzintuiglijke kennis te poneren!

De hele XIX-de en de hele XX-ste eeuw zullen nog steeds met deze van Lambert en Tetens - zeer onscholastisch overigens (voor de scholastiek mag men deze twee nooit scheiden!) - daterende tweeledigheid 'apriorisch/ aposteriorisch' worstelen. Zowel de Marxiserende dialectiekers b.v. als de idealiserende existentiëlen lijden aan die dichotomie.

Fichte (1762/1814), **Hegel** (1770/1831).

Het probleem van deze twee is de werkelijkheid op zich (het Absolute geheten met 'n pantheïserende term: zij maken geen onderscheid tussen

het absolute zijn, d.i. het geheel der werkelijkheid dat, onvermijdelijk, niets buiten zich heeft en dus 'absoluut' is, enerzijds, en

anderzijds, de Absolute God, die inderdaad ook maar op zijn oneindige wijze 'niets' (Goddelijks) buiten zich heeft, ja, de wortel en oorsprong van alle zijn is (van het absolute in de universele zin).

Fichte stelt voorop dat het Ik (d.i. God, voor zover deze zich in ons aller klein 'ik' heel even openbaart) de fenomenale wereld, die wij allen ervaren, 'produceert' in 'n onbewuste en onwillekeurige 'schepping' (zie hoger blz. 57 (J. Böhme's wil), om die fenomenale wereld, later (althans later in de puur logische zin, want temporeel is dit niet - vaststelbaar) te 'overwinnen' dankzij 'n bewuste en willekeurige inspanning.

Hegel (**A**) zet zich af tegen Fichte: het Ik en de Natuur (de fenomenale wereld rondom ons) hebben beide 'n gemeenschappelijke oorsprong die - in tegenstelling tot Schellings opvatting, die die gemeenschappelijke oorsprong én tegelijk boven en voor het ik en de Natuur legt én diezelfde oorsprong gaandeweg meer en meer identificeert met de Natuur (wat niet goed klopt volgens Hegel) - niet voor en boven maar in beide termen, Ik en Natuur, te situeren is.

Daarbij gaat het dan nog dialectisch (zie hoger blz. 151) aan toe: God, die van meet af aan én Ik en Natuur is, ontplooit, in de loop van de Natuur- en Geestes- of Ik-geschiedenis, eerst de Natuurzijde in hem, dan de Ik-zijde in hem. God (thesis) wordt letterlijk wat Hij is in twee tijden of beter facetten (want het is 'n logisch en geen temporeel proces (wat niet goed samengaat), nl. eerst Natuur, daarna Geest (d.i. eerst antithesis, dan synthesis).

Hegels mobilisme. Wat gaat schuil achter deze abstracte maar niet zo domme begrippendialectiek? Wat *M. Foucault, Les mots et les choses*, Paris, 1966, pp. 229ss. noemt 'l'âge de l' histoire'. In die tijd, d.i. beginnende XIX-de eeuw, ontdekt:

Bopp de linguïstische taalstructuur,

Cuvier de biologische 'functie' (zie hoger blz. 203

(functionele oorzaakelijkheid) en deze wordt bij hem classificatiebeginsel der levensvormen en

Ricardo meet het geld met de arbeid i.p.v. bijna omgekeerd (m.a.w. de economische waarde van 'goederen' wordt gedacht in arbeidswaarde).

De zgn. Historische school overwint al deze erg zoekende tendensen door dubbel de rationalistische a-historische en a-sociale mentaliteit te verbeteren.

het nominalisme geeft aanleiding, op gebied van samenleving, tot ofwel innatisme (aangeboren doch ervaringsvrije denkinhouden) ofwel empirisme (sensisme) (enkel ervaringsverworven denkinhouden);

dit impliceert dat het individu voorrang krijgt op de verzameling en dat het deel primeert op het geheel; reden, althans vermeende reden: verzameling en geheel (systeem) zijn louter ofwel aangeboren maar ervaringsloze denkbeelden ofwel zijn zij louter zintuiglijke singuliere of hoogstens particuliere denkinhouden, geworden uit puur singuliere gevallen;

Op het gemeenschapsleven toepassend kan men zeggen dat het individu primeert op de verzameling die de gemeenschap is en op haar samenhang! In die sfeer begrijpt men én het Angelsaksische individualisme én het Franse revolutionaire denken dat tot de Franse Revolutie leidde (denk aan Rousseau's - ultra-individualisme, b.v. als bijzonderste inspiratiebron). Zie hoger blz. 211 b.v. de nominalistische gelijkheidsdroom: alle mensen zijn 'gelijk' d.i. als nummers in 'n (onbestaande) verzameling; zij zijn 'los' gedachte, geïsoleerde elementen van 'n schimmige 'gemeenschap' of 'sameleving'.

Gevolg: het gemak waarmee rationelen het traditioneel (of, zoals de Duitse Romantisch-Idealistische denkers graag zeggen het historisch) gegroeide vervangen door het willekeurig-individuele. Vgl. Barth' s kritiek op de XVIII-d' eeuwse 'absolute' (d.i. afgezonderd denkende en levende maar zeer effectief ingestelde) mens (blz. 158v.).

De zgn. historische (beter : historisch-sociale school (niet in de gewone zin, doch in de brede zin) denkt de verhoudingen andersom: zij is organicistisch, d.w.z. traditioneel (= historisch) - sociaal. En dit dubbel:

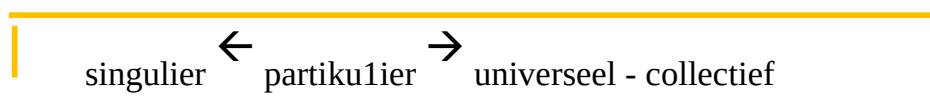
'n organisme heeft 'n doelgerichte structuur (zie hoger blz. 197; 201vv..) die als 'n telos (doel) werkt: de verzameling gaat voor het lid ervan; het geheel gaat voor het deel ervan! Zo begrijpt men:

en de hang van de Duitse Absolute Idealisten om met alomvattende en zich bewegende gehelen en verzamelingen te denken en te werken,

én de analoge hang van de linkshegelianen (de Marxisten op de eerste plaats), die behalve dan de anarchistische figuren als Stirner e.a. - het individu (als Persoon of als particuliere groep) aan de grote omvattende 'maatschappij' onderwerpen. De gehele kritiek van Marx op het bestaande systeem van uitbuiting van de proletariërs door de bezittende klassen staat of valt met deze historisch-sociale begrippentheorie.

Dezelfde historisch-sociale of organicistische school heeft echter 'n verzachtende kant: zij ontwikkelt 'n bijzondere zorg voor de tussenterm tussen enerzijds het individu en anderzijds de alomvattende verpletterend grote maatschappij, nl. de particuliere tussen-gemeenschappen b.v. het dorp als leefgemeenschap of de gouw waarin de mens zich thuis voelt, enz.

Het negentiend' eeuws nationalisme (denk aan b.v. Oostenrijk-Hongarije met z 'n nationaliteiten; denk aan Napoleons rijk). De hele nationaliteitsideologie (of zij nu op gemeenschappelijke taal en cultuur is gesteund (Herder, Fichte, de Romantiek in Duitsland) of op gemeenschappelijke geschiedenis (Renan, met meer nadruk op de vrij gekozen aard van het nationale)) is in feite gesteund op al de facetten van 'n sociale verzamelingen- en systemenleer! - Kijk naar deze waaier:

en gij kunt de voornaamste sociale ideologieën bijna mathematisch-logisch afleiden (vgl. Viète's schema blz. 30, maar dan letterrekenend):

het liberalisme (zie de hele Franse Lumières b.v., maar ook A. Smith' s economie-opvatting), dat de 'philosophes' als in Fr. Montesquieu en nog intenser Rousseau (zie blz. 211) en in de USA Jefferson, voorstonden, is individu-gericht (los van verzameling of geheel, 'collectief' geheten); Locke heeft dit politiek, A. Smith economie gedacht; - Wij leven daar nog steeds van in allerlei vormen (zoals b.v. de libertaire ideologie in de USA, die het individu zelfs zeer liberaal-anarchisch denkt en daarvan 'n extreme vorm vertegenwoordigt);

het socialisme neemt de historisch-sociale zijde (organicisme, al of niet dialectisch omgedacht): het woord, 'socialisme' verschijnt, in Engeland, rond 1826 (in de kring rond Robert Owen) en, in Frankrijk, vanaf 1832 (in het milieu van Saint-Simon, de étatist -systeemtechnoloog op industrieel gebied); ook hier is zuiver Verlichtingsdenken aan het werk, maar, i.p.v. de 'losse' (versta: nominalistische) gelijkheidsidee, komt nu de 'ultra - realistische' (zie hoger blz. 10; vrl. 15 (universaliënkwestie en ook 18 (Laat-Schol. nominalisme) rechtvaardigheidsidee, vooral de distributieve doch ook de commutatieve of ruilrechtvaardigheidsidee, i.p.v. het 'elk voor zich' van de sociaal-nominalist, komt nu de solidariteit in de zware zin van de sociaal-ultrarealist;

In klassetermen uitgedrukt: i.p.v. het intellectueel ondersteunde individualisme van de machtvolle burgerij komt nu het 'elementaire' (Jüngeriaans verstaan) gemeenschaps- en samenhorigheidsgevoel van de proletariërs, die de 'ellende' (zie hoger blz. 152: Hegel, Marx en Moreno zijn de drie interpretaties van de 'ellende') van de 'verlichte' industriële maatschappij het scherpst aan den lijve ondervonden en zich 'knechten' t.o.v. 'heren' voelen (zie hoger blz. 149: Hegels heer-knechtdialectiek, door Marx sociaal geduid)

het anarchisme neemt, tenzij het, zoals hoger, onder 'liberalisme' even vernoemd (libertaire ideologie), ultra-individueel geduid wordt, de particuliere tussenterm als ideale samenlevingsvorm:

1) Robert Owen v.b. staat de kleine gemeenschappen voor als socio-economische entiteiten;

2) Proudhon heeft het voor de syndicaten (syndicalisme);

3) het oorspronkelijke 'communisme' staat de commune voor (daarvandaan de naam overigens: - in de tijd voor 1848 althans (voordat 'communisme' 'n naam voor dictato-riaal en étatistisch Marxisme begint te worden: het toppunt komt met de Leninistisch-Stalinistische duiding, natuurlijk, na 1917 (Russische Revolutie);

ofwel moet daaraan, ter verbetering, toegevoegd worden dat Marx de verwezenlijking van z'n wetenschappelijk opgevat socialisme (ter onderscheiding t.o.v. de zgn. utopische, d.i. pre-wetenschappelijke, d.i. niet-aufgeklärte, socialisten (zo vele anarchisten b.v.) tweevoudig ziet: eerst socialisme, dan communisme;

men weet ten overvloede hoe Marx' ideologie achteraf veelduidig is gebleken (bolsjewiki of echte communisten en mensjewiki of sociaal-democraten); hoe,

in Rusland, Leninisme, Stalinisme, Chroesjtjovisme (+/- 1956) en,

erbuiten, (Oost-Europees Communisme, West-Europees Communisme (weerom opgedeeld in Pro-Russisch- en Eurocommunisme) - dit laatste vooral sinds de laatste jaren pas -; hoe 'n Derdewereldcommunisme ontstond (o.m. Guevarisme (Catrisme); - dit om van de gewone Westerse sociaaldemocratie te zwijgen (Zweden b.v. was lang het model, nl. tot ook daar de 'ellende' van het welvaartssocialisme bovendreef).

De Christelijk-Solidaristische of -Personalistische strekking,

deze is 'n derde weg; in de geest nl. van de scholastiek (zie blz. 17) vermijdt deze 'synthetische' duiding der sociale mathesis

zowel het individualistisch nominalisme 2) als het socialistisch ultrarealisme: niet het individu primeert of de gemeenschap (het collectief) primeert; neen, zij zijn essentieel in evenwicht gedacht met twee hoofdbegrippen:

de subsidiariteitsidee, die zegt dat hetzij individu hetzij tussengemeenschap eerst zelfwerkdadig (self-activitybeginsel) moeten handelen, voordat 'n hogere instantie tussenkomt;

de tussengemeenschappen krijgen 'n veel groter nadruk dan de totale maatschappij; -- dit is altijd de doctrine van de Pauselijke sociale Encyclieken geweest.

Opmerking over de taalfilosofie. H. Arvon, *La philosophie allemande*, Paris, 1970, geeft, voor Duitsland, 'n kort maar substantieel overzicht. Hij vertrekt van J. Haman (1730/1788), dus in volle XVIII-de eeuw opkomen - die als Christelijk (doch sterk theosofisch gericht) denker stelling neemt tegen de Aufklärung en o.m. tegen Kant en het taalkundig rationalisme, dat de taal zuiver instrumenteel (als gedachte-uitdrukking) opvat i.p.v. organicistisch, d.i. traditioneel- of historisch - sociaal: niet de individuele rede schept de taal, doch, omgekeerd, alle denken met de rede situeert zich van meet af aan in 'n volkstaal; het is de Volksgeist,

voor Hamann nog door Gods openbaringswoord gesticht,

voor anderen 'n autonome collectieve identiteit op zich (ultrarealisme);- Ook Herder (1744/1803), nog in volle XVIII-de eeuw, komt op voor de vooral cultuur- en opvoedhistorische gedachte taal als bakermat, ja, bedding van het denken:

“(...) Wij denken meestal met, in en volgens de taal”. Het is die theorie van de collectieve volksziel als schepster van de taal die Herder (en in zijn zog de Duitse Romantici) ertoe aanzette zich o.m. voor het volkslied te interesseren, dat, in zijn nog ongekunstelde en oorspronkelijke fusie, én klank van de natuur en poëzie van de mens weergeeft.

Hoofdfiguur blijft ondertussen Wilh. von Humboldt (1767/1835), Weerom 'n figuur die nog diep in de XVIII-de eeuw steekt. Humboldt, de stichter van de universiteit van Berlijn, klassiek humanist, sticht of liever fundeert zijn 'humanisme' op de taal en de linguïstiek die hij als wijsgerig en positief wetenschappelijke bezigheid sticht.

waren Hamann en Herder vertrokken van de globale taal,

Humboldt, echt romantisch-particulier hierin, vertrekt van de particuliere talen, die elk op zich de nationale of lokale volksgeest uitdrukken. Niet enkel de klanken en hun combinatoriek verschillen, zegt hij, ook de levens- en wereldopvattingen verschillen en 'n kind of 'n taalleerder leert, met de klanken en al hun combinaties ook de denk- en leefwereld kennen en zich eigen maken van de respectieve groep in kwestie.

Meer nog: Humboldt huldigt wat men zou kunnen heten de gedachte-constitutieve taalopvatting: de taal geeft niet passief de wereld weer; zij schept waarlijk creatief die wereld. In die zin is iets Absoluut-Idealistisch in Humboldts taalfilosofie: de collectieve Geest (het grote Ik van Fichte en Hegel b.v.) schept, eerst onbewust en onwillekeurig (zie hoger blz. 57 (J. Böhme's wil), dan bewust en willekeurig de (leef)wereld waarin hij zich situeert.- Vgl. ook blz. 86vv. waar wij Chomski' s nadruk op de Cartesiaanse linguïstiek weergaven: hij ziet Descartes' invloed tot en met de Duits-Idealistische tijd (Humboldt inbegrepen, niettegenstaande sterke verschillen) reiken. Wat betreft de systeemtechnologische zijde van de taal, zeer duidelijk opgemerkt door Humboldt, verwijzen wij naar hoger blz. 172 (logisch empirisme of beter: analytische filosofie), doch vooral naar de systeemtechnologische opvatting van de structuralisten op blz. 204v., 206 (Lévi-Strauss' ruilopvatting als model van applicatieve aard).

Tenslotte zij verwezen naar de taalopvatting van Hegel (*J. Taminiaux, Le langage selon les écrits d' Iena*, in *Tijdschr. v. Fil.*, 31 (1969), pp. 363/377).

A. T'Jampens (04.06.81)